

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEORIE KULTURY (KULTUROLOGIE)

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Lenka Trubačová

ČESKOSLOVENSKÝ (ČESKÝ) ROZHLAS A
KULTURNÍ INOVACE

CZECHOSLOVAK (CZECH) RADIO BROADCASTING
AND CULTURAL INNOVATION

Praha 2013

„Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.“

V Praze dne 5. února 2013

podpis

Poděkování

„Děkuji vyučujícím katedry kulturologie Filozofické fakulty UK za interdisciplinární přístup a za cenné rady, které mi poskytli během studií. Děkuji také zaměstnancům Archivu Českého rozhlasu, Českého statistického úřadu a Sociologickému ústavu AV ČR za poskytnutí všech materiálů a dokumentů, bez kterých by nemohla tato práce vzniknout.“

Abstrakt

Tato práce nazvaná *Československý (český) rozhlas a kulturní inovace* je pojatá jako kulturologická studie vývoje rozhlasu v letech 1923 - 1999. Rozvoj rozhlasu je interpretovaný jako proces kulturní změny. Cílem práce je postihnout šíření inovace rozhlasového vysílání a fáze této kulturní změny.

Rigorózní práce je rozvržena do dvou částí, teoretické a empirické. Teoretická část vychází z vymezení problematiky, zabývá se teorií kultury, médií a charakteristikami rozhlasové komunikace. Zvláštní pozornost je věnována popisu podmínek ovlivňujících vznik a rozvoj rozhlasu. Těžištěm práce je deskripce vývoje rozhlasu v Československu a v České republice.

Druhá část práce spočívá v analyzování dat a pramenů, převážně sekundární a historické analýze údajů o rozhlase. Soustředí se na kulturologickou interpretaci výsledků, shrnutí významu kulturní inovace pro vývoj československého a českého rozhlasu. Zabývá se také změnami jeho funkcí.

Klíčová slova

rozhlas, rozhlasové vysílání, kulturní změna, kulturní inovace, kultura, kulturní prvek, kulturní systém, mediální systém, moderní společnost, postmoderní společnost

Abstract

This thesis *Czechoslovak (Czech) Radio Broadcasting and Cultural Innovation* is designed as a cultural study of radio broadcasting development in years 1923 - 1999. Radio broadcasting development is interpreted as a process of cultural change. The aim of this thesis is to capture spreading innovation of the radio and describe the stages of this cultural change.

The thesis is divided into two parts, a theoretical part and an empirical part. The theoretical part defines basic problems, deals with the theory of culture and media, the characteristics of radio communication. Particular attention is paid to description of the conditions affecting formation and development of the radio. The main focus of this work is to describe the radio development in Czechoslovakia and the Czech Republic.

The second part is devoted to analysis of empirical data and sources, predominantly to secondary and historical analysis of accessible data regarding the radio. The major emphasis is placed on culturological interpretation of results of the analysis. This part also summarizes the importance of cultural innovation in terms of development of the Czechoslovak and Czech radio broadcasting. The concluding chapter deals with changes of this radio broadcasting.

Key words

radio, radio broadcasting, cultural change, cultural innovation, culture, cultural element, cultural system, system of media, modern society, postmodern society

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Teoretická část	10
2.1. Kulturologické vymezení problematiky	10
2.2. Teorie mediální komunikace	14
2.3. Charakteristiky mediálního publika	19
2.4. Význam rozhlasu jako masového média	20
2.5. Charakteristiky rozhlasové komunikace	22
2.5.1. Specifika v počátečních fázích vývoje rozhlasu	22
2.5.2. Obecná specifika rozhlasového média.....	23
2.5.3. Nová specifika rozhlasu.....	24
2.6. Teorie rozhlasového programu a formátu	25
2.6.1. Rozhlasový program.....	25
2.6.2. Rozhlasový formát.....	28
2.7. Aspekty ovlivňující vývoj rozhlasu v Československu a v České republice	30
2.7.1. Situace v Československu ve 20. a 30. letech 20. století	30
2.7.2. Období Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939 - 1945	33
2.7.3. Poválečná léta 1945 - 1948.....	34
2.7.4. Československo ve službách socialismu od roku 1948 do roku 1967	36
2.7.5. Situace v období Pražského jara v roce 1968	38
2.7.6. Situace v ČSSR od roku 1969 do roku 1989	39
2.7.7. České země v letech 1989 - 1999	40
2.8. Vývoj rozhlasu v Československu a v České republice	44
2.8.1. Předchůdci rádia – telegraf a telefon	44
2.8.2. Rádio jako elektronická distanční komunikace	45
2.8.3. Vznik rozhlasu	45
2.8.4. Radiokomunikace v době vzniku Československé republiky.....	46
2.8.5. Nové vysílací stanice a zákonná úprava	47
2.8.6. Rozvoj rozhlasu ve 20. a 30. letech 20. století	47
2.8.7. Rozhlasové vysílání za druhé světové války	50
2.8.8. Poválečná situace rozhlasu od roku 1945 do roku 1948.....	51
2.8.9. Československý rozhlas a budování socialismu od roku 1948 do roku 1968.....	52
2.8.10. Rozhlasové vysílání od roku 1969 do roku 1989	53
2.8.11. Rozhlasová média od konce roku 1989 do roku 1999.....	55
3. Empirická část.....	60
3.1. Hypotézy	60
3.2. Cíle analýzy	61

3.3. Metody analýzy	61
3.3.1. Historická analýza	61
3.3.2. Sekundární analýza	62
3.4. Popis dat	63
3.5. Analýza datových souborů	65
3.5.1. Počet obyvatel versus počet domácností v českých zemích	66
3.5.2. Vývoj počtu koncesionářů	69
3.5.3. Vývoj poslechovosti Československého rozhlasu versus vývoj sledovanosti Československé televize	72
3.5.4. Indikátor výše koncesionářského poplatku	74
3.5.5. Průměrná denní mzda versus koncesionářský poplatek	76
3.5.6. Počet rozhlasových přijímačů v domácnostech	78
3.5.7. Vnímání rozhlasu společností a jeho informační funkce	80
3.5.8. Indikátory ovlivňující vývoj rozhlasového média jako kulturního prvku v 90. letech 20. století	81
3.5.9. Vývoj oblíbenosti pořadů stanic Českého rozhlasu	85
3.5.10. Indikátor dominujících věkových skupin ČRo2	86
3.5.11. Vývoj vybavenosti domácností rozhlasovými přijímači	86
3.5.12. Kulturologická syntéza: Vývoj rozhlasového vysílání v Československu a v České republice	88
3.6. Vývoj a změny funkcí československého (českého) rozhlasu	94
3.7. Verifikace hypotéz	101
4. Závěr	104
Seznam literatury	107
Zdroje na internetu	113
Příloha – použité zkratky	116

1. Úvod

Rozhlas má v českých zemích dlouholetou tradici, v letošním roce slaví 90 let od zahájení regulérního vysílání v roce 1923. Existuje jen málo odborných prací, které zachycují vývoj rozhlasu v jeho komplexnosti, jeho vývojové trendy a zabývají se také okolnostmi formujícími toto médium. Myslím, že si rozhlas, důležitý kulturní prvek v moderní společnosti, zaslouží být častějším tématem kriticko-badatelských prací.

Ráda bych se v rigorózní práci věnovala československému (českému) rozhlasu z kulturologické perspektivy, interpretovala vývoj rozhlasu jako šíření kulturní inovace. Součástí analýzy je zdůraznění kulturních, společenských podmínek, politických konfliktů a ekonomických faktorů, které ovlivnily rozhlas. Hlavním cílem práce je ověřit hypotézu, že vývoj rozhlasu (kulturního elementu) odpovídá procesu šíření kulturních inovací v moderních společnostech a prochází několika fázemi.

V úvodu práce se chci věnovat teoretickému vymezení problematiky. V kapitole Kulturologické vymezení problematiky a Teorie mediální komunikace považuji za přínosné definovat pojmy a teorie důležité pro explikaci zkoumaného tématu. Objasnění teorie kulturní změny a inovace je komplikované z důvodu nedostatku odborných publikací zabývajících se touto problematikou. V antropologických slovnících jsem našla jen několik definic. Nejvíce se zaměřují na kulturní inovaci a změnu studie *Úvod do obecné sociologie* a *Teorie masové komunikace*, v kterých jsou kulturní procesy popsány.

Další kapitola popisuje charakteristiky rozhlasové komunikace, její funkce, věnuje se také základním kategoriím teorie rozhlasu. Následující kapitola poskytuje přehled vnějších podmínek ovlivňujících československý a český rozhlas a šíření kulturní inovace. Rozebírám v ní důležité faktory působící na rozhlasové médium, jež jsou historické, kulturní, sociální a další vnější aspekty. V teoretické části se také zabývám historií rozhlasového vysílání v Československu a v České republice, která zahrnuje vývoj rozhlasu od jeho technických předchůdců přes vznik první rozhlasové stanice v Praze až do konce 80. let 20. století, kdy došlo ke změně politického režimu a o dva roky později byl Československý rozhlas odstátněn. V této kapitole chci také postihnout dějiny rozhlasu v 90. letech, tedy vznik a vývoj duálního systému vysílání.

Těžištěm rigorózní práce bude empirická analýza rozhlasu v Československu a v České republice. Na základě nasbíraných dat a pramenů týkajících se rozhlasu a ukazatelů ovlivňujících jeho vývoj bych chtěla prokázat fáze kulturní změny rozhlasového vysílání a

šíření těchto fází v daném kulturním systému. V kulturologické analýze historických pramenů a dat ověřuji správnost předpokladu, že proces kulturní inovace lze aplikovat na československý a český rozhlas. Cílem práce je také odhalit, jaké kulturní změny v mediálním systému proběhly v 90. letech a jaké měly dopady na instituci Českého rozhlasu. V závěru práce se budu zabývat vývojem rozhlasu v českých zemích jako kulturním prvkem a také proměnami jeho funkcí.

2. Teoretická část

2.1. Kulturologické vymezení problematiky

Kulturní systém moderní společnosti je souhrnem subsystémů, které přispívají k jeho celkové stabilitě a tvoří kompaktní celek. Kulturní systém lze definovat jako „systém artefaktů, kulturních regulativů a idejí sdílených a předávaných členy určité společnosti.“ (Soukup, 2000, s. 244)

Sociolog Talcott Parsons pojímá kulturní systém jako složku hierarchického systémového uspořádání, která se zároveň dělí na další subsystémy. Kulturní systém je podle něj soubor „hodnot, věr a symbolů“ určující orientaci činnosti člověka, je projevem sdílených a propojených hodnot. (Parsons, 1971, s. 11) Za důležitý považuje Parsons také sociální systém, který se soustředí na integrační funkci a je systémem interakcí jednotlivých osob. (Jandourek, 2003, s. 49) Teorie Parsonse jsou však statické, jeho pojetí je především sociologické. V kulturologickém pojetí se kulturní systém skládá ze subsystémů, institucí a prvků, které jsou součástí jednotlivých subsystémů. Všechny složky na sebe vzájemně působí, vyznačují se přímými nebo zprostředkovanými vazbami. Fungujícími subsystémy jsou například sociální, ekonomický, náboženský a politický. (Rybář, 2011)

Svébytnou oblastí kulturního systému je subsystém mediální komunikace, který je součástí a původcem jedinečných, společenských a dějinně podmíněných komunikačních aktivit jedince. Je také součástí kultur, jejich institucí, ovlivňuje sociální kontakty a jejich změny. Je zároveň samostatnou složkou sociální komunikace, do které patří masová a mediální komunikace. (Jirák, Köpplová, 2009, s. 23)

Vývoj mediálního systému a jeho elementů (jednotlivých médií) se řídí stejnými obecnými zákonitostmi jako kulturní změna. Mezi prvky mediálního systému patří i rozhlas, televize či tisk. Dochází i k proměnám vkusu a chování mediálního publika. (Trubačová, 2012, s. 9)

Problematika rozhlasu je v rigorózní práci interpretována v rámci kulturologického pohledu, který je interdisciplinární, nehodnotící a vychází z *kulturního relativismu*, jenž pokládá jevy a jednotlivé kultury za výjimečné a nezaměnitelné. Tyto kultury a jejich rysy je možné pochopit pouze „v kontextu jejich vlastních hodnot, norem a idejí“. (Soukup, 2011, s. 695) Znamená to, že rozhlas jako kulturní prvek je třeba zasadit do kontextu jeho kultury, tedy jedinečného sociokulturního systému, v kterém vznikl a rozvíjel se. *Kulturní prvek nebo*

element lze definovat jako základní funkční jednotku, která je důležitou složkou kulturního systému. Soubor kulturních prvků a systémové vztahy mezi nimi vytváří kulturní komplex. (Maříková, Petrusek, Vodáková, 2000, s. 93)

Na rozhlas lze nahlížet z kulturologické perspektivy jako na prostředek způsobující kulturní změnu jak endogenní, tak exogenní. V případě společností euroamerického okruhu se jedná o faktor vyvolávající endogenní kulturní změny, protože plní v moderní společnosti úlohu šíření inovace, která je jedním ze zdrojů kulturní rozmanitosti. Tyto procesy většinou probíhají v souladu s majoritním systémem hodnot a norem, společenský systém se pak stává více adaptabilním a stabilním. Média jsou také příčinou exogenní změny, způsobují transformace kulturních prvků v důsledku vzájemného dotyku různých sociokulturních systémů (*akulturace*) a následkem je šíření médií v rozvojových zemích. Tyto kulturní změny nemusí být kompatibilní se systémem hodnot a norem převažujících v dané společnosti, což může vyvolat i určitou destabilizaci kulturního systému. (Trubačová, 2012, s. 10)

Obecně lze fáze kulturní změny popsat takto:

1. Počátek nových kulturních prvků či nového uspořádání
2. Akceptování těchto prvků nebo jejich eliminace v sociokulturním systému, a to na základě funkcí, atraktivnosti, užitečnosti, tedy faktorů důležitých pro danou společnost
3. Proces začlenění nových kulturních elementů a jejich funkcí do stávajícího systému
4. Fáze institucionalizace důsledků kulturní změny založené na postupném nebo bezprostředním utváření respektovaných, sdílených a sociálně integrovaných typů chování (Maříková, Petrusek, Vodáková, 2000, s. 110)

Problematiku vývoje rozhlasu pojmám jako samotný proces *kulturní změny*. Tato změna určuje proces zrodu, přeměny a rozpadu kulturních elementů. Hlavní charakteristikou kultury je právě kulturní změna, projevuje se jako vznik a vývoj kultur, subkultur a kulturních prvků. (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996, s. 1441 – 1442)

Transformace v systému mediální komunikace lze z kulturologického hlediska uchopit dvěma způsoby. Vývoj rozhlasu v českých zemích můžeme chápat jako *exogenní kulturní změnu*, výsledek procesu kulturní difuze, tedy přenesení kulturních prvků z jiných kulturních systémů, v tomto případě především západoevropských zemí a Spojených států amerických. „Změna exogenní – nehodnotící kategorie sloužící k označení procesů vzniku, transformace nebo zániku kulturních systémů (nebo jejich částí), které proběhly díky kontaktu s jinou kulturou prostřednictvím kulturní difuze nebo migrace obyvatelstva.“ (Soukup, 2011, s. 697) *K migraci* dochází na základě přesídlování obyvatelstva v prostoru, které transportuje zároveň kulturní prvky. *Difuze* je mechanismus přenášení kulturních prvků a komplexů v prostoru,

toto šíření probíhá například prostřednictvím médií. Proces neprobíhá většinou jednosměrně, neboť jde o vzájemné působení dvou kultur.

Začlenění kulturních prvků do kulturního systému často naráží na různé překážky. Bezproblémová situace nastává, pokud je kulturní prvek potřebný, nebo je o něj nouze, tvoří se tak vhodné podmínky pro jeho přijetí. Pokud však není kulturní element upotřebitelný, hrozí, že ho společnost přijme jen vnějším dojmem (není osvojen), může být také zcela zamítnut, nebo je jeho původní funkce modifikována. (Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996, s. 1441 – 1442)

K exogenní kulturní změně dochází také v rozvojových společnostech, kam byla média dovezena hlavně v 50. a 60. letech 20. století ze západních společností, a to včetně jejich hodnot a norem. Dopad médií je zde různorodý, jak pozitivní, tak negativní. Zdrojem této změny je vzájemný dotyk a ovlivňování dvou kultur.

Vývoj československého a českého rozhlasu lze také chápat jinak, a to jako proces *endogenní kulturní změny*. Jejím zdrojem jsou transformace kulturních prvků a komplexů uvnitř dané kultury. Uskutečňuje se prostřednictvím *kulturní inovace*, která vyjadřuje změny a nové cíle, kterých je dosahováno pomocí invence. (Trubačová, 2012, s. 10 - 11)

Na procesu vývoje kulturního prvku lze vysledovat *čtyři fáze šíření kulturní inovace*:

1. *Raná fáze* znamená počátek kulturního prvku a první osvojitele nového elementu.
2. *Fáze růstu* se vyznačuje rychlým vzestupem kulturního prvku a jeho osvojováním v rámci daného sociokulturního systému.
3. *Fáze stabilizace* je charakterizována dalším rozvojem a úplným osvojením kulturního prvku společností.
4. *Fáze ústupu* znamená sestup kulturního prvku, ústup dané formy chování, jeho částečné nebo úplné nahrazení funkčním ekvivalentem. (DeFleur, Ballová-Rokeachová 1996, s. 75 – 134)

Nově vzniklé inovace, například technické vynálezy a objevy, se v daném kulturním systému těžko prosazují, protože narážejí často na kulturní stereotypy a předsudky (Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996, s. 1441 – 1442), ale rozhlasové a televizní médium bylo společností akceptováno rychle.

V této práci sleduji vývoj rozhlasu jako difuzi inovací v západních společnostech, kde nemůžeme jednoznačně určit ohnisko inovace. V českých zemích a dalších vyspělých evropských státech a USA se média vyvíjela paralelně, na všechny tyto země se vztahuje koncept *moderní společnosti*.

Tento typ společnosti je důsledkem velkých změn, ke kterým došlo od začátku novověku v euroamerickém civilizačním okruhu. Transformační procesy, které sehrály klíčovou roli, byly urbanizace a industrializace, také mobilita a migrace. Postupně docházelo k transformaci tradiční společnosti na moderní. (Trubačová, 2012, s. 11)

Z historického hlediska jsou počátky moderní společnosti spojeny se změnami v oblasti:

1. *Ekonomické* – vznik kapitalistického systému výrobních vztahů
2. *Politické* - s obdobím buržoazních revolucí a vznikem třídní společnosti
3. *Duchovní* - s osvícenstvím, rozvojem vědy a racionalistického pojetí světa

Vznik moderní společnosti si vyžádal nové podoby sociálních vztahů a též formy komunikace. Po rozpadu *Gemeinschaft* (forma mezilidského soužití založená na blízkosti a reciprocitě) se masová média ustanovila v novém typu společnosti *Gesellschaft* (sociální vztahy, kde jsou masmédiá sociálním pojivem a také novým zprostředkovatelem kontaktu mezi veřejností a politickým vedením). Tuto dichotomii navrhl sociolog Ferdinand Tönnies.

Moderní politická moc s moderní ekonomikou představují základ masové komunikace, která se zpětně podílí na rozvoji těchto odvětví společnosti. Masová média plní v demokratických společnostech politickou funkci, podporují princip demokracie. Po ekonomické stránce představují média průmyslové odvětví a fungují na principu nabídky a poptávky. (Reifová, 2004, s. 235 – 238)

V druhé polovině 50. let 20. století dochází k přeměně moderní společnosti na *postmoderní* nebo *postindustriální*. Důležitým znakem postmoderní společnosti je, že převládá „produkce služeb nad produkcí věcí, produkce informací nad produkcí materiálních statků“. (Reifová, 2004, s. 238) Podle historika Arnolda Toynbeeho je postmoderní etapa vývoje západní kultury současným obdobím, které se vyznačuje přechodem od „národně státního myšlení a zájmů ke globální interakci“. (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996, s. 1203)

Při transformaci společnosti moderní na postmoderní došlo ke změně mentality společnosti. Vznikla sociální pluralita názorů, relativizovaných hodnot a rozmanitých životních stylů. Teoretici popisují postmodernismus těmito charakteristikami: těkavost, proměnlivost, roztržštěnost, nejednoznačnost pravdy a nestálost rozumu. Tento koncept vyznačuje v rámci mediální komunikace logika nových médií, která využívá k uchování nebo přenosu informací technologie počítačového charakteru. (Reifová, 2004, s. 238) Současné společnosti vyžadují od svých členů stále větší informovanost, dochází k proměnám životního stylu. Jak roste potřeba informací nutných pro přežití a správné rozhodování, narůstá také úloha médií, jež jsou nepostradatelnou součástí euroamerických společností.

Moderní a postmoderní společnost spojuje fakt narůstající diferencovanosti, postmoderní je více diferencovaná než společnost moderní. Obě vývojové etapy společnosti se také vyznačují autonomií a nezávislostí jednotlivých celků. Systémy, například mediální a politický, plní určité funkce, jsou otevřeny ostatním subsystémům a zároveň nezávislé. Všechny dohromady vytváří jednotný kulturní celek. (Šubrt a kol., 2007, s. 101)

Kulturní změna založená na procesu inovace je závislá na různých podmínkách. Základem procesu pro vznik média je *technologická invence*. Prosazuje kulturní změnu a pak dochází k institucionalizaci prvků. Technologie, která předcházela zrodu rozhlasu, vznikala původně za jiným účelem než se stát prostředkem masové komunikace. Řetězec technologických objevů a jejich užití ke komunikaci pak vedl ke vzniku rádia (technického prvku), později rozhlasu (masového média).

Inovace však nejsou přijímány do společnosti jen na základě komunikačních technologií, ale hraje zde roli mnoho faktorů: společenské, ekonomické, politické a další. Komunikace a kultura jsou propojené systémy a vzájemně se ovlivňují. Technologické a technické inovace mají vliv na kulturní rysy, spojovacím článkem je však instituce. (Trubačová, 2012, s. 12 - 13)

Kulturní instituce vzniká následně po rozšíření technologie. *Instituce* je soubor norem a hodnot, které jsou uznávané a pokládány za důležité v určitém společenství. Dalším krokem je institucionalizace daných kulturních jevů. Tento pojem lze definovat jako specifický druh kulturní změny, „vytváření (postupné nebo okamžité) řádných, uznaných, relativně stabilních a sociálně integrovaných forem chování“. (Petrusek, 1985, s. 146) Změna souvisí s akceptováním určitého způsobu chování nebo kulturního prvku společností. Dané chování má původ přímo v určité společnosti, nebo je přenesené z jiného společenského systému. (Petrusek, 1985, s. 145 – 152)

2.2. Teorie mediální komunikace

Komunikace si prošla dlouhým vývojem, který se vyznačuje řadou transformací. Nejdříve se lidé dorozumívali neverbální komunikací prostřednictvím mimiky a gest, později komunikovali ústním podáním a pomocí písma. Postupně v souvislosti s vývojem společnosti vznikaly další způsoby sdělování jako tisk, telegraf, rozhlas, televize nebo internet. V tomto procesu se zvyšoval masový charakter komunikace.

Komunikaci můžeme definovat jako jednání, jehož cílem z pozice komunikátora je přenos významů sdělení jedné nebo více osobám prostřednictvím znakových systémů. (Trubačová, 2012, s. 14)

Komunikace se vyznačuje základními prvky:

- a) *Komunikátor* – osoba sdělující informaci
- b) *Komunikant* – aktér, který přijímá sdělení
- c) *Komunikační kanál* - činitel, jehož prostřednictvím se přenášejí znaky a symboly
- d) *Komuniké* – obsah sdělení
- e) *Účinek* – reakce, která slouží ke kontrole pochopení komuniké (Kunczik, 1995, s. 12)

Denis McQuail, teoretik masové komunikace, rozeznává čtyři modely komunikace:

a) *Přenosový model veřejné komunikace* vychází z otázky Harolda Laswella: „Kdo říká co komu, jakým kanálem a s jakým účinkem.“ (McQuail, 2002, s. 72) Tento model rozšířili teoretici Bruce Westley a Malcolm MacLean o interpolaci, tzn. význam komunikátora, například žurnalista zaměstnaný v komplexní organizaci. Zařazením tohoto prvku vzniká následná sekvence komunikace:

1. Stane se událost ve společnosti
2. Signál je přenášen kanálem – to je úloha komunikátora
3. Signál se změní ve sdělení
4. Adresát přijímající sdělení

Z tohoto procesu vyplývá, že masoví komunikátoři nejsou tvůrci sdělení, pouze vybírají a zprostředkovávají zprávy, které zaujmou většinové publikum.

b) *Rituálový model*, podle Jamese Careye je komunikace založená na přenosu informací dalším účastníkům v čase, zároveň je kladen důraz na obřadnost prožívání a představivost. Ke komunikaci nedochází nejen kvůli užitečnosti, ale také uspokojení z přijímání informací. Vyznačuje se nadčasovostí a zaměřuje se na prezentaci sdílených symbolů ve společnosti. (McQuail, 2002, s. 73 – 74)

c) *Propagační model* se zaměřuje na důležitý znak veřejné komunikace, kterým je předvádění a získávání pozornosti posluchačů, diváků atd. Cílem jednání masových médií je zajistit si finanční příjem tím, že mediální organizace prodávají pozornost svých příjemců inzerentům. Tato komunikace existuje pouze v přítomnosti. Je to proces, jehož celková výhra není žádná, neptá se po příčině ani následku. (Reifová, 2004, s. 98 – 100)

d) *Příjmový model* masové komunikace se zabývá kódováním a dekódováním mediálního obsahu, zaměřuje se na možnosti publika, vychází z toho, že různí příjemci nemusí sdělení

přijmout v té podobě, v jaké bylo předáváno. Tento model Stuarta Halla je součástí koncepce kulturních studií a spojený se zrodem analýzy recepce. (McQuail, 2002, s. 72 – 77)

Komunikace má určitý rozsah a podle něho rozeznáváme jednotlivé typy:

1. *Intrapersonální komunikace* je charakterizována jako komunikace jedince se sebou samotným. Zahrnuje více či méně vědomou reflexi tohoto dorozumívání. Intrapersonální komunikace souvisí s vnitřní řečí, vzájemně na sebe působí. (Janoušek, 2001)
2. *Interpersonální komunikace* představuje přenos informací mezi dvěma a více jednotlivci. Tato komunikace se vyznačuje možností okamžité zpětné vazby. Často probíhá v rodině nebo zaměstnání.
3. *Skupinová komunikace* je druh interpersonální komunikace vyznačující se tím, že se jí účastní více individuů a intenzita sociální vazby závisí na velikosti skupiny, čím je větší, tím jsou si aktéři vzdálenější. Uskutečňuje se například v občanském sdružení.
4. *Masová komunikace* je úroveň sociální komunikace, kde je sdělení přenášeno neadresně z jednoho zdroje k velkému počtu rozptýlených aktérů, kteří jsou od sebe v čase či prostoru vzdáleni. Informace je zprostředkována masovými médii. Specializované technologie se podílejí na masové komunikaci vytvářením standardizovaných sdělení. (Reifová, 2004, s. 100)

Z popisu interpersonální a masové komunikace vyplývají rozdíly, které se mezi nimi nacházejí. Podle teoretika masových médií Michaela Kunczika existují tyto komunikační kanály, prostřednictvím kterých se interpersonální komunikace uskutečňuje:

1. *Vokální kanál* – verbální komunikace
2. *Vizuální kanál* – neverbální komunikace, například mimika, gesta a vzájemné pohledy
3. *Hmatový kanál* – vzájemné dotýkání a oťukávání
4. *Čichový kanál* – recepce pachů těla
5. *Teplotní kanál* – vnímání tepla vyzařujícího z druhého jedince
6. *Chuťový kanál* – percepce chuti (Kunczik, 1995, s. 13)

Masová komunikace je charakterizována pouze kanály vokálními a vizuálními. V interpersonální komunikaci existuje mezi účastníky reciprocita a vzájemné působení, v masové komunikaci je zaměřena pozornost na recipienty, především za účelem ovlivnit jejich jednání a vystupování.

Z hlediska účinku na účastníky se interpersonální komunikace vyznačuje vyšší intenzitou dopadů na jedince, také je charakterizována větší flexibilitou z hlediska průběhu komunikace. Komunikátor zde může působit na aktéry větším sociálním nátlakem, v takovém případě je proces komunikace složitější ukončit, aktéři se více vžívají do situace. Masová komunikace

působí na velké množství příjemců. Tento dosah umožňují multiplikační efekty, které obsahují prostředky masové komunikace, především reklama. (Trubačová, 2012, s. 15 - 16)

Díváme-li se na komunikační jednání v rámci lineárního modelu komunikace, masovou komunikaci lze označit podle Michaela Kunczika jako proces, který má tyto charakteristiky:

- a) Sdělení je určeno výhradně ke krátkodobému účelu.
- b) Komunikátorem jsou komplexní organizace, které využívají vyspělé technologie.
- c) K šíření sdělení dochází pomocí různorodých medializačních technik.
- d) Sdělení jsou současně přístupná rozptýlenému publiku, které je pro tvůrce sdělení anonymní.
- e) Komunikační proces je nepřímý a probíhá veřejně, není zde odepřen přístup.
- f) Sdělení je přenášeno jednosměrně, vztah mezi komunikátorem a příjemcem je nerovný k užítku komunikátora.
- g) Produkce sdělení se vyznačuje periodicitou a výrobky jsou poskytovány průběžně.

Podle této definice patří mezi média televize, kino, rozhlas, časopisy a noviny. (Kunczik, 1995, s. 13)

Mediální teoretik Marshall McLuhan zavedl pojmovou dvojici, podle které dělí *média na horká a chladná*. Všechna média umožňují extenzi člověka, tzn. rozšíření jeho smyslů. Do jaké míry je médium horké nebo chladné lze určit podle stavu naplněnosti a doplnění dat adresátem. Horká média se vyznačují vysokou naplněností daty, tím vyžadují menší participaci jedince. Čím je médium více horké, tím více jsou účastníci vtaženi do světa médií, zažívají intenzivnější prožitek.

Média lze zařadit mezi chladná nebo horká až na základě srovnání s jiným médiem. Rozhlas je horké médium, pokud ho porovnáme s telefonem. Rozhlas se přenáší všemi směry rovnoměrně v určitém akustickém prostředí, oproti tomu chladné médium, jako je telefon, šíří akustické signály do ucha recipienta. Při telefonování se musí člověk na zvukových signálech podílet, ale posluchačům rozhlasu je stačí přijímat. Rozhlas je charakterizován nízkou účastí jedince a menší potřebou doplnění, toto horké médium má tak zcela jiné účinky na příjemce než chladné. (McLuhan, 2011, s. 33 - 34)

Vliv technologie na mediální kulturu nebyl zatím postižen, ale podle teoretika Harolda Innise můžeme určit několik charakteristik *mediální technologie*. Těmito tendencemi jsou sklony neboli *biasy*. Sklon ukazuje, že se média budou zaměřovat na určité prožitky a určité typy zprostředkování. První tendencí je sklon ke smyslovému prožitku, kterým se zabýval McLuhan. Okolní prostředí tak vnímáme přes vizuálně představované podněty víceméně zaujatě. Druhá charakteristika souvisí s formou a prezentací, podle níž jsou sdělení buď

zakódována (v tisku), nebo skoro nekódována (ve fotografii). Také existuje sklon obsahový, vyznačuje se větší realističností a polysémií. Další sklon se ukazuje v rovině kontextu užití, protože některá média jsou soukromá, jiná veřejnoprávní. Poslední sklon je ve vztahu k uživateli médií, která mohou být jednosměrná, v poslední době však přibývají média interaktivní. (Jirák, Köpplová, 2009, s. 140)

V moderních společnostech probíhá sociální změna označovaná pojmem *medializace*, která je podstatným rysem těchto společností. Spočívá v extenzi komunikačních médií a jejich stále větším podílu na životě členů těchto společností. Tuto změnu charakterizuje:

1. *Rozšiřování*, média jako technologie provádějí rozšíření přirozených limitů naší komunikace.
2. *Nahrazení*, média nahrazují částečně nebo zcela sociální aktivity a sociální instituce.
3. *Amalgamizace* znamená, že se postupně smazávají hranice mezi mediálními a dalšími aktivitami.
4. *Akomodace* se podílí na vyvolávání sociální a kulturní změny. Média prostupují různé sféry společnosti (například odvětví průmyslu a zábavy).

Počátek medializace souvisí s nástupem masového tisku, další fáze je spojována s vysílacími médii, televizí a rozhlasem, od 90. let 20. století se medializace pojí s rozšířením síťových médií, tedy internetem. (Jirák, Köpplová, 2009, s. 95 - 96)

Poměrně novým pojmem, který začíná v průběhu 90. let 20. století nahrazovat koncept masové komunikace, je *mediální komunikace*. Patří do veřejné komunikace a vyznačuje se tím, že se všechny komunikační aktivity uskutečňují s použitím médií. V posledních letech nabývá pojem masové komunikace jiný význam, označuje vyhraněné historické období lidského komunikování, především zdůrazňuje společenský rozměr komunikace a její mediální dopady. Pojem mediální komunikace akcentuje průběh komunikačního jednání, důležitost zprostředkujícího prvku, kterým je médium, určuje jeho technologie a také očekávání publika. (Reifová, 2004, s. 102)

Mediační procesy se postupně vyvíjejí a jsou stále bohatší, jedinec má neustále snadnější a rychlejší přístup k informacím. Rozvoj mediální komunikace bude i nadále pokračovat. (Trubačová, 2012, s. 18 – 19, Jirák, Köpplová, 2009, s. 95 - 96)

Součástí mediačního procesu je proměna médií. *Digitální internetová média*, která se v západních společnostech rozšiřují v 90. letech, začínají nahrazovat tradiční, nebo vznikají nové formy médií. Nová média odstraňují časová i lokální omezení, přitom jejich obsah se diversifikuje a může být určen pro specifickou skupinu.

Vyznačují se těmito charakteristikami:

1. *Multimedialita*, tzn. spojení textu, obrazu, zvuků, videí či animací. Znamená to užití kombinace různých médií ke zprostředkování komplexního informačního celku.
2. *Interaktivita* umožňuje obousměrnou komunikaci, recipient tak může zasahovat do komunikačního procesu nebo reagovat na informace zprostředkované tvůrcem sdělení.
3. *Víceúrovňová, mnohoseměrná komunikace a její distribuce*, tato komunikace umožňuje zapojit více smyslů a svou asociativností se podobá procesům myšlení a fungování paměti.
4. *Globalita* je důsledkem expandování komunikace a médií do celého světa. Již v 60. letech 20. století zavedl McLuhan pojem *globální vesnice*, který označuje stupňující se vzájemnou propojenost světa pomocí elektronických médií, vytváří se multikulturalita a vzájemná kooperace sdílená pomocí jazyka.
5. *Distribučnost a diversifikace* umožňují požadované informace získat nezávisle na čase, prostoru a případně dalších omezujících podmínkách.
6. *Informační vstřícnost a otevřenost* by měla fungovat na principech té společnosti, v které tato média fungují. Lidé mohou komunikovat, prezentovat své názory bez závislosti na ekonomických limitech. (Kolektiv autorů, 2005, s. 124 – 126)

2.3. Charakteristiky mediálního publika

Mediální publikum je provázáno s vývojem společností a médií. Ustanovení publika je spojeno s občanskou veřejností, ale také s obecnstvem. V mediálním publiku existuje také element přijímání uměleckého díla, například koncert můžeme poslouchat nejen v koncertní síni, ale i v rozhlase. Obsahuje také prvky zábavního představení, což má společné s cirkusem nebo kabaretem. Takových událostí můžeme být účastni nejen přímo, ale také prostřednictvím televize.

Publika se vyznačují různými charakteristikami, všechny jeho formy se dají definovat jako soubor uživatelů, který přijímá veřejně dostupné sdělení, v případě mediálního publika obsah médií. Publikum je často složené z neznámých jedinců, kteří mohou a nemusí být rozptýlení v čase a prostoru. S narůstající komercializací médií nese publikum stále více rysů spotřebitelů. Publikum se tak stává zbožím a cílovou skupinou reklamy, jeho charakteristiky bývají zjišťované v komerčních výzkumech trhu, zjišťují se jeho zvyky, zájmy, životní styl atd. (Trubačová, 2012, s. 19 – 20)

Publika se mohou dělit na základě toho, zda se ustanovila jako důsledek sociálního kontextu, či vznikla jako výsledek mediální komunikace. V případě první skupiny jsou média

reakcí na potřeby individuů nebo sociálních skupin. Druhá forma publika se utvořila v závislosti na určitém médiu, jeho uživatelé mají společné jen to, že sledují stejné médium. Může se jednat o televizní diváky, rozhlasové posluchače některé stanice a recipienty daného periodika. Publikum se také sdružuje kolem určitých pořadů a celebrit. V posledních letech vznikla publika v rámci subkultur fanoušků, například některých seriálů či filmů. (Jirák, Köpplová, 2009, s. 199 – 200)

Denis McQuail rozlišuje čtyři typy publika:

1. Publikum prezentující *veřejnost* či *sociální skupinu*. Do této skupiny patří soubory uživatelů, jež k sobě pojí geografická, ideologická, sociální nebo profesní příslušnost, kupříkladu periodikum určité sociální skupiny. Patří sem také publika pojící se s médii, která umožňují interní komunikaci v rámci nábožensky nebo jinak spřízněné skupiny.
2. Tento typ publika je *agregátem jednotlivců*, jehož cílem je uspokojení určité potřeby. V tomto případě nerozhoduje náboženská a hodnotová příslušnost příslušníků této skupiny. Stěžejní jsou jejich individuální záliby a úmysly související s touhou po zábavě či emocionálním uspokojení. Toto publikum je výsledkem rozšiřující se mediální nabídky a také snah spotřebního trhu odpovědět na poptávky konzumentů.
3. Publikum je zastoupenou *sociální skupinou masové povahy*, která je heterogenní, disperzní a bez vnitřních vztahů. Tímto publikem mohou být internetoví uživatelé, posluchači rozhlasu atd. Být součástí takové skupiny souvisí s přijetím určité role a zvládnutím dovedností, které jsou potřebné pro úspěšnou komunikaci mezi komunikátorem a příjemcem.
4. Toto publikum je spojeno s *konkrétním obsahem média*. Jedná se například o určitý časopis nebo televizní pořad. Publikum je tedy produktem média, ukazuje se tím jeho atraktivita a efektivita. (Reifová, 2004, s. 201 - 203)

2.4. Význam rozhlasu jako masového média

Jednotlivé mediální instituce a organizace, ale také mediální obsahy mohou mít v rámci kulturního systému různé funkce. Rozhlas jako masové médium zastává ve společnosti řadu funkcí.

Funkcionalistický pohled na fungování médií představuje například stanovisko teoretika komunikace Harolda Laswella: „Laswell zdůrazňuje systémově stabilizační funkci komunikace, která podporuje dominantní hodnotovou strukturu a jako funkce masové komunikace rozeznává: pozorování okolního světa sbíráním a rozšiřováním informací,

redakční činnost výběru a komentování informací, případně vytváření mínění a názorové shody, jakož i funkci kulturního přenosu. K tomuto seznamu funkcí dodává Charles Wright ještě zábavní funkci.“ (Kunczik, 1995, s. 31)

Podle sociologa Louise Wirtha slouží masová komunikace společnosti, kultuře, sociálním skupinám i jedincům, je „hlavní kostrou přediva sítě sociálního života“. Masová média představují v moderních společnostech důležitý nástroj motivování, mohou rovněž uvádět do pohybu velké množství lidí. (Kunczik, 1995, s. 32) Masová komunikace podle Wirtha plní také funkci udržování a podporu sociálního řádu a sociálních vazeb. Dysfunkční reakcí je v tomto případě šíření poplašných zpráv či vyvolávání paniky. Důležitou funkcí, kterou média plní, je také socializační, jež umožňuje přenos hodnot a norem zásadních pro danou společnost. Média přispívají k osvojení těchto idejí příjemci mediálního sdělení. Prostředky komunikace tak mohou pozitivně působit na integraci nových jednotlivců do společnosti a začleňování subkultur. Dysfunkčním projevem může být však přenos převážně takových norem a hodnot podporujících většinovou kulturu, které napomáhají šíření stereotypů, předsudků a k segregaci některých skupin.

Zábavní role médií slouží k odreagování a odpočinku recipientů, zbavení stresu, může dokonce přispívat k integritě určitých sociálních skupin. Dysfunkční stránkou je naopak útek od reality a problémů či pasivita a lhostejnost jedince. (Reifová, 2004. s. 67 – 68)

Někteří autoři uvádějí také funkce: ovlivňování veřejného mínění, mobilizace recipientů pomocí reklamních sdělení, kontrola politické moci, formulování názorů nebo funkce komunikačního kanálu mezi politiky, prosazování a šíření inovací ve společnosti. Dalšími funkcemi, které masová média zastávají, jsou informativní, orientační, vzdělávací či výchovné. (Kunczik, 1995, s. 31 - 34)

2.5. Charakteristiky rozhlasové komunikace

2.5.1. Specifika v počátečních fázích vývoje rozhlasu

Společnost vnímala nejdříve rozhlas jako zázrak nebo technickou novinku. Bylo důležité, aby se lidé s tímto médiem naučili zacházet a zjistili, jak k němu přistupovat. Jako první elektronické médium zapůsobilo na společnost nečekaně, rozhlas byl pro ni velmi přitažlivý a způsobil u ní úžas a moment překvapení, který pak s přibývajících elektronickými médii už nebyl tak velký a vytrácel se (televize, internetová média).

Specifičnost rozhlasové komunikace je založena na interpretativnosti a všudypřítomnosti, dynamičnosti (časovosti) a sugestivnosti, nepřetržitosti a okamžitosti, masovosti a dostupnosti, ale také komornosti percepce. V této době se také vyskytuje kvalitativně odlišný hromadný poslech. (Čábelová, 2003, s. 25)

Jednotlivá specifika jsou zde popsána podrobněji:

1. *Nepřetržitost* nenáležela k rozhlasu od počátku, nejdříve trvalo vysílání jednu nebo několik hodin denně, od konce 20. let už vysílal československý Radiojournal celý den. Podstatné je, že pokud měl posluchač zájem pořad vyposlechnout, musel ho vyhraněný čas nepřetržitě poslouchat. V posledních dvou desetiletích jsou zcela jiné možnosti, posluchač si může kdykoliv pustit pořad z audioarchivu.

2. *Rozhlas jako prostředek masové komunikace*. Znamená to, že z jednoho bodu je sdělení přenášeno od komunikátora k velkému množství konečných recipientů. Tento proces je jednostranný a neadresný, komunikátor neví, komu sdělení posílá a adresát na něj přímo nedává odpověď.

3. *Komornost poslechu* byla paradoxně zapříčiněna disperzností posluchačů. Rozhlas byl většinou poslouchán doma v soukromí, což navodilo v příjemci pocit, že pořad je vysílán jen pro něj. Často byl navozen dojem až individuálního kontaktu s hlasatelem. (Trubačová, 2012, s. 21 – 22)

4. Dalším aspektem rozhlasového vysílání byla jeho *sugestivnost*, která byla nejsilnější především po vzniku rozhlasového média, kdy posluchači nevěděli, jak s ním zacházet „rozumově“. (Čábelová, 2003, s. 25 – 27) McLuhan vystihl tuto charakteristiku, když napsal o Hitlerovi, že to byl právě on, kdo použil sugestivní síly rozhlasového vysílání jako nástroje propagandy: „Hitler za svoji politickou existenci přímo vděčil rozhlasu a systémům veřejného

ozvučení... Rozhlas poskytl první masivní zážitek elektronické imploze...“ (McLuhan, 2011, s. 312 - 313)

2.5.2. Obecná specifika rozhlasového média

Rozhlasové médium se vyznačuje *obecnými charakteristikami*, které jsou pro něj specifické po celý jeho vývoj:

1. *Interpretativnost* rozhlasového vysílání souvisí se skutečností, že si recipient formuje slyšené ve svém vědomí. Zvuk navozuje dojem prostoru a je třeba, aby recipient aktivizoval pozornost, zapojil více smyslů a především svoji představivost. Například komentář sportovního utkání reportérem rozhlasu popsaly nevidomé posluchačky takto: „Dovedeme si vše živě představit, zapomínáme v příjemných chvílích, že nám osud odepřel dar zraku“. (Pacovský, 1993, s. 50)

2. *Akustický princip* znamená, že se rozhlas šíří zvukovou cestou, tedy akusticky. Vše, co přesahuje akustickou rovinu, není relevantní, protože je nekomunikovatelné (například vzhled rozhlasového redaktora).

3. *Rozhlasovost* je založena na respektu k zákonům akustického přenosu založeného na spojení mezi komunikátorem a recipientem. Tvůrce programu by měl respektovat, že obsah sdělení je přijímán jiným způsobem než při sledování relace v televizi nebo při čtení tisku. Rozhlasovost vyjadřuje míru použití specifických existujících znaků rozhlasového vyjadřování. Je měřítkem kvality a účinnosti každého rozhlasového programu. (Punčochář, 2005, s. 70)

4. *Jednostrannost komunikace*, rozhlasový mluvčí neví, komu sdělení vysílá, nepřizpůsobuje ho potřebám aktérů. Posluchač na toto sdělení neodpovídá, nemůže reagovat bezprostředně svými dotazy. Tato charakteristika rozhlasu byla typická pro rozhlasový program v prvních desetiletích vysílání, už v druhé polovině 40. let 20. století se rozhlas více snažil o přímější kontakt s posluchači, například pomocí besed, který probíhaly po skončení vysílání na pracovišti.

5. *Dobrovolnost poslechu*, posluchač si vybírá, jaký pořad bude poslouchat a může kdykoliv poslech ukončit. K této možnosti dochází, pokud není rozhlasová relace pro posluchače zajímavá a neuspokojuje jeho potřeby. Rozhlasový program by měl respektovat cílovou posluchačskou skupinu a formát svojí stanice.

6. *Sdružený či kulisový poslech* je charakteristika rozhlasové komunikace vyskytující se ve vyšší míře ve vysílání od 60. let. Program je přijímán často při vykonávání další činnosti, buď fyzické, nebo intelektuální. V poslední době splynulo sledování rozhlasu s jinými činnostmi, což nemusí a může znamenat nutně nepozornost, ale znamená to především proměnu funkce rozhlasu. Na toto téma byl v letech 1968 – 1969 proveden v ČSSR výzkum, v kterém byl zjišťován vliv mimoposlechové činnosti na míru posluchačem zachycené verbální rozhlasové informace. Z výzkumu vyplynulo, že intelektuální souběžná činnost způsobuje větší únik informací než činnost fyzická. (Štěpánek, 1998, s. 4)

7. *Poslechové špičky* jsou součástí programové skladby. Označují poslechové intervaly během dne, kdy relace sledují největší počty posluchačů. Nejvýznamnější špičkami v posledních desetiletích je ranní, kterou se vyznačuje ranní show nebo zpravodajské relace (informace o počasí, dopravě, událostech z domova i ze světa). Další špička je podvečerní, kdy jsou zařazovány hlavní zpravodajské relace a publicistické pořady. (Maršík, 1995, s. 41 - 42)

2.5.3. Nová specifika rozhlasu

V 90. letech 20. století se objevily *nové specifické vlastnosti rozhlasu*:

1. Státní rozhlas byl zrušen, konkurence veřejnoprávních a soukromých stanic zapříčinila větší snahu zapůsobit na posluchače. Soukromé stanice se snažily především o poutavost a zábavnost programu, posluchač tak měl větší možnost odreagovat se a odpočívat prostřednictvím poslechu.
2. Ve vysílání převažovala nabídka hudebního programu nad slovesným, oproti předešlým desetiletím vývoje rozhlasu tvořilo často mluvené slovo pouze několik procent z celého rozhlasového programu.
3. Zábavný program převažoval nad publicistickým, vzdělávacím, umělecká stránka ustoupila do pozadí, což se týkala především komerčních stanic.
4. Stupňovala se adresnost stanic, stanice měly určitý formát a zaměřily se na posluchače, kteří se vyznačují určitým životním stylem a zájmy. Vyplynula z toho zaměření na některé typy pořadů a oblíbenou hudbu.
5. Rozhlas se snažil o navázání kontaktu s posluchači pomocí soutěží či anket. Součástí vysílání jsou diskusní pořady, posluchači tak měli možnost vznášet své podněty a otázky prostřednictvím emailů nebo telefonických vstupů.

6. Sugestivnost rozhlasu, tato vlastnost rozhlas typická především v jeho začátcích, opět nabývala na síle v 90. letech. Neprojevila se však jako nástroj propagandy, ale spíše v podobě výrazného moderátorského projevu a častých živých vstupů, které svou poutavostí vtáhnou posluchače do situace (Maršík, 1995, s. 41 - 44)

2.6. Teorie rozhlasového programu a formátu

Rozhlasové programy a formáty jsou nedílnou součástí rozhlasového média, vyjadřují obsahovou náplň a formu vysílání určité rozhlasové stanice. Jsou pomocníkem při definování elektronických médií, vymezují programovou část rozhlasových stanic.

2.6.1. Rozhlasový program

Rozhlasový program vyjadřuje souhrn všech rozhlasových pořadů za určité časové údobí, k němuž se kategorie vztahuje, například denní a týdenní program.

Program rozhlasových stanic se proměňuje v závislosti na společensko-politických podmínkách, v nichž působí. Program reflektuje ideje, hodnoty a normy uznávané společností, ve které funguje. Vedle vnějších podmínek ovlivňují rozhlasový program také vnitřní vlivy, například profesionalita a kvalita rozhlasových pracovníků, ekonomické a technické podmínky určité stanice, specifické rysy rozhlasové komunikace, rozhlasových posluchačů atd.

2.6.1.2. Typy rozhlasového programu

V květnu roku 1923, kdy rozhlas začal vysílat, trval program jen jednu hodinu denně, nemůžeme tedy mluvit o struktuře programu, ale postupně se čas prodlužoval. V listopadu 1923 vysílal již několik hodin denně a rozvíjel se také jeho program.

Významnou součástí programu jsou žánry, které se rozvíjely postupně, a bylo zajímavé, jak je přijímali posluchači. Nejdříve program spočíval na reprodukci hudby či mluveného slova. Rozhlas si pak začal postupně vytvářet vlastní žánry a také hlasatelé, přednášející a další účinkující se museli naučit specificky rozhlasově vyjadřovat, jelikož rozhlasová komunikace to vyžaduje. Rozhlasové relace začaly být řazeny podle nastaveného řádu,

obsahovat určité procento hudby a slovesných příspěvků. Jednotlivé pořady měly určitou četnost (zprávy, přednášky, koncerty), program měl obsahovat široké spektrum žánrů včetně publicistických a literárních. Rozhlas se musel při svém počátečním vývoji zabývat také tím, čím se lišil od ostatních médií, aby to mohl využít jako svou přednost. Na základě rozhlasových specifik, poslechového chování příjemců byly v průběhu historie rozhlasu zjišťovány preferované typy pořadů a vznikaly inovace rozhlasového programu.

Vytváření komerčního prostředí v systému mediální komunikace v 90. letech vedlo k rozrůznění a větší variabilitě rozhlasového programu, k přizpůsobování vysílání novým jevům. Cílem je získat co největší okruh posluchačů ke sledování pořadů své stanice.

Hlavní typy programu lze definovat jako skupiny pořadů, které tvoří jednotný celek a mají určitý specifický rys, který slouží jako kritérium klasifikace:

1. *Žurnalistický program*

Představuje většinou jen určité procento z celkového programu rozhlasové stanice. Je tvořen hlavně zpravodajskými a publicistickými pořady, ale může být součástí i jiných pořadů. Tyto relace sice nejsou primárně žurnalistické, svým vyzněním mohou ale plnit podobné funkce (například motoristické pořady, některé rozhovory apod.)

Žurnalistické pořady lze z hlediska jejich odlišných rysů rozdělit do dvou skupin: na program zpravodajský (zprávy, informační servis, zprávy o počasí atd.) a publicistický (dokumenty, rozhovory, komentáře atd.).

2. *Umělecký typ programu*

Umělecký program byl součástí rozhlasového vysílání v Československu od jeho počátku. Radiojournal se v prvním období prezentoval jako „platforma umění“ a „jako důležitý činitel umění, musí být jeho snahou pozdvihnout úroveň posluchačstva aspoň toho, které nedosáhlo ještě stupně inteligence.“ (Patzáková, 1935, s. 73)

Umělecký typ programu byl složen především z osvětových a uměleckých pořadů. Hudební vysílání se skládalo především z vážné hudby, přenosů oper na úkor hudby populárnějšího charakteru. Umělecké slovesné programy se rozvíjely postupně, z počátku šlo především o scénky, recitace a herecké monology. První rozhlasová hra se objevila ve vysílání v roce 1926.

Postupně se zařadily do vysílání všechny žánry uměleckého programu. Typickou stanicí prezentující tento programový typ je v současnosti stanice Českého rozhlasu Vltava. Její repertoár se skládá jak z klasické hudby, koncertů vážné a jazzové hudby, tak ze slovesné části v podobě původních rozhlasových her, četby na pokračování, poezie, divadelních představení atd.

3. *Vzdělávací program*

Rozhlasové médium se řadí do nepřímého vzdělávání, které je typické tím, že je zprostředkované zpravidla technickým prostředkem, tedy rozhlasem. Jeho cílem je doplňovat poznatky a rozšiřovat znalosti, a to s různou měrou systematičnosti. V tomto případě také rozvíjí funkci estetickou či kulturní.

Vzdělávací pořady byly součástí koncepce československého Radiojournalu již za první republiky. Jejich prostřednictvím rozhlas plnil výchovnou a vzdělávací funkci. V českých zemích má tradici také školský rozhlas, který začal vysílat již ve 20. letech 20. století a stal se součástí vyučování.

První vzdělávací pořady se objevily v rozhlase již v roce 1924, ve 30. letech tvořily přednášky a pásma až třicet procent programu. Po vzniku veřejnoprávního rozhlasu se v 90. letech objevují ve vysílání vzdělávací pořady mnohem méně než v předchozích etapách vývoje rozhlasu. Byly uváděny například některá pásma, magazíny, jazykové kurzy. (Maršík, 1995, s. 8 - 24)

4. *Zábavný program*

Pořady zaměřené na zábavu patří zcela jistě do rozhlasového vysílání. Ve 20. letech byla tato složka v československém rozhlase upozaďována. Přednost ve vysílání měly osvětové a výchovné pořady. Za druhé světové války sehrály zábavné pořady důležitou roli, pomáhaly posluchačům odreagovat se od těžké životní situace. Během období socialismu měly tyto pořady často ideový charakter. V 90. letech se staly opět kvalitní složkou programu.

Český rozhlas ve svém kodexu vytyčuje složky zábavy takto: „Český rozhlas musí rovněž uspokojovat zájem posluchačů o pořady zaměřené na zábavu a odpočinek. ...a vytváří především takové zábavné pořady, které zprostředkují posluchačům hodnoty umění nebo rozvíjejí poznání. Český rozhlas se rovněž musí věnovat výlučným formám zábavy, tzv. alternativní zábavě. Rovněž v oblasti zábavy usiluje o původní tvorbu a pestré spektrum pořadů.“ (Kodex Českého rozhlasu, 2012)

Zábavu v rozhlase lze dělit na tyto formy:

- literární a dramatické pořady (scénky, skeče, komedie, pohádky atd.)
- slovesně hudební pořady (kabarety, pásma atd.)
- zábavná hudba (taneční, muzikálová, operetní atd.)

(Maršík, 1995, s. 25 - 26)

2.6.2. Rozhlasový formát

Rozhlasový formát se vyznačuje orientací programové tvorby na určitou oblast, s kterou se pojí předpokládaný okruh posluchačů. Klasifikačním kritériem pro vymezení této skupiny posluchačů může být jejich věk, zájem o určitý styl hudby nebo preferování určitého typu programu. Lze ho definovat jako komplex prvků, které určují charakter určité stanice a vymezují formu programu. Klasifikace na určité formáty umožňuje vnější hledisko na obsah vysílání (regulační orgán, reklamní agentury) nebo vnitřní pohled (programová skladba, personální obsazení redakce).

K rozvoji formátového vysílání došlo ve Spojených státech v 70. letech 20. století, poté, co se v americké společnosti masově rozšířila televize. V západních zemích Evropy se formáty rozšířily v 80. letech, kdy došlo k rozmachu duálního systému vysílání, tedy i komerčně založených rozhlasových stanic. V 90. letech prodělávaly tyto stanice na formátovém základu krizi, směřovaly k uniformitě a stagnaci. V českých zemích teprve na počátku 90. let vznikl veřejnoprávní rozhlas, soukromé stanice a s nimi formáty.

Formát bych vymezila jako prostředek, který umožňuje zaměření stanice na cílovou skupinu podle určitých společných znaků. Kritériem klasifikace formátu může být styl hudby či schopnost generačního oslovení. V českých zemích se zájem o mluvené slovo proměňuje s věkem. Mladší posluchači preferují ve vysílání především hudbu. U starších recipientů se vyskytuje větší obliba mluveného slova. Věková hranice, kdy rozhlasový posluchač více vyhledává zpravodajský servis, publicistiku či slovesné pořady, je okolo 35 let. Po 50. roce věku vyhledává recipient v rozhlase především mluvené slovo. (Vlček, 1999, s. 233 – 237)

2.6.2.1. Typy formátů

Existuje několik hlavních zobecněných formátů, které umožňují rozdělení jednotlivých stanic a lepší orientaci v mediálním systému. Ideální formát je charakterizován dvaceti čtyř hodinovým programem. Jednotlivý model je nejen vymezen poměrem jednotlivých složek, například poměr hudby a slova, ale také umístěním vstupů moderátorů, zpráv nebo reklam. Předem vymezené modely nenahrazují vnější aspekty, které je ovlivňují, jako je legislativní, ekonomický rámeček, vývoj médií v dané zemi a jiné specifické rysy kultury. (Navrátil a kol., 2006, s. 15)

Hudební rozhlasové formáty se vyznačují souborem znaků a určitým typem hudební produkce:

1. *CHR (Contemporary Hits Radio)*

Typ formátu zaměřený na mladé publikum ve věku 14 až 20 let. Jeho repertoár je založen na 50 až 80 hitech intenzivně rotujících. Každá novinka je několikrát denně hrána, ovšem málokdy se vysílají skladby starší jednoho roku. Tento formát neobsahuje skoro žádné mluvené slovo. Je účinný především tam, kde je silný rozhlasový trh, v malých zemích jako je Česká republika, není příliš uplatnitelný.

2. *AC (Adult Contemporary)*

Je velmi běžný formát, který se často vyskytuje v Evropě. Oslovuje věkovou skupinu od 20 do 45 let, tedy atraktivní inzertní skupinu. Je to nejmasovější formát a má rozličné podoby. Podstatou tohoto modelu je hraní hitů posledních 10 až 20 let, aby vyhovoval široké vrstvě posluchačů. Většina komerčních stanic v České republice se tímto profilem vyznačuje, důvody jsou především ekonomické.

Součástí tohoto formátu je také formát *Hot AC*, který je určený pro věkovou skupinu od 20 do 30 let, obsahuje více než 50 % nové hudby a stanice s tímto zaměřením nehrají většinou skladby starší 15 let.

Modern AC je určený pro skupinu od 25 do 35 let, hraje jak novinky, tak starší skladby. Vysílá také písně ze zlatého fondu.

3. *Vyhraněné hudební formáty*. Stanice preferující tyto formáty se většinou vyskytují na okraji českého rozhlasového trhu, například *Classic Rock*, *Classic Country*, *Classic* (vysílání orientované na vážnou hudbu.)

Formáty mluveného slova se v Evropě v čisté podobě vyskytují řídce, existuje jen několik takových stanic. Hudební prvky používají většinou jen jako předěly mezi jednotlivými relacemi. Základními typy jsou:

1. *All News*, který je čistě zpravodajský.

2. *News/Talk*, jehož podstatou je kombinace zpravodajských bodů v časech nejvíce poslouchaných a talk show v časech ostatních.

Patří sem i formát *Religious*, stanice specializující se na náboženské vysílání, tento prvek se vyskytuje od 90. let i na českém trhu.

Smišený formát je založený na tom, že se v něm pravidelně střídají hudební, zábavní, zpravodajské i reklamní bloky. V 90. letech se projevuje trend prodlužování těchto bloků. Z ekonomického hlediska jsou tyto stanice nákladné, v dlouhodobém horizontu fungují tyto stanice především jako celoplošné. (Vlček, 1999, s. 233 – 237)

Typy všeobecných formátů:

1. *Variety* je častý formát, který klade důraz na zábavu, odlehčené formy publicistiky a v poslední době také na kontaktní program, který je založený na dialogu s posluchači.
2. *Full Service* zahrnuje všechny prvky rozhlasového vysílání, tedy hudbu, zpravodajství, publicistiku, zábavu atd. Klade důraz na informační funkci. Tento formát je z ekonomického hlediska nejnákladnější, proto je reprezentován především stanicemi veřejnoprávního typu.

Výše uvedené formáty jsou zobecněné typy, stanice lze sice zařadit do určitého modelu, ale v některých případech odpovídají jen částečně, či jsou kombinací několika typů. Český trh obsahuje reálně jen několik formátů, nové prvky v podobě stanic s úzkým formátem pro něj většinou nejsou trvale udržitelné vzhledem k nízkému počtu posluchačů. Nejvíce se zde vyskytují formáty CHR, AC a jejich variace. (RadioTV, 2012)

2.7. Aspekty ovlivňující vývoj rozhlasu v Československu a v České republice

Československý a český rozhlas se během svého vývoje stal důležitým kulturním jevem a historickým fenoménem. Toto masové médium mělo již v druhém desetiletí své existence více než milion posluchačů a během svých dějin se stalo důležitou součástí společenského systému, změnilo způsob veřejné komunikace, působilo na společnost, přineslo nové podoby kultury a ovlivnilo i sféru ekonomickou. Rozhlas nelze pochopit bez sociokulturních okolností jeho existence. V následující části kapitoly se proto budu zabývat společenským, ekonomickým a politickým kontextem ve státě a dalšími vnějšími podmínkami, které působily na vývoj rozhlasu.

2.7.1. Situace v Československu ve 20. a 30. letech 20. století

2.7.1.1. Společensko-politické aspekty

Československá republika byla na začátku 20. let 20. století poměrně stabilizovaná, ještě se hospodářsky vzpamatovávala z první světové války, ale postupně těžila z ekonomických a technických výtobytků, které umožnily ekonomický rozvoj. Hospodářská konjunktura

způsobila vzestup životní úrovně obyvatel a změny životního stylu společnosti. Došlo k formálnímu uznání občanských svobod, které společnost začala využívat v kulturní, politické či ekonomické oblasti. (Cuhra, Ellinger, Gjuričová, Smetana, 2005, s. 56)

Byla to vhodná doba pro vznik rozhlasového vysílání, které mohl v roce 1923 zahájit soukromý subjekt. Již za několik let zasáhl do tohoto podnikání stát, začínal si uvědomovat, jaký význam rozhlas může mít. Finančními dotacemi od státu byly rozšířeny hospodářské možnosti rozhlasové společnosti. Politická situace měla zásadnější roli v rozhlasovém vysílání v druhé polovině 30. let, kdy se vyhroutil politická situace v Evropě. Zvýšil se dohled státu nad Radiojournalem, cenzurní povinnost byla zpřísněna. Tato kontrola se týkala programové skladby a prověřování pracovníků rozhlasu. (Čábelová, 2003, s. 31 - 32)

2.7.1.2. Hospodářské faktory

Po poválečném rozvratu ekonomiky se dostalo Československo v první polovině 20. let do hospodářské konjunktury. Ekonomická situace byla příhodná pro rozvoj nových průmyslových oblastí, kterými byl elektrotechnický nebo automobilový průmysl. Problémy se však objevily na počátku 30. let ve spojitosti se světovou hospodářskou krizí. (Cuhra, Ellinger, Gjuričová, Smetana, 2005, s. 42) Ekonomický rozkvět trval až do roku 1929.

Pro vývoj rozhlasového vysílání byla důležitá elektrifikace Československa, která systematicky postupovala v poválečném období. Zatímco elektrifikace měst a průmyslové výroby probíhala dynamicky, na venkově postupovala velmi pomalu. V roce 1928 mělo k dispozici elektrickou energii 75 % obyvatel v českých zemích a 64 % obyvatel Československé republiky.

Rozmach elektrotechnického průmyslu v Československu byl ve srovnání s některými zeměmi v západní Evropě na nižší úrovni. První podniky, které vyráběly elektronická zařízení, byly většinou řízené zahraničním kapitálem, například Radioslavia, která vyráběla také rozhlasové přijímače a podílela se na rozvoji rozhlasu v Československu. Zahájení pravidelného rozhlasového vysílání odstartovalo dynamický a přirozený rozvoj radioprůmyslu. (Ješutová a kol., 2003, s. 14 – 15)

Na počátku 30. let zasáhla Československou republiku hospodářská krize, pracující postihla nezaměstnanost. Krize dopadla na zemědělství, průmysl zaznamenal propad výroby a došlo též k zhroucení spotřebního průmyslu. (Cuhra, Ellinger, Gjuričová, Smetana, 2005, s. 66) Rozhlas byl zasažen zvýšeným odhlašovaním koncesí z důvodu špatné finanční situace

posluchačů. Pro některé posluchače byl však důležitým pramenem informací, nedostatek financí tak vedl zároveň k posílení pozice rozhlasového vysílání. (Čábelová, 2003, s. 32, Trubačová, 2012, s. 36)

2.7.1.3. Oblast vzdělávání a kultury

Stabilizace vnitropolitických i zahraničních poměrů se ve 20. letech odrazila i v oblasti kultury, vzdělávání a výchovy společnosti. Byl kladen důraz na vyšší úroveň školství a vzdělávání, což bylo pokrokově považováno za důležitý aspekt pro rozmach ostatních společenských odvětví. Zvyšování vzdělanostní úrovně obyvatelstva zajišťoval systém státních škol a řada dalších vzdělávacích institucí. Významnou organizací byl Osvětový ústav, později se nazýval Masarykův lidovýchovný ústav. Zasloužil se o rozvoj kultury, podílel se na tvůrčích činnostech občanů ve všech regionech a také kooperoval s rozhlasem.

Kromě vzdělanosti byla na vzestupu v tomto období také česká kultura. Rozmach byl umožněn probíhajícím procesem demokratizace a legislativním zabezpečením občanů prostřednictvím občanských práv a svobod. (Ješutová a kol., 2003, s. 15 – 16, Trubačová, 2012, s. 36 - 37)

2.7.1.4. Národnostní a sociální faktory

Hospodářská krize způsobila ve 30. letech prohloubení vnitřních problémů a protikladů státu v mezinárodně bezpečnostní, národnostní, ale také sociální oblasti.

Spornou otázkou Československé republiky bylo národnostní složení obyvatelstva, což se týkalo německé menšiny i slovenských občanů. Do společnosti byli komplikovaně včleňováni němečtí občané z důvodů nacionálních předsudků a aktivit krajního německého nacionalismu. Poměry na Slovensku byly problematické vzhledem k trvalým neuspokojivým snahám o uplatnění práv Slováků na autonomii. K ohrožování bezpečnosti a integrity státu docházelo jak ze strany Slovenska, tak Německa.

V sociální oblasti nastaly dramatické události. Československý stát v době hospodářské krize snížil o třetinu průmyslovou výrobu, prudce se zvýšil počet nezaměstnaných obyvatel a rolníci byli zbídačeni. Docházelo proto k hladovým protestům, k akcím uspořádaným politickou vládní opozicí a byly také potlačovány masové demonstrace občanů. (Trubačová, 2012, s. 37)

2.7.2. Období Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939 - 1945

2.7.2.1. Historické aspekty

Politické napětí sílilo již v roce 1938, bylo způsobené hlavně iniciativou nacistického Německa a jeho dobytelskými plány ve střední Evropě. Na konferenci v Mnichově byla v září 1938 podepsána Mnichovská dohoda mezi Německem, Velkou Británií, Francií a Itálií. Dohoda byla uskutečněním německých nároků vůči Československu, bylo v ní dojednáno, že pohraniční území obývané Němci bude připojeno k Německu.

Po vyhlášení tzv. Slovenského štátu zahájila 15. března 1939 armáda Německa okupaci českých zemí. Následující den byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava, který už neměl reálnou autonomii. Němci bez skrupulí vykořisťovali české hospodářství. Německá nadvláda a ekonomické podrobení Protektorátu Čechy a Morava vyvrcholilo celní unií s německou říší, která byla naplněna 1. října 1940.

Česká mediální legislativa byla podřízena německým úřadům. Okupační orgány rozhodovaly v otázkách cenzury, vycházely sice ze zákonů první republiky, ale v cenzuře používaly podle svých potřeb kontrolní praxi druhé republiky. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 87 – 90, Trubačová, 2012, s. 37)

2.7.2.2. Ekonomické a technické podmínky

Okupace narušila rovnováhu ekonomických poměrů také v médiích. Hospodářský život byl ve všech oblastech regulován. Byla zavedena řízená ekonomika, došlo k utlumení výroby a obchodu, dohledu nad zahraničním obchodem a kontrole zemědělství. Rovněž byl uplatňován přidělový systém zásobování. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 87 – 90)

Válečná a ekonomická situace se odrážela v technické oblasti médií, především tisku, papír byl na příděl. Rozhlas byl velmi zasažen, vztahovalo se to k rozhlasové činnosti v územním rozsahu, též bylo postihnuto technické zázemí, došlo k zabavení techniky a omezení pracovních sil. (Ješutová a kol., 2003, s. 148)

2.7.2.3. Kulturní a společenský kontext

Během druhé světové války bylo protektorátní hospodářství zcela podrobena říšským zájmům, což se odrazilo na náladě ve společnosti, která byla velice nepříznivá. Občané byli zničeni válkou a nespokojeni se sociální situací, došlo k rozpadu sociálních vazeb a česká společnost byla vytrhována ze svých kořenů. Po srpnu 1944 byla také uskutečněna opatření omezující český kulturní život, byla uzavřena divadla. (Trubačová, 2012, s. 38, Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 87 – 95)

2.7.3. Poválečná léta 1945 - 1948

2.7.3.1. Historické a ekonomické faktory

Zdatná diplomacie zahraničního odboje a aktivity českého a slovenského národního odboje pomohly v roce 1945 vytvořit vhodné prostředí k poválečné obnově Československa po boku vítězných mocností. V druhé republice došlo k různým změnám, Československé republice se zmenšila rozloha. V červnu 1945 byla stvrzena československo-sovětská smlouva, v které bylo ujednáno přidělení Podkarpatské Rusi k SSSR.

Po skončení války došlo k zákazu kolaborujících stran a jejich tisku. Na politické scéně se profilovaly tyto strany: Komunistická strana Československa, Československá strana sociálně demokratická, Československá strana lidová a Československá strana národně socialistická. Posilování levice bylo sice po válce v Evropě trendovým jevem, ale k likvidaci pravice došlo pouze v Československu. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 113 – 114)

Mocensko-politická situace v republice zaznamenala několik změn, zesílil vliv zaměstnanců, odborů, zvýšilo se postavení středních vrstev. Významným faktorem tohoto období bylo, že velký politický vliv získali komunisté. Košický vládní program předjímal nové politické směřování. Prohlášení nové vlády deklarovalo zaměření na Sovětský svaz a zákaz pravicových stran. Program podporoval personální očistu novinářských a rozhlasových pracovníků od zrádců a kolaborantů. Posláním médií měla být služba lidu, ne však zájmům jednotlivců, média se měla podílet na plnění státních zájmů. Komunistická strana Československa (KSČ) získala vliv na média již před únorovým převratem v roce 1948 a rozhlas měla pod svou kontrolou. (Ješutová a kol., 2003, s. 186)

Ministrem nově zřízeného ministerstva informací se stal komunista Václav Kopecký. MI mělo ve své kompetenci udělování povolení k vydávání tisku. Po válce vznikala nová periodika, byly také přeregistrovány všechny vydávané tituly. Vydávat tiskoviny měly možnost jen státem schválené polické strany, státní úřady a důležité společenské organizace.

Ve volbách v roce 1946 získala jasné vítězství komunistická strana. Předsedou nové vlády se stal Klement Gottwald, komunisté v ní disponovali devíti ministry, ostatní strany měly patnáct křesel, poslední dvě křesla obsadil ministr zahraničí Jan Masaryk a ministr obrany Ludvík Svoboda. Komunisté tedy zabrali strategická ministerstva informací a vnitra. Velkou kritiku podněcovala komunistická zemědělská politika. Nejvýznamnějšími poválečnými kritiky, kteří prezentovali své názory na stránkách názorových deníků, byli Pavel Tigríd, Ferdinand Peroutka, Václav Černý a další.

Situace na politické scéně se ještě vyostřila odmítnutím tzv. Marshallova plánu, kterým chtěly poskytnout Spojené státy hospodářskou pomoc evropským státům. Odpor ministra vnitra Vladimíra Noska podvolit se rozhodnutí vlády vedl k demisi nekomunistických ministrů. Následně komunisté využili svého vlivu na společnost a zorganizovali stotisícové manifestace. (Trubačová, 2012, s. 39 – 40) Prezident Edvard Beneš byl ve složité situaci. Pod nátlakem komunistů a z obav, že by nastala občanská válka, přijal demisi, následoval mocenský převrat ve státě. Československo se stalo republikou s výhradní vládou strany KSČ. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 122 – 126, Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 218 – 219)

2.7.3.2. Oblast kultury a literatury

Po válce došlo k obnovení kulturní oblasti. Země, které nebyly během války okupované, upouštěly od kontroly kulturní produkce, jež sloužila většinou k propagandě. Do zemí, které byly za války pod okupační správou, se vraceli intelektuálové, vědci, umělci, spisovatelé a novináři, kteří utekli ze země před nacisty. Opět se začaly vydávat noviny a časopisy, v červnu 1945 se otevřely po dlouhé době vysoké školy, občané mohli navštěvovat divadla, začal fungovat PEN klub.

Došlo ke znárodnění společenských organizací, v létě 1945 byla zestátněna kinematografie a během podzimu se tak stalo i s gramofonovým průmyslem a Českou filharmonií.

Košický vládní program byl nejdříve přijat kulturními představiteli a uměleckou sférou. Podle kulturní koncepce KSČ byl ukazatelem kvality uměleckého díla poměr k lidu, základním nedostatkem dokumentu bylo neurčité užití pojmu lid a lidovost. Na sjezdu KSČ

byla v březnu 1946 posunuta rovina kultury do ideové konfrontace. Syndikát českých spisovatelů na to reagoval na svém sjezdu v červnu 1946 tím, že požaduje „naprostou svobodu umělecké tvorby a jejich nezávislost na politice“. (Trubačová, 2012, s. 40 – 41) Komunistická strana však stále prosazovala svou koncepci a uplatňovala vliv nejen na kulturu. (Ješutová a kol., 2003, s. 187 – 188)

2.7.4. Československo ve službách socialismu od roku 1948 do roku 1967

2.7.4.1. Historické, národnostní a hospodářské faktory

Únorem 1948 vstoupilo Československo do těžkého období poválečné existence, stalo se satelitní zemí Sovětského svazu. V duchu tohoto směřování byl postupně utužován totalitní režim založený na vládě jedné strany. Nejvlivnějším politikem v zemi byl předseda KSČ, později první generální tajemník ÚV.

Komunistická strana posílila své postavení hrůzovládou na přelomu 40. a 50. let 20. století, kdy se odehrály kruté politické procesy, které KSČ vykonstruovala proti všem domnělým odpůrcům. Z politických příčin bylo popraveno asi 250 „odpůrců režimu“. Kolem 200 000 lidí bylo zavřeno do vězení. Tvrdý režim polevil až po Stalinově a Gottwaldově smrti v roce 1953.

Odsun německého obyvatelstva, spolu s návratem Čechů po válce vytvořil z českých zemí etnicky homogenní národ. Na Slovensku však zůstala maďarská menšina ve velkém počtu a představovala potenciální problém politických sporů. Kromě problematických slovensko-maďarských vztahů byly problematické také relace mezi Čechy a Slováky.

I přes odsun německého obyvatelstva se československé hospodářství po válce zotavovalo dobře. Pracovní nasazení Čechů a Slováků a mezinárodní plán obnovy UNRRA úspěšně nastartoval ekonomiku, vzápětí ji však poškodilo odmítnutí Marshallova plánu v roce 1947. Obavy společnosti z hospodářské krize a vysoké nezaměstnanosti způsobily, že obyvatelé souhlasili se znárodňováním a plánovaným hospodářstvím. Komunistická strana zavedla centralizovaný hospodářský systém, v kterém nebylo místo pro soukromé podnikání. Ekonomika fungovala na základě pětiletých plánů. Přestože se vláda oháněla rovností práv a majetku, ve skutečnosti životní úroveň obyvatelstva nenarůstala.

Československo se postupně orientovalo na těžký průmysl a zbrojní výrobu. Velký podíl na tom měla Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Přerušení ekonomického kontaktu se západními zeměmi bylo jednou z příčin technologického zaostávání Československa.

V roce 1953 došlo k měnové reformě, která připravila obyvatele o velkou část financí, výměna peněz se uskutečnila v limitu do 300 korun v poměru 5:1. Komunistům sice pomohla zlepšit na krátkou dobu nepříznivou ekonomickou situaci, ale stoupala nespokojenost ve společnosti, která vyvrcholila demonstracemi, režim všechny potlačil. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 247 - 249)

Stálé hospodářské problémy vedly k tomu, že pětiletka naplánovaná pro období 1961 – 1965 ztroskotala. Režim prezidenta a prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného v roce 1960 uzákonil novou ústavu, která deklarovala vedoucí úlohu komunistické strany v zemi, stát se stal Československou socialistickou republikou. (Trubačová, 2012, s. 41 – 42)

Ve druhé polovině 60. let se začínala situace ve společnosti měnit, avšak stále měla v paměti politické procesy a zkušenosti s měnovou reformou, se znárodněním soukromého majetku, zestátněním organizací a s komplikovanými česko-slovenskými vztahy. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 131 – 136)

2.7.4.2. Situace v kultuře

Přebudovávání společnosti na socialistickou se zásadně vrylo nejen do politické a ekonomické sféry, ale i do kulturní. Propagovaná kulturní koncepce vedla k podpoře „socialistického realismu“ a zároveň zřeknutí se kulturních hodnot spojených s měšťanstvím a kapitalistickým způsobem života. Důležitou roli v prosazování nové úlohy kultury měly akční výbory, v jejichž čele stál Ústřední akční výbor Národní fronty. Jeho složkou byla kulturní komise, kterou vedl spisovatel Jan Drda. Cílem těchto výborů bylo odsunout do ústraní odpůrce režimu a začít budovat novou oficiální kulturní platformu.

V tomto období vznikla dichotomie kulturního života, která byla součástí režimu do roku 1989. Existovala oficiální, propagovaná, akceptovaná kultura a neoficiální oblast kultury, která byla často zakazovaná. Hranice mezi kulturními sférami se v průběhu vývoje proměňovaly a někdy se i prolínaly. Kulturní oblast byla významným nástrojem moci vládnoucí strany. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 249 – 250)

Šedesátá léta přinesla uvolnění kulturního života. Naši umělci získávali různá zahraniční ocenění. Společnost měla možnost také poznat umělecká díla zemí západní Evropy.

(Trubačová, 2012, s. 42 – 43) Například v roce 1963 se v Libicích konala výstava děl Franze Kafky. Expozice ukázala neschematický pohled na Kafkovu osobnost. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 285 - 286)

2.7.5. Situace v období Pražského jara v roce 1968

Již od začátku 60. let sílil tlak společnosti, která žádala reformy, začalo období tání. První větší krok znamenal tiskový zákon, který cenzurní instituci legalizoval a liberalizoval. I tak se komunistické vedení stále častěji potýkalo s požadavky na reálnou svobodu slova, nejvíce ji hlásali spisovatelé na svém IV. sjezdu v létě 1967. Na počátku roku 1968 bylo vyměněno vedení Komunistické strany, prvním tajemníkem ÚV KSČ se stal Alexander Dubček. Jeho zvolením začal obrodný proces zvaný Pražské jaro.

V dubnu 1968 byl novým vedením strany zveřejněn tzv. Akční program, který spočíval na otevřeném představení příčin a výkladu plánovaných reforem. V červnu byla odvolána Ústřední publikační správa a cenzura byla zcela zrušena. Postupně se veřejnost více odvažovala projevovat svoje názory, nejznámějším projevem nově získané svobody byl manifest Dva tisíce slov z léta 1968, jehož autorem byl Ludvík Vaculík s několika vědci.

Reformní jednání vyvolávalo znepokojení sovětských komunistů i jejich kolegů v ostatních satelitních zemích. Představitelé tzv. pětky (Sovětského svazu, Německé demokratické republiky, Maďarska, Polska a Bulharska) uskutečnili v noci z 20. na 21. srpna 1968 vojenskou intervenci do Československa. Vojenské obsazování probíhalo podle plánu, proti vojákům nevznikl vojenský odpor. Z tohoto pohledu měli vojáci neúspěch pouze, když se chtěli zmocnit pražské budovy ČsRo. Podle plánu měli zaměstnanci rozhlasu přechíst zvací prohlášení vysvětlující zásah vojsk v Československu, hlasatelé to ale odmítli. Místo toho zveřejnili prohlášení předsednictva ÚV KSČ, které intervenci zavrhovalo.

Vedení KSČ se podpisem Moskevského protokolu zavázalo ovládat média, proto v září 1968 opětovně zavedlo cenzuru. Za tímto účelem vznikl Úřad pro tisk a informace. Novináři však mohli ještě krátké období pracovat svobodně, ÚTI ještě dostatečně neplnil účel. Vedení vládnoucí strany odstartovalo po sebeupálení Jana Palacha masivní personální čistky v médiích. (Trubačová, 2012, s. 43 – 44) Na počátku roku 1969 vznikl nový ústavní zákon a k 1. lednu 1969 se stala Československá socialistická republika federací. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 177 - 197)

2.7.6. Situace v ČSSR od roku 1969 do roku 1989

2.7.6.1. Historické a společenské aspekty

Vedení KSČ v čele s Gustávem Husákem se snažilo o upevnění komunistického režimu a opětovné nastolení mocenské kontroly nad společností. Přísný dohled nad médií byl součástí této koncepce. Média, která zaznamenala za Pražského jara občanský vývoj, byla jako nástroj propagandy vystavována mocenskému tlaku. Na rozhlasové médium se vrhla komunistická moc tvrdě, aby ho po srpnové okupaci v roce 1968 dostala pod svou kontrolu. Ředitelem Československého rozhlasu se stal normalizační politik Bohuslav Chňoupek a později Ján Riško. Došlo také k výměně řady pracovníků za často nekvalifikované, ale kádrově spolehlivé. Na podzim 1970 byl vydán dokument ÚV KSČ, který zdůvodňoval sovětskou okupaci v srpnu 1968 jako akt „internacionální solidarity a reformní proces Pražského jara byl označen za dílo kontrarevoluce.“ Tento text se stal ideologickou podporou vládnoucí moci. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 205)

Ekonomický vývoj byl v Československu v první polovině 70. let příznivý, prosperující hospodářství vykonávalo pro režim dobrou službu, protože občané zapomínali na Pražské jaro a okupaci. Společnost se pasivně smířovala se socialistickým režimem, který se nevyjadřoval pravdivě ani o minulosti, ani o budoucnosti. V soukromí se lidé odreagovali a realizovali ve svých zálibách. Jednou z únikových aktivit života společnosti bylo chataření. Běžní občané totiž neměli příliš možností dostat se do zahraničí, protože cestovní povolení byla velmi omezená.

Dopadem stávajícího režimu byla existence veřejné alternativní sféry, která byla alternativou k oficiálním informačním systémům. Součástí neoficiálních systémů byla samizdatová a exilová periodika. Během normalizace jich postupně přibývalo, vlnu nárůstu vyvolala Charta 77 a poté jejich počet se zvyšoval až do pádu režimu v roce 1989. Exilová média byla součástí neoficiální produkce, díky nim se dostávaly pravdivé a necenzurované informace ze zahraničí do Československa. Tato média spolupracovala s domácími oponenty režimu.

Změny v politické oblasti způsobil nástup Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS v roce 1985. Vyhlásil koncept společenské přestavby a zdůraznil potřebu reform. Reálně však v Československu k transformacím režimu nedošlo a dál skomíral, na

tom nic nezměnila ani výměna generálního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka za Miloše Jakeše. (Trubačová, 2012, s. 44 – 45)

Obyvatelé už státní vedení příliš nerespektovali a sílil proti němu veřejný odpor realizovaný například demonstracemi. Významným činem bylo, když politická opozice vydala petici Několik vět. Představovala žádost o propuštění politických vězňů a svobodu projevu, na podzim 1989 obsahovala 40 tisíc signatářů. Komunistický režim v Československu šel pomalu ke svému konci. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 203 - 238)

2.7.6.2. Kulturní situace

V kultuře se vyskytovaly v tomto období dvě sféry: oficiální a neoficiální. Alternativní oblast představovala široké spektrum kulturních systémů od nelegálně šířených literárních děl přes hudební underground až po alternativní divadlo a film.

Příkladem výtvarného projevu byla Surrealistická skupina v Československu, která vznikla v 70. letech kolem Vratislava Effenbergera. (Trubačová, 2012, s. 45) Charakteristikou normalizace bylo, že veřejnost sledovala události, které ukazovaly polevující ostražitost režimu. Příkladem byla situace, kdy byla v roce 1984 udělena básníku Jaroslavu Seifertovi, zástupci spisovatelů z období Pražského jara, Nobelova cena za literaturu. (Bednařík, Jiráček, Köpplová, 2011, s. 324 - 325)

2.7.7. České země v letech 1989 - 1999

2.7.7.1. Historický kontext

V Československu sílilo v roce 1989 napětí a nevole společnosti s politickou, společenskou, ekonomickou i kulturní situací. Již od počátku tohoto roku stoupala vlna občanské nespokojenosti, která se projevovala v podobě spontánních manifestací. Vzpomínková demonstrace studentů 17. listopadu byla brutálně potlačena policejními silami, a to iniciovalo rozhodující vystoupení českého obyvatelstva proti komunistické moci.

Protest proti tvrdému zásahu policie a požadavek občanů na objektivní informace o něm vyústily ve společenskou změnu, která byla pro svůj hladký průběh nazvána sametovou revolucí.

Na změně se významně podílelo Občanské fórum, které bylo ustanovené 19. listopadu 1989 a jeho klíčovým představitelem byl Václav Havel, jenž se stal ještě téhož roku československým prezidentem. V prosinci došlo také k rekonstrukci vlád na základě jednání OF, delegací federální vlády a slovenské Národní fronty. Výsledkem byl vznik tzv. vlády národního porozumění. Premiérem se stal Marián Čalfa, jehož prvním velkým úkolem byla příprava a realizace svobodných voleb. Předsedou federálního shromáždění se stal Alexander Dubček. Stát měl nový název Česko-Slovenská federativní republika.

Na začátku 90. let došlo k vybudování demokratických struktur politické reprezentace a fungování demokratických procedur. V roce 1991 byl přijat důležitý zákon, tzv. lustrační, který zakazoval osobám, jež za vlády KSČ spolupracovaly se Státní bezpečností, výkon ve vedoucích státních funkcích. Postupně začalo vznikat spektrum politických stran od KSČM přes ČSSD až po ODS a ODA. V roce 1992 vyhrála ODS včele s Václavem Klausem parlamentní volby.

V tomto období docházelo také ke sporům o pravomoci mezi federací a republikami. V roce 1992 se začalo chystat rozdělení federativní republiky. K 1. lednu 1993 vznikla samostatná Česká republika na základě dohody českého a slovenského předsedy vlády Václava Klause a Vladimíra Mečiara. V té době byla již přijata nová ústava České republiky. Také vznikly zákony o zániku federálních sdělovacích prostředků, což umožnilo zrod národních vysílatelů, České televize a Českého rozhlasu. Prvním českým prezidentem se stal Václav Havel, který byl opět zvolen i o pět let později.

V roce 1996 opět zvítězila ve volbách Občanská demokratická strana, ale zhoršující se ekonomická a sociální situace způsobila nespokojenost ve společnosti a vládní krizi. Vítězná strana byla kritizována i vlastními členy, kteří nesouhlasili s jejím financováním. Výsledkem napjaté situace ve vládě byla demise Klausovy vlády v listopadu 1997. Poté byla jmenována dočasná vláda včele s Josefem Tošovským, dosavadním guvernérem ČNB. Předčasné volby v červnu 1997 vyhrála ČSSD, ale tak nevýrazně, že vytvořila menšinovou vládu s tolerancí opoziční ODS. Tzv. opoziční smlouva byla kritizována nejen politickými představiteli, ale také občanskými iniciativami, podle kterých potlačovala demokratické prvky. (Ješutová a kol., 2003, s. 396 - 401)

Na konci 90. let měly za sebou české země transformaci společenského a kulturního systému. Česká republika se vyprofilovala na spotřebitelský průmysl, vyznačovala se

relativně stabilním bankovním sektorem. Politický systém však vykazoval prvky nestability a proměnlivost důvěry české společnosti v politickou reprezentaci. Právní systém se vyznačoval špatnou vymahatelností práva, nízkou úrovní politické kultury a nárůstem korupčního prostředí. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 361 - 363)

2.7.7.2. Ekonomická situace

Na začátku 90. let došlo k změnám ekonomického systému v Československu. Centrálně plánované hospodářství, podřízené obchodní nadnárodní organizaci RVHP, se transformovalo v liberálně zaměřenou ekonomiku. Začal proces odstátnění a privatizace státních podniků. K tomu došlo několika způsoby, jedním z nich byly restituce, tedy navrácení majetku příbuzným. Další formou byla privatizace, malá privatizace probíhala tak, že v aukcích byly vydraženy drobné objekty, budovy, provozovny, většinou za peníze půjčené z bank. Velká privatizace měla pomoci odstátnit velké a střední podniky. Požadavkem byla rychlost tohoto procesu, proto byla zvolena originální metoda kupónové privatizace, státní podniky byly státem převedeny na akciové společnosti a vlastnit podíl ve firmách mohl každý občan země, který se zúčastnil této privatizace (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 362 - 363)

V letech 1993 až 1996 rostla podle ukazatelů ekonomika, byla nízká inflace a 5 % nezaměstnanost, tyto ukazatele zastínily jiné problémy v podobě lehkomyšlného poskytování bankovních úvěrů, odklad restrukturalizace podniků či nedostatečně kvalitní právní rámec nejen v ekonomické oblasti, ale i dalších oblastech života. Tyto a další důvody způsobily ekonomickou krizi a zhoršení sociální situace, včetně rostoucí nezaměstnanosti ve druhé polovině 90. let. (Cuhra, Ellinger, Gjuríčová, Smetana, 2005, s. 303 – 304)

2.7.7.3. Společenská proměna

Česká společnost, která byla značně homogenní, se během 90. let proměňovala v důsledku západních vlivů a globalizačních trendů, od kterých ji v předchozích desetiletích komunistický režim izoloval.

Najednou měla česká společnost k dispozici prostor svobody, možnost svobodného výběru povolání, vycestování do zahraničí či studia v zahraničí a dalších prvků svobody, které demokracie přinesla. Volba svobodného rozhodnutí s sebou přinesla i nejistotu z nutnosti stále

volit a nést odpovědnost za svá rozhodnutí, části společnosti chyběla jednoduchost a organizovanost života za předešlého režimu.

Do Československa pronikal od 90. let konzumní styl života a s ním související komercializace, která se projevila v různých sférách kultury a postupně se dostala na míru srovnatelnou se západními zeměmi Evropy. Příkladem je vznik soukromých rozhlasových stanic a komerčních televizí, rozvoj automobilismu, vznik satelitních měst a masivní výstavba nákupních center.

Kontrastem ke konzumerismu a komercialismu byly opačné tendence například zaměřené na alternativní styl života, ekologické projekty, charitativní akce, vznik nadací, neziskových organizací atd. Tyto a další tendence se projevily v české společnosti v 90. letech. Vedly k rozrůžňování a diversifikaci kultury (změny kulturních vzorů, hodnot, norem atd.). (Cuhra, Ellinger, Gjuríčová, Smetana, 2005, s. 331 – 333)

2.7.7.4. Kulturní situace

V 90. letech došlo k proměnám kulturního a uměleckého života a jeho fungování. Na začátku 90. let byla v médiích či v divadlech produkována díla, která byla za předchozího režimu nedostupná či zakázaná, například literární texty Bohumila Hrabala, Milana Uhdeho, Václava Havla a Ludvíka Vaculíka. Nejedná se jen o knižní produkce, ale také o dramatická, hudební i baletní díla. Zároveň se objevily na kulturní scéně nové hudební styly, taneční formy a také nová generace umělců, z literátů například Michal Viewegh, Petra Hůlová.

Změny v kultuře přinesly nejen svobodu uměleckého projevu, ale také nové podmínky prostředí. Českou kulturní produkci zasáhla omezená nebo zrušená finanční podpora státu a konkurence zahraničních děl. Česká kinematografie byla odstátněna, podpora filmu byla tedy snížena, státní instituce nahradily soukromé produkční společnosti. Pro český film bylo v 90. letech příznačné navázání na tradici komedií. Byla zpracovávána válečná témata či éra socialismu v komediálním žánru. Vedle toho se objevovaly i filmy dramatictějšího žánru. Velký úspěch slavily v tomto období filmy rodinného typu, příkladem za všechny je film *Kolja* v režii Jana Svěráka. Tento film obdržel v roce 1997 cenu Oscar za nejlepší cizojazyčný film. Česká kinematografie se v 90. letech rozvíjela i přes obtížné zajišťování finančních prostředků, vstoupila do nového společenského kontextu a snažila se reflektovat předešlý režim. Vznikly zajímavé filmy, které se zařadily do jejího zlatého fondu. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 364 - 365)

2.8. Vývoj rozhlasu v Československu a v České republice

Původ šíření prostředku masové komunikace se projevoval jako technická a technologická invence. Inovace v systému komunikace vznikaly původně za jiným účelem než se stát masovým médiem. Rozhlasovému médiu předcházely technické prvky jako telegraf, telefon a rádio. Tyto objevy vedly k nástupu a rozvoji rozhlasového vysílání jako kulturní změny. Vznik rozhlasu jako masového média je výsledkem složitého inovačního procesu a řetězce objevů. Patří sem také změny společenských forem, kulturních rysů a ekonomických podmínek. (DeFleur, Ballová-Rokeachová, 1996, s. 98)

2.8.1. Předchůdci rádia – telegraf a telefon

Vzniku telegrafu předcházela potřeba vytvořit komunikační prostředek, který se bude vyznačovat rychlostí a překonáváním velkých vzdáleností z důvodu modernizačních procesů v západních společnostech. (DeFleur, Ballová-Rokeachová, 1996, s. 98)

U telegrafu byl poprvé uplatněn princip elektřiny a magnetismu na proces komunikačního procesu. „Ve Spojených státech sestavil první funkční elektrický telegraf Samuel F. B. Morse roku 1837. Fungoval na principu vytváření a přerušování elektrického proudu, který vedl k používání teček a čárek, tzv. morseových značek. Po několika letech se Morseovi podařilo přesvědčit kongres Spojených států, aby financoval výstavbu první telegrafní linky ve Spojených státech. 24. května 1844 přenesl jeho telegraf zprávu z Washingtonu do Baltimoru a tento den je dnes standardně považován za okamžik vynálezu telegrafu a počátek éry elektronické distanční komunikace.“ (Čábelová, 2003, s. 14)

V druhé polovině 19. století si rozvoj moderních společností a vznik institucí vynutil vývoj efektivních kancelářských zařízení, do kterých patřil také telefon. Přenos hlasu pomocí elektřiny znamenal od vynálezu telegrafu další pokrok v mezilidské komunikaci. (Trubačová, 2012, s. 46) První funkční telefon sestrojil v roce 1876 Američan Graham Bell, zařízení umožňovalo dálkový přenos hlasu. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 92)

2.8.2. Rádio jako elektronická distanční komunikace

Pro vznik rádia se stal významný rok 1873, kdy James Clerck Maxwell vytvořil matematickou teorii šíření elektromagnetických vln. Německý fyzik Heinrich Hertz demonstroval a experimentálně odůvodnil existenci elektromagnetických vln. Roku 1895 se podařilo Italovi Guglielmu Marconimu vynalézt první bezdrátový telegraf, s kterým poslal zprávu na vzdálenost přes 3 km.

Bezdrátový telegraf se ale nemohl stát masovým médiem. Potenciál stát se prostředkem veřejné komunikace měl aparát schopný bezdrátově přenášet lidský hlas, tedy rádio. „První bezdrátový přenos lidského hlasu se uskutečnil v prosinci roku 1906, kdy Američan Reginald Aubrey Fessenden sestrojil přístroj, který uměl přenášet zvuk. Pomocí něho vysílal krátký program z Brant Rocku v USA. Tím se tak uskutečnilo první rozhlasové vysílání.“ (Trubačová, 2012, s. 47)

2.8.3. Vznik rozhlasu

V roce 1907 bylo zjištěno, že určité minerály mohou na poměrně jednoduchém principu přijímat rádiové vysílání. „Těmto jednoduchým a levným přístrojům, díky nimž mohl rozhlasové vysílání přijímat každý jen trochu technicky nadaný jedinec, se říkalo krystalky. Chytání zvuků z éteru se stalo oblíbeným sportem. Radioamatéři sice nepůsobili jako „provozovatelé vysílání“ a jejich činnost nelze ještě charakterizovat jako masovou komunikaci, ale svými experimenty s přenosem morseovky, hlasu a hudby významně přispěli k budoucímu rozvoji rozhlasového vysílání.“ (Čábelová, 2003, s. 17 – 18)

Dynamický vývoj radiofonie byl přerušen v důsledku první světové války. Po válce nastal rozmach dalších pokusů s rádiem, jak ze strany radioamatérů, tak ze strany velkých společností zabývajících se telekomunikací. (Trubačová, 2012, s. 57)

Za první rozhlasovou stanicí je považována americká stanice KDKA, která začala pravidelně vysílat na podzim roku 1920, když veřejně vyhlásila výsledky voleb prezidenta USA. Prvními veřejnými rozhlasovými stanicemi v Evropě byly londýnská BBC v Chelmsfordu, francouzská v Paříži a švýcarská v Lausanne v roce 1922. (Čábelová, 2003, s. 17 – 18)

2.8.4. Radiokomunikace v době vzniku Československé republiky

První pokusy s bezdrátovým telegrafem se uskutečnily v českých zemích již v prvním desetiletí 20. století. Zásahu na tomto rozvoji měli především prof. dr. Karel Domalíp a ing. Ladislav Šimek, kteří působili na České vysoké škole technické v Praze. První veřejné předvedení bylo uskutečněné v roce 1908 jako součást Obchodní a průmyslové výstavy v Praze. (Ješutová a kol., 2003, s. 8)

Po první světové válce začala být v Československu budována komunikační síť, která by umožnila rychlé a spolehlivé spojení republiky se všemi zahraničními zastupitelskými úřady a vzájemnou komunikaci se zahraničím. V této době zahájili experimenty vojenští technici stálé vojenské radiostanice v Praze na Petříně a radiotechnické laboratoře profesora České techniky dr. Augustina Žáčka. Posláním stanice bylo především vysílat a přijímat depeše ministerstva zahraničí. Telegrafisté ve zbylém čase přijímali také zahraniční zprávy pro tištěná média. (Trubačová, 2012, s. 47)

Na Petřínské stanici, která byla inovována novou anténou, se uskutečnilo v roce 1919 první radiotelefonické vysílání. Vojenští technici ho zrealizovali prostřednictvím elektronkové vysílačky, která se používala ve francouzské armádě. Radiotechnici k ní umístili uhlíkový mikrofon a vysílali improvizovaný pořad. Radiovysílání poslouchal ve fyzikálním kabinetu Na Karlově prof. dr. Žáček.

Na radiostanici byla v červnu 1920 instalována výkonnější elektronková anténa firmy Telefunken o výkonu 10 kW. Poté byl uskutečněn další radiofonický pokus, stanice vysílala hudební program k oslavě druhého výročí samostatnosti Československé republiky 28. října 1920. (Ješutová a kol., 2003, s. 9)

O dva roky později se uskutečnil v Praze první hromadný poslech. Stanice na Petříně byla na základě rozhodnutí ministerstva národní obrany použita k radiovysílání během konání zemědělské výstavy v Praze. Vysílání se uskutečnilo pomocí francouzského krystalového přijímače s elektronkovým zesilovačem a většího speciálního sluchátka upraveného na poměrně výkonný reproduktor, který umožnil poslech koncertů většímu počtu návštěvníků výstavy. U posluchačů měla akce pozitivní ohlas a též dobře propagovala nový vynález. (Trubačová, 2012, s. 48)

2.8.5. Nové vysílací stanice a zákonná úprava

Radiová komunikace se v zahraničí rychle rozvíjela, československé ministerstvo pošt a telegrafů se tak rozhodlo zřídit pokusně radiofonické a radiotelefonické stanice. „První vysílačku postavilo v budově poštovního úřadu v Moravské ulici na Královských Vinohradech v Praze a druhou v Komárově u Brna, obě byly uvedeny do provozu v lednu 1922. Další elektronková stanice byla zřízena ve Kbelích u Prahy (začala vysílat v listopadu 1922). Vedle radiotelegrafního vysílání se až do konce roku 1922 zkoušelo také vysílání radiotelefonní a bylo úspěšné.“ (Ješutová a kol., 2003, s. 8)

Rozhlasový nadšenec ing. Eduard Svoboda podnikl studijní cestu do Spojených států, aby získal znalosti o technickém a programovém fungování rozhlasových stanic. V New Yorku působil několik měsíců v rozhlasu společnosti American Telegraph, kde se dobře seznámil s novým médiem. Tyto zkušenosti ho přivedly na nápad zahájit pravidelné rozhlasové vysílání v Československu.

Pro zřízení rozhlasu neexistovala v ČSR žádná zákonná úprava. Na jaře 1923 přistoupilo ministerstvo pošt a telegrafů k vytvoření legislativního rámce pro rozhlasovou činnost. První obecný předpis obsahoval zákon o telegrafu vydaný 23. března 1923, který konstatoval, že na provozování radiofonie má stát monopol. Státní úřady mohly poskytnout koncesi soukromým společnostem a jednotlivým osobám, její udělení bylo velmi kontrolované. Při vytváření legislativy se nepočítalo s tím, že se rozhlas stane masovým médiem. Následně byl uskutečněn ministerstvem pošt a telegrafů první radiofonický koncert pro zástupce vlády, diplomaty a žurnalisty. (Trubačová, 2012, s. 48 - 49)

Nezbytné předpoklady pro zahájení pravidelného rozhlasového vysílání byly tedy splněny. Kromě technických inovací zde existovali technici, úředníci uvedení do této problematiky, podnikatelé se zájmem o rozvoj výroby rozhlasové techniky a jednotlivci, kteří stáli o komerční využití rozhlasového vysílání. (Ješutová a kol., 2003, s. 10)

2.8.6. Rozvoj rozhlasu ve 20. a 30. letech 20. století

Rozhlas začal v Československé republice vysílat 18. května 1923 z rozhlasové stanice v Praze. Nejdříve vysílal hodinu, program se skládal z krátkého ohlášení a koncertu.

Okolnosti vzniku a vývoje rozhlasové společnosti jsou určující pro podobu rozhlasu. Zakladateli rozhlasové stanice byli ing. Eduard Svoboda a redaktor deníku Národní politika Miloš Čtrnáctý. Založit u nás rozhlasovou společnost nebylo vůbec jednoduché, překážkami byla nekonečná byrokracie při jednáních na ministerstvu o udělení licence. Obtížné bylo získat potřebné finance, proto se zakladatelé spojili do fúze s Radioslavií, aby mohli složit kapitál 500 000 Kč. Společnost pod názvem Radiojournal, společnost s r. o. byla založena v červnu 1923.

Stát se nepřímo účastnil rozhlasového podniku, byl zastoupen ve vrcholných orgánech společnosti prostřednictvím jednoho akcionáře ve společnosti Radioslavia (ministerského rady). Zástupci státu ovlivnili formu rozhlasu vytvořením právního rámce Radiojournalu (RJ), stanovením podmínek pro získání licence a určením pravidel poslechu. V roce 1925 z důvodu špatné finanční situace rozhlasové společnosti a z jiných příčin vstoupil stát přímo do rozhlasového podnikání jako jeden z podílníků a získal tak v rozhlase větší vliv. (Čábelová, 2003, s. 33 – 37)

V tomto počátečním období lze charakterizovat rozhlasovou činnost jako plnou improvizace a nadšení, zároveň primitivní s nedostatečnými finančními prostředky a technicky zastaralou. K dispozici byla jedna vhodná rozhlasová stanice se špatně vybaveným studiem, legislativa nebyla dostatečná, výroba rozhlasových přijímačů teprve začínala a lidé ještě o této technické novince téměř nevěděli. Poslání rozhlasu se zachovalo i do dalších let a bylo definováno jako prostředek osvěty a vzdělávání společnosti.

Prvních několik měsíců vysílání nebylo možné hovořit o struktuře programu, rozhlas měl převážně informativní funkci, jeho program tvořilo hlavně zpravodajství a hudba. V listopadu 1923 vysílal RJ již několik hodin denně a také program byl pestřejší. Typickými žánry byl koncert, recitace, přednášky či zprávy.

K většímu rozvoji programového repertoáru přispělo přestěhování vysílací stanice v prosinci 1924 do nového prostoru na Královských Vinohradech v Paláci poštovní nákupny. Po třech měsících se rozhlas opět přemístil do nové budovy Orbis na Vinohradech, kde měl kvalitní ateliér, který byl akusticky vykrytý. Rozhlas si začal díky lepším podmínkám vytvářet vlastní žánry (například rozhlasovou hru) a také účinkující (hlasatelé, přednášející, redaktoři) se postupně učili lépe rozhlasově vyjadřovat. (Trubačová, 2012, s. 50)

Pro vývoj rozhlasu byl také důležitý rozvoj vysílacího zařízení. Po provizorním vysílání stanice ve Kbelích byl v roce 1924 vystavěn vysílač o výkonu 0,5 kW, který však byl nahrazen v únoru 1926 mnohem výkonnějším vysílačem 5 kW. Po pražské stanici byla vybudována brněnská v roce 1925, Ostrava začala vysílat až v roce 1929. (Pištora, 2006, s.

75) Ve stejném roce následovala výstavba nové bratislavské stanice. České a slovenské vysílače měly oproti jiným evropským slabší dosah a signál byl rušen silnějšími vysílači ze sousedních zemí. (Patzáková, 1935, s. 231 – 234)

Regionální rozhlasové stanice byly pro posluchače důležité, umožňovaly jim přímější vztah k událostem ze své oblasti a také vysílaly odlehčený a zábavnější program.

V druhé polovině 20. let byl program rozšířen o nové žánry jako přenosy oper, divadelních her, sportovních utkání a také o různé besídky. Velkou událostí se stal v roce 1926 první přímý přenos fotbalového utkání, který komentoval později slavný sportovní žurnalista Josef Laufer.

Rozvoj rozhlasu byl v druhé polovině 20. let spojen se snížením koncesionářských poplatků, zlevněním přijímačů, rostoucím počtem koncesionářů, rozšiřujícím se programem a také propagačními akcemi, jejichž záměrem bylo podpořit oblibu rozhlasu.

Ve 30. letech vzrůstal zájem o rozhlasové vysílání a toto období se považovalo za zlatý věk rozhlasu. Ředitel Radioslavia a předseda Radiojournalu JUDr. Ladislav Šourek shrnul desetileté působení RJ a jeho koncepci takto: „Po deseti letech svého technického i programového a ideového vývoje stal se rozhlas jako šířitel národní kultury, průkopník mezinárodního dorozumění, ochránce státní myšlenky a demokratického zřízení, ukazatel veřejného mínění, hlasatel mravních a etických zásad, podnikem veřejně prospěšným, jehož úkoly jsou stejně veliké jako jeho odpovědnost.“ (Patzáková, 1935, s. 8)

Narůstající masovost rozhlasového média demonstruje vývoj počtu koncesionářů ve 30. letech. V absolutních hodnotách překročil rozhlas půl milionovou hranici posluchačů v roce 1933 a milion koncesionářů získal již v roce 1937. Reálně však byla poslechovost vyšší, někteří posluchači přijímali vysílání na černo a přijímač často poslouchalo více lidí. Rozhlas se přesunul z veřejných prostranství a hospod k lidem domů, kde sloužil jako hlavní zdroj informací, kultury i zábavy. (Trubačová, 2012, s. 41 – 42)

Program rozhlasu se během 30. let dále rozvíjel. Změna byla patrná především u žurnalistických pořadů, zpravodajství bylo sice velmi závislé na ČTK, ale rozhlas se v těchto letech snažil vybudovat neoficiální informační žánry nezávislé na této instituci: nové zpravodajské a reportážní typy. Součástí vysílání byly také přehledy tisku a magazíny z kulturní oblasti. Začaly být komentovány různé akce, pražská stanice vysílala reportáže ze zajímavých lokalit, například představení cirkusu Kludský nebo rekonstruovaná bitva z bojiště u Lipan. Na konci 30. let hrály publicistické pořady stále důležitější roli, reportáže byly významnou složkou vysílání.

Významným pořadem zpravodajského typu se stala Okénka, která byla poprvé vysílána 8. května 1938. Radiojournal tak reagoval na ostrou kritiku jeho zpravodajství. Okénka byla desetiminutová relace, která se snažila přispět k národnímu sebevědomí, k podpoře československé vzájemnosti a demokracie, optimismu apod. (Čábelová 2003, s. 115 – 116)

Druhá polovina 30. let byla obdobím, kdy docházelo k zostřování mezinárodní situace. Některé evropské státy zahájily vysílání na krátkých vlnách do zahraničí. Působit na své posluchače v zahraničí se rozhodl i československý rozhlas, který vysílal do zahraničí od roku 1936. Vysílání se uskutečňovalo například v angličtině a němčině, celkem v pěti jazycích.

V roce 1938 došlo ke změnám v organizaci rozhlasové společnosti. V květnu tohoto roku se Radiojournal stal důležitým podnikem pro obranu státu. Na vývoj rozhlasu působilo v tomto období hned několik faktorů: nebezpečí hitlerovského Německa, vyhocení slovenských snah o autonomii, separatismus a autoritativní vliv vládnoucí agrární strany. Cenzurní povinnost fungovala v rozhlase již v roce 1926, od roku 1932 byla doformulována cenzura vybraných pořadů. V roce 1938 musela být zpřísněna.

Snahy o autonomii Slovenska byly řešeny již 6. října 1938, kdy byla uzavřena tzv. Žilinská dohoda, po které se slovenský rozhlas osamostatnil především po stránce programové, v březnu 1939 se úplně oddělil. (Trubačová, 2012, s. 52) Rozhlasová společnost měla mít nový název Česko-Slovenský rozhlas, ale dříve než byl zanesen do rejstříku společností, nastala okupace českých zemí nacistickým Německem a používalo se dále staré označení Radiojournal. (Čábelová, 2003, s. 53 - 62)

2.8.7. Rozhlasové vysílání za druhé světové války

Po okupaci Čech a Moravy německými vojsky docházelo v rozhlase k zásadním změnám, armádou byly obsazeny tři jeho pobočky, v červnu 1939 byl Radiojournal přejmenován na Český rozhlas. Okupační úřady zavedly v tomto roce také dohled nad rozhlasem a uplatňovali cenzurní praxi. V roce 1940 začala dokonce fungovat tzv. programová intendatura, která znamenala podrobení celého rozhlasového programu úřadu říšského protektora. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 92) Byly také zabaveny radiovysílače a kabelová spojení, což přineslo výrazné technické potíže. Kromě již zmíněné cenzury přestal rozhlas vysílat do zahraničí na krátkých vlnách.

Oddělením slovenského rozhlasu si české stanice polepšily, zvýšila se tím hustota koncesionářů. Český rozhlas si zlepšil umístění v evropském měřítku a ocitl se s hustotou

koncesionářů na 12. místě v žebříčku evropských rozhlasových vysílatelů. Relativně si tímto odtržením rozhlasová společnost konsolidovala finanční situaci, ale na druhou stranu převzala české pracovníky ze slovenských stanic, takže v podstatě finanční bilance zůstala stejná. (Ješutová a kol., 2003, s. 150 – 153) V rozhlasu byla provedena zaměstnanecká čistka, která byla antisemiticky zaměřená. Důsledkem propuštění zaměstnanců byl nedostatek pracovních sil. (Krupička, 2012)

Někteří reportéři se snažili okupační moci vzdorovat. Do dějin rozhlasu vstoupil reportér František Kocourek svým komentářem přehlídky branné moci v roce 1939. Jeho slovní propojení přehlídky německé armády na Václavském náměstí s popisem letu černé vrány a další projevy ho v roce 1941 připravily o život (zemřel v koncentračním táboře). (Pacovský, 1993, s. 60 - 61)

Kromě oficiálního rozhlasu fungovalo na českém území vysílání z Moskvy, Londýna a dalších zemí. Z Velké Británie vysílala česká exilová vláda, která měla především povzbudit obyvatelstvo v protektorátu a dodat mu morální sílu k odporu proti okupantům. Přestože byl poslech zahraničního rozhlasu přísně trestán, byl rozšířenou záležitostí. Gestapo zabavilo v roce 1943 všechny rozhlasové aparáty, aby z nich odstranilo důležitou součástku. Občané si však vyrobili vlastní invencí speciální cívky tzv. čerčilky, které umožnily příjem krátkých vln ze zahraničí. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 105 - 106)

Významným milníkem v historii rozhlasu bylo květnové osvobození v roce 1945, při kterém rozhlas sehrál podstatnou roli. Pražské povstání bylo zahájeno 5. května výzvou odvysílanou rozhlasem. Jeho volání o pomoc znamenalo demonstrování povstání k vystoupení českých občanů proti okupantům, poté nastal zásadní zvrat ve snahách o osvobození Prahy. (Trubačová, 2012, s. 52 - 54) Sídlo Českého rozhlasu bylo nakonec uhájeno, boje si ale vyžádaly oběti na životech povstalců a také budova byla dost poničena. Hlavní město bylo pak osvobozeno 9. května 1945. (Krupička, 2012, Historie Radia Praha, 2012)

2.8.8. Poválečná situace rozhlasu od roku 1945 do roku 1948

Po skončení války fungovaly Český rozhlas a Slovenský rozhlas odděleně, ale již v srpnu 1945 byly opět sloučeny do jedné instituce s názvem Československý rozhlas. V prvních poválečných měsících muselo být opraveno poničené sídlo rozhlasu, bylo zapotřebí obnovit některé technické vybavení a do rozhlasu byli přijati noví bezúhonní pracovníci. Prozatímní

ředitel rozhlasu Otakar Matoušek se zasloužil o vznik samostatného zpravodajství, které přestalo být závislé na odebírání zpráv od ČTK.

V roce 1945 bylo obnoveno krátkovlnné vysílání do zahraničí. Nejdříve rozhlas vysílal v těchto jazycích: anglicky, německy, francouzsky a italsky. K významnějšímu rozšíření došlo na počátku roku 1947, kdy se vysílalo v 18 jazycích, ale polovina přenosů byla směřována do zemí tzv. sovětského bloku, například Sovětského svazu, Polska a Německa. (Historie Radia Praha, 2012)

K důležitým změnám došlo v programové skladbě rozhlasu, zatímco v předválečných letech dominovala ve vysílání hudba, po válce tvořila mluvená část programu až 90 % obsahu. Ve zpravodajství a publicistice začal být zřejmý vliv Komunistické strany Československa, pořady se zabývaly například Košickým vládním programem, plněním hospodářských plánů, novými sociálními výdobytky, které mají být k užitku lidu apod. Rozhlas byl postupně ovládnut komunistickou mocí, strana v něm totiž viděla potenciál nástroje propagandy. (Trubačová, 2012, s. 52 – 53) Rozhlas byl v té době významným prostředkem masové komunikace, rozhlasový přijímač se nacházel ve většině domácností. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 105 - 106)

2.8.9. Československý rozhlas a budování socialismu od roku 1948 do roku 1968

Několik měsíců po tom, co převzala moc ve státě Komunistická strana Československa, byl rozhlas zestátněn (v dubnu 1948). Na příštích čtyřicet let se média podrobila vládnoucí straně a jejich posláním bylo sloužit socialistickému státu. Byla provedena personální čistka zaměstnanců, v rozhlase mohli působit pouze pracovníci, kteří byli kádrově prověřeni. Opět byla zavedena kontrola médií, v rozhlase začala fungovat cenzurní praxe pořadů.

Mezinárodní rozhlasová výstava MEVRO, která se konala v květnu 1948 k 25. výročí vzniku československého rozhlasu, ukázala masovou oblíbenost tohoto média. Na výstavě byl také předveden první televizor československé výroby. Televize zahájila pravidelné zkušební vysílání v roce 1953, na konci roku 1958 již vysílala každý den. Ve druhé polovině 50. let se začal zvyšovat zájem o televizní vysílání, což také podpořilo postupné zlevnění přijímačů. (Končelík, Večeřa, Orság, s. 157) Televizní médium se stávalo soupeřem rozhlasu až na konci 60. let, v roce 1969 se vybavenost obou přijímačů v domácnostech vyrovnávala.

Začátkem 50. let 20. století byl rozhlasový program zahlcen budovatelskou tematikou, vysílání stagnovalo a ztrácelo na kvalitě. Pořady obsahovaly podporu vládnoucí straně a zpravodajství bylo prodchnuto socialistickou tematikou, v druhé polovině 50. let opět začala narůstat kvalita vysílání a pestrost programu. V 60. letech vznikaly nové typy pořadů, například reportážní rubriky, dopisové ohlasy a hudba na přání. Rozhlasový program se také vyznačoval větší živostí, obsahoval více rozhovorů a reportáží.

Rozhlas se v 60. letech vyvíjel nejen po programové stránce, ale také technické. Rozvíjela se přenosová technika, magnetofony uspokojovaly požadavek pohotovosti a flexibility. (Ješutová a kol., 2003, s. 330) Byly zmodernizovány některé vysílače, budovány krátkovlnné vysílače s kmitočtovou modulací na Slovensku i v Čechách, pásmo VKV znamenalo přelom ve vysílání, posluchači měli možnost přijímat čistější a nerušený zvuk. V tomto období došlo k výraznému rozšíření přenosných rádií. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 160 - 167)

Důležitým rozhlasovým prvkem se stal rozhlas po drátě, který stát nechal vybudovat k propagandistickým účelům jako součást případné obrany před nepřítelem. Síť drátového rozhlasu, která měla sloužit v případě nepřátelského napadení, fungovala až do roku 1999. Tato síť sehrála strategickou roli po invazi vojsk Varšavské smlouvy, po určitou dobu bylo totiž možné podávat informace o dění v Československu pouze prostřednictvím „drátáku“. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 270)

V druhé polovině 60. let docházelo k postupné liberalizaci a uvolnění poměrů ve společnosti. Reformní směřování se projevilo v mediální sféře, tedy i v Československém rozhlase. Média se snažila volnosti využít, na jaře 1968 byla zrušena cenzura.

Srpnová okupace v roce 1968 byla historickým mezníkem, kdy stejně jako při květnovém povstání v roce 1945 sehrál rozhlas svou úlohu, opět probíhaly boje o sídlo rozhlasu. Před ním se shromáždili Pražané a došlo k násilí ze strany sovětských vojáků. Vysílání bylo v řádných studiích zastaveno, ale rozhlas vysílal z utajených míst, která vojska nevypátrala. (Trubačová, 2012, s. 54 – 55) Z hlavní budovy rozhlasu bylo zahájeno vysílání až 9. září 1968, když ji přestali vojáci okupovat. (Historie Radia Praha, 2012)

2.8.10. Rozhlasové vysílání od roku 1969 do roku 1989

Při srpnové okupaci Československý rozhlas vystupoval proti režimu, proto se ho snažila KSČ co nejrychleji dostat pod svou kontrolu. Učinila proto personální čistky, rozhlas muselo opustit pro své politické názory 800 zaměstnanců. Někteří redaktoři odešli také do exilu. Ve

vedoucích pozicích byli prakticky všichni pracovníci vyměněni. Nové vedení rozhlasu v čele s ředitelem Bohuslavem Chňoupkem se veřejně distancovalo od jednání ČsRo během okupace. „Poslání“ rozhlasového programu začal určovat Ústřední výbor KSČ. Československý rozhlas se měl stát „ideologickou oporou normalizačního hnutí“. Vyměnění zaměstnanci rozhlasu byli sice prověřeni kádrově, ale často nezkušení, což se v některých případech podepsalo na kvalitě pořadů. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 160-167)

Ke zlepšení situace došlo až na konci 70. let, kdy se dostávali na vedoucí pozice v rozhlase kvalifikovanější pracovníci. Systém kontroly médií byl zajištěn cenzurou prováděnou prostřednictvím cenzurních úřadů a pomocí systému následné kontroly. V případě nalezení škodlivého obsahu následovala sankce, která měla různé stupně.

Během prvních normalizačních let došlo v rozhlasu k nejrůznějším organizačním změnám, byla zesílena centralizace řízení programové skladby, novináři a reportéři neměli již téměř žádnou svobodu. Některé pořady byly zrušeny, týkalo se to zejména těch, které byly vysílány živě a systém kontroly byl u nich obtížný. Změny proběhly v oddělení zahraničního vysílání, aby lépe sloužilo jako propagandistický nástroj. Zároveň také vzniklo monitorovací oddělení jako součást Radia Praha. Toto oddělení provádělo odposlech zahraničních stanic vysílajících v češtině, například stanice Svobodná Evropa. (Historie Radia Praha, 2012)

V 80. letech 20. století docházelo k programovým změnám, vznikala nová dramatická tvorba i zajímavé publicistické a zpravodajské pořady, kupříkladu Zápisník zahraničních zpravodajů. Některé relace však měly zřetelný ideový podtext, například Dělnický komentář.

Během normalizace vysílal Československý rozhlas na pěti programových okruzích, těmito obvody byly: celostátní zpravodajská stanice Hvězda, národní programy Praha a Bratislava, dále to byly Vltava a Děvín se zaměřením na kulturu. Regionálních stanic fungovalo v československé federaci celkem deset.

Počet rozhlasových koncesionářů se v českých zemích pohyboval v roce 1970 kolem 2 400 000 a televize měla okolo 2 300 000 diváků, ale v roce 1974 vedla televize ve sledovanosti nad rozhlasem více jak o 200 000 recipientů. Televize se stala během normalizace vlivným masovým médiem.

Rozhlas také technicky zaostával z důvodu nedostatečných finančních prostředků, v 80. letech se to projevovalo čím dál více. Pouze základní technické vybavení bylo obnovováno, na realizaci nového zařízení nebyly peníze. (Ješutová a kol., 2003. s. 363, Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 238)

Ve druhé polovině 80. let můžeme najít v programové skladbě větší pestrost, více publicistických pořadů a kritického myšlení. (Trubačová, 2012, s. 56 – 57) Například v dubnu

1988 vznikl zpravodajský pořad s prvky publicistiky Ozvěny dne, který v pozměněné podobě vysílá Radiojournal i dnes. Oblíbený pořad Mikrofórum, který začal vysílat již v polovině 60. let, sehrál roli při listopadovém převratu. V pondělí 20. listopadu 1989 bylo jeho vysílání využito jako zpravodajský informační proud, který se snažil informovat objektivně o revoluční situaci, zásahu státní policie proti studentům na Národní třídě, ale to byla ve vysílání ČsRo spíše výjimka.

Stávající politický systém dospěl v této době ke svému konci. Z vlivu komunistické moci se Československý rozhlas dostal během listopadové revoluce v roce 1989. Během klíčových revolučních dnů kolem 17. listopadu byly vysílací kanály zablokovány pro pravdivé informace, vysílací přenosová technika nebyla k dispozici, hlavním pramenem necenzurovaných informací bylo vysílání zahraničních stanic BBC, Rádía Svobodná Evropa či Hlasu Ameriky. (Ješutová a kol., 2003, s. 404 – 407) Rozhlas jako státní sdělovací prostředek vysílal zkresleně i 20. listopadu, kdy se na Václavském náměstí uskutečnila masová demonstrace. Sítil požadavek na změny ve vedení rozhlasu, teprve 29. listopadu se podařilo odvolání Karla Kvapila z funkce ústředního ředitele Československého rozhlasu. Následující den došlo k programovým změnám na celostátním okruhu Hvězda, kde bylo zahájeno pravidelné vysílání Občanského fóra, veřejnost začínala považovat zpravodajství za pravdivé a objektivní. Stanici se ztrojnásobila poslechovost, v lednu 1990 poslouchalo vysílání OF 24 % recipientů. (Votavová, 1993, s. 112 – 113)

2.8.11. Rozhlasová média od konce roku 1989 do roku 1999

Na přelomu roku 1989 a 1990 začaly probíhat výrazné změny v celé mediální sféře, včetně rozhlasu. Transformace rozhlasového média proběhla v 90. letech 20. století na několika úrovních:

1. *Institucionální rovina* znamenala proměnu struktury mediálního systému. Ze státního rozhlasu se stalo médium veřejné služby, odtrhlo se tak od politické moci. Kromě veřejnoprávního vysílatele Českého rozhlasu vznikl prostor pro privátní vysílatele. Byla založena Rada pro rozhlasové a televizní vysílání a Rada Českého rozhlasu. Ty představují prvky regulace médií, které zprostředkovávají kontrolu médií veřejností.

2. *Změna vztahu mezi médii a recipienty*, došlo ke specifikaci publika s různorodějšími zájmy a jeho role je stále aktivnější. Posлуhač si vybírá ze široké nabídky rozhlasové produkce a zajímá se o veřejné dění.

3. *Transformace legislativního a ekonomického rámce*, proběhla deetatizace audiovizuálních médií, vznikl duální systém vysílání a tedy nové formy ekonomického fungování. Byl založen trh pro podnikatelské působení.

4. *Na rovině mediální produkce* se změnil obsah a složení rozhlasového programu. Veřejnoprávní média jsou především institucí svobody projevu a slouží k diskuzi o tématech veřejného zájmu. Výběr témat není omezen, za socialismu tabuizovaná témata dostávají prostor. Soukromé vysílání poskytuje zábavu a odreagování, dochází k trivializaci obsahu. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 368 - 370)

5. *Vznik reklamního trhu a jeho prvků*, patří sem také založení reklamních a výzkumných agentur. Reklama je novým zdrojem financování. Dochází ke komercializaci médií, vysílání se snaží být poutavější, soukromé stanice se snaží získat co nejvíce posluchačů, udržet si je a generovat tak zisk. (Trampota, 2009, s. 33 – 34)

2.8.11.1. První etapa vývoje rozhlasového vysílání od roku 1989 do roku 1991

K prvním proměnám mediálního systému došlo již na konci listopadu 1989, kdy byl vypuštěn z ústavy článek 4 o vedoucí úloze KSČ a média se tak vymanila z područí Ústředního výboru KSČ. V březnu 1990 byla přijata Federálním shromážděním novela tzv. tiskového zákona, který označil cenzuru jako nepřipustnou. Tato úprava zákona byla prvním legislativním projevem demokratizace sdělovacích prostředků. Dalším krokem bylo v květnu zrušení Federálního úřadu pro tisk a informace, tedy kontrolního úřadu médií v 80. letech. Ve stejném roce vzniklo oddělení státní informační politiky při odboru vzdělanosti, kultury, zdraví a informací na Úřadu předsednictva federální vlády, které mělo vytvořit podmínky pro demonopolizaci a liberalizaci rozhlasových a televizních médií. (Ješutová a kol., 2003, s. 399 – 400) Nový zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání z října 1991 umožnil právnickým a fyzickým osobám zřízení a provozování privátního rozhlasového a televizního vysílání. Poté byly přijaty zákony definující veřejnoprávní média. Vznikl tak duální systém vysílání, který vymezuje vysílatele ze zákona a držitele licencí. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 370) Zatímco veřejnoprávní rozhlas je financován především rozhlasovými poplatky, hlavním zdrojem příjmů privátních stanic je reklama.

První soukromé stanice předběhly ustanovení mediální legislativy. Francouzská stanice Europe 2 začala vysílat na základě ministerské vyhlášky a dohody s Československým rozhlasem na jeho frekvenci. Nelegální vysílání zahájilo již v roce 1990 Rádio Stalin, které sídlilo pod pomníkem Stalina. Pirátsky vysílalo také jihočeské Rádio Podzemí, které vysílalo z podzemních prostor rodinného domku.

2.8.11.2. Druhá etapa vývoje vysílání od roku 1991 do roku 1994

První rozhlasové licence byly vydávány regionálním vysílatelům, mezi novými stanicemi byly například Evropa 2, Bonton či Ruby. Licence udělovala Rada pro rozhlasové a televizní vysílání na čtyři roky, řízení bylo dvoukolové, veřejné a neveřejné. (Trampota, 2009, s. 160 – 161)

Duální systém vysílání se rozvíjel od roku 1993, kdy začaly vysílat první celoplošné stanice Rádio Alfa a Frekvence 1. V těchto letech pokračoval dynamický rozvoj rozhlasového vysílání a mediální krajina se začala přibližovat situaci v západní Evropě. (Navrátil, 2006, s. 8 – 9)

Se vznikem stále nových soukromých stanic orientovaných na zábavu a hudební trendy, došlo postupně k úbytku posluchačů Československého (Českého) rozhlasu, který nebyl zvyklý z minulosti na konkurenční prostředí. Nové stanice se vyznačovaly inovativním přístupem, flexibilitou a jednoduchostí. Aby hudební rádia v tomto období zaujala, stačilo jim vysílat jiný repertoár, než vysílal v 80. letech státní rozhlas. Formát stanic byl velmi široký, zahrnoval nejrůznější žánry z angloamerické a francouzské produkce. Obsahoval hity 50. a 60. let, ale i nejnovější skladby. (Vlček, 2012)

Rok 1993 je významný vznikem Českého rozhlasu, tedy samostatného českého mediálního systému, řízení médií bylo v národní rovině, došlo k etablování instituce Českého rozhlasu. Jeho součástí byla síť regionálních stanic a také Radio Praha, které zajišťovalo vysílání do zahraničí. Mezi celoplošné stanice patřily Radiožurnál (hudebně-zpravodajská stanice), stanice Praha (stanice rodinného typu - naučné a zábavné pořady) a Vltava (kulturní stanice, vysílání např. koncertů vážné hudby, rozhlasové hry). V roce 1995 se stalo součástí Českého rozhlasu Rádio Svobodná Evropa, které mělo publicisticko-analytické zaměření. Z počátku spolupracovalo se stanicemi BBC, Deutsche Welle a Hlas Ameriky. (Krupička, 2012)

Jako veřejnoprávní médium však plnil Český rozhlas vůči společnosti důležité funkce. „Jeho základním posláním je sloužit veřejnému zájmu, přispívat k utváření demokratické

společnosti a odrážet její názorovou pluralitu zejména tím, že jeho vysílání nesmí jednostranně přihlížet pouze k jednotlivým názorovým orientacím, k jednomu náboženskému vyznání nebo světovému názoru, k zájmu jedné politické strany, hnutí, skupiny nebo části společnosti.“ (Ročenka Českého rozhlasu 1994, 1995, s. 10)

V této etapě transformace vznikaly v mediálním systému také některé zajímavé prvky. Klub VOA, později Rádio Metropolis, vysílalo živě vstupy z Washingtonu. Jako první také začalo vysílat v angličtině a využívat dýdžeje. Dalším zajímavým elementem bylo Rádio Rio, které vysílalo z budovy Národního technického muzea nebo Rádio Orion, kterému byl vyměněn přidělený kmitočet, protože rušil letecký provoz na letišti Mošov. Toto období počátečního vývoje se tedy také vyznačovalo technickými chybami, výpadky ve vysílání a dalšími technickými nedokonalostmi. (Trampota, 2009, s. 162 – 163)

2.8.11.3. Třetí etapa vývoje od roku 1995 do roku 1999

Mediální krajina se v tomto období dále zaplňovala až do podoby dnešní. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání stále udělovala nové licence, nebrala ohled na reálnost úspěchu žadatelů a koncepcí jejich stanic. V Praze a některých dalších regionech nastalo přesycení lokality, což mělo za následek krach některých projektů. Například Rádio Echo vysílající od roku 1994 do roku 1995, které se sice snažilo sledovat zpravodajský formát veřejnoprávní stanice, ale skončilo neúspěchem. Nezdar způsobil nekvalitní program a také přechod posluchačů ze středních vln, na kterých vysílal, na velmi krátké.

Rozhlasové vysílání v České republice limitovala malá velikost rozhlasového trhu a efektivnost ekonomického systému. Došlo tak k malé šíři rozhlasových formátů, nové stanice přebíraly prvky programu a kopírovaly jeho složení od úspěšných fungujících stanic a rezignovaly na jemné rozlišení formátů.

Po roce 1994 se snažila rádia s formáty Adult Contemporary vyhovět požadavkům posluchačů o domácí tvorbu a hrála nejnovější hity českých interpretů. Vznikla tak uniformita formátů, došlo k fluktuaci posluchačů, kteří přešli ke stanicím, jež měly v tomto období nejuniverzálnější formát. V rozhlasovém trhu se projevil boj především soukromých stanic o posluchače a inzerenty, pro které je publikum cenným artiklem a vnímáno jako spotřebitel. (Jirák, 2012)

Ve druhé polovině 90. let se krize ve společnosti promítla do rozhlasových médií. Rozhlasovým stanicím klesala poslechovost, lidé byli nespokojeni s vysíláním, které se

vyznačovalo unifikací repertoáru a malou originalitou ve skladbě programu. Komeracionalizace médií měla vliv na jejich obsah, program některých rozhlasových stanic představoval produkt průmyslu zábavy. (Vlček, 2012) Kulturně zaměřená média, umělecky zaměřené pořady a vzdělávací program byly součástí především vysílání veřejnoprávního rozhlasu. (Trampota, 2009, s. 163 – 166)

Na konci 90. let začala být situace na mediálním poli stabilizovaná. Některé stanice se na rozhlasovém trhu etablovaly, některé i unikátní projekty zanikly. Kontrast zde tvořily celoplošné stanice, které se snažily oslovit co nejširší okruh posluchačů a regionální stanice či netypické stanice se specifickým formátem, které oslovovaly pouze úzkou skupinu posluchačů.

3. Empirická část

3.1. Hypotézy

Hypotéza č. 1: Vývoj kulturního prvku, rozhlasu, odpovídá charakteristikám procesu šíření kulturní inovace v moderních společnostech a prochází několika fázemi.

Hypotéza č. 2: Ve fázi stabilizace kulturní inovace došlo k dalšímu rozvoji rozhlasu z hlediska kvantity a kvality rozhlasových přijímačů.

Hypotéza č. 3: Nové médium - televize a její masivní rozšíření v druhé polovině 60. let mělo za následek snížení poslechovosti rozhlasu v 70. a 80. letech 20. století.

Hypotéza č. 4: Proces kulturní inovace je ovlivňován jak vývojem radiových a rozhlasových technologií, tak vnějšími podmínkami, zejména kulturními, sociálními, politickými a ekonomickými.

Hypotéza č. 5: V 90. letech 20. století došlo k dynamickému procesu rozvoje nových kulturních prvků v rámci mediálního systému, v tomto případě rozhlasového vysílání, v důsledku společenských, politických a ekonomických změn.

Hypotéza č. 6: Vznik a rozšíření soukromých stanic a změny chování rozhlasového publika způsobily strmý úbytek posluchačů Českého rozhlasu v první polovině 90. let. Tento trend nadále pokračoval až do konce 90. let.

Hypotéza č. 7: V 90. letech se změnilo věkové složení posluchačů Českého rozhlasu, došlo k posunu od mladších ke starším věkovým kategoriím. Silnou posluchačskou skupinou se stali senioři.

3.2. Cíle analýzy

V této části rigorózní práce analyzuji vývoj československého a českého rozhlasu jako proces kulturní inovace. Tato kulturní změna probíhá v souladu s majoritním systémem hodnot a norem, společenský systém je pak více stabilní. Rozhlas je z kulturologického hlediska chápaný jako kulturní prvek, který se šíří v moderní společnosti. Charakter těchto změn je ovlivněn kulturními a společenskými podmínkami a dalšími faktory.

Československý a český rozhlas je v této práci zkoumán v letech 1923 – 1999. Cílem analýzy je potvrdit hypotézu, že proces kulturní inovace lze aplikovat na vývoj rozhlasu a tato změna se vyznačuje čtyřmi typickými fázemi.

Cílem výzkumu je demonstrovat celistvý vývoj kulturního prvku aplikovaného na československý a český rozhlas v tomto období. Důraz je zde kladen na instituci rozhlasu v českých zemích a její téměř osmdesátiletou vývojovou linii. Předpokladem je, že ranou fází lze vysledovat do roku 1925, fáze růstu trvala až do druhé poloviny 50. let 20. století, od té doby se rozhlas nacházel ve fázi stabilizace. (Trubačová, 2012, s. 63) Analýza by mohla odhalit, že do etapy „zastarávání“ (DeFleur, Ballová-Rokeachová, 1996, s. 96) se instituce rozhlasu dostala v 90. letech, tato čtvrtá fáze nastala tedy u Českého rozhlasu jako veřejnoprávního média. Zároveň je zde výzkumný předpoklad, že 90. léta znamenala pro jiné kulturní prvky, nové soukromé stanice, období dynamického rozvoje.

3.3. Metody analýzy

V rigorózní práci aplikuji vybrané historické a sociologické metody. V teoretické části využívám hlavně historickou analýzu a v empirické části převažují metody sekundární analýzy dat. Nejdříve vymezím tyto metody.

3.3.1. Historická analýza

Historická analýza chápe text jako historický pramen. V tomto případě jsou předmětem výzkumu nejen určité historické jevy, ale také mediální subsystémy československý (český) rozhlas.

Vycházím z předpokladu, že jednotlivé prvky subsystému je třeba analyzovat v kontextu s ostatními elementy systému a zabývat se vztahy mezi nimi. *Mediální subsystém* ovlivňuje také další subsystémy kultury a jejich prvky, jsou to například faktory: kulturní, ekonomické a politické.

Existuje několik hlavních faktorů, které ovlivňují mediální subsystém:

1. *Legislativní rámeček*, to jsou zákony, vyhlášky a další zákonodárné dokumenty, na jejichž základě rozhlas funguje.
2. *Politický rámeček* má souvislost s formou politického vedení ve společnosti, se vztahy mezi politikou a médií, také s vázaností médií na stát.
3. *Kulturní rámeček* jsou hodnoty a ideje, které sdílí členové dané společnosti a odráží se i v komunikaci, tedy v médiích. Působí také na zaměstnance těchto organizací, i jejich recipienty. (Trubačová, 2012, s. 64)
4. *Technologický rámeček* ovlivňuje to, jakou formou jsou komunikační sdělení šířena a přijímána recipienty. (Trampota, Vojtěchovská, 2010, s. 31 – 33)

V rigorózní práci se zabývám vnějšími podmínkami a faktory, které působily na rozhlasové médium. Také se zaměřuji na další kulturní rysy, které ovlivnily mediální subsystém.

3.3.2. Sekundární analýza

Sekundární analýza dokumentů umožňuje rozbor hmotného záznamu lidské činnosti, data jsou použita pro jiný výzkumný záměr, než za jakým byla nashromážděna. (Disman, 1999, s. 124)

Charakteristikou výzkumu je, že testuje omezený počet hypotéz a ověřuje tak množiny relevantních kombinací nashromážděných proměnných. V analýze používám jen taková data a údaje, které jsou pro výzkum potřebná. (Disman, 1999, s. 175)

Data byla sebrána za odlišnými cíli a mohou být různého charakteru. Těmito dokumenty jsou statistické údaje, daňové záznamy, osobní deníky, novinové články, záznamy rozhlasových pořadů atd. V mém případě jsem využila například statistické ročenky, záznamy o sčítání lidu a data o poslechovosti. (Trubačová, 2012, s. 65)

Mezi výhody sekundární analýzy patří nižší finanční náklady než u některých jiných výzkumných metod, nezasahují do soukromí jako například dotazovací techniky. Tato metoda umožňuje provádět srovnávací analýzy, výzkum určitého kulturního prvku v různých

obdobích, analýzy trendů či komparaci obdobných jevů ve více okamžicích. Nevýhodou může být, že některé údaje nejsou dostupné a nelze je již pro potřeby analýzy získat. (Jeřábek, 1992)

3.4. Popis dat

V rigorózní práci používám především data, která byla zjišťována kvůli jinému výzkumnému účelu, jejich získání bylo komplikované. Téma československého a českého rozhlasu jako historického a kulturního fenoménu nebývá v odborných publikacích příliš často zpracováno, ani kvalifikační práce se nezabývají vývojem rozhlasu jako kulturní změnou a faktory ovlivňujícími tuto změnu. Roztříštěnost údajů z prvního období rozvoje rozhlasu nebyla překvapující jako absence časových řad z 60. let a neuspořádanost dat ze 70., 80. a 90. let.

Na mediální instituci Českého rozhlasu jsem se obrátila jako na potencionální největší zdroj dat, součástí ČRo je archiv, výzkumné oddělení, rešeršní oddělení atd. Katalogy v archivu jsou částečně digitalizované, ale spíše nové dokumenty, do těchto katalogů mají přístup pouze zaměstnanci rozhlasu. Starší dokumenty je také možné najít v klasických katalozích. Pokud badatel zažádá o vybraný archivní pramen, vyhledá mu ho zaměstnanec na počkání, nebo ho připraví k dalšímu příchodu. Zajímaly mě dokumenty, v nichž by mohla být data o počtech koncesionářů, posluchačích, které jsem většinou nenalezla, ale objevila jsem zajímavou literaturu o historii rozhlasu. Potřebovala jsem doplnit chybějící počty koncesionářů za 70. léta, tyto údaje jsem posléze získala, ale absolutní čísla byla značně vysoká, do trendu tohoto období příliš nezapadala, čísla přitom pocházela z Archivu ČRo. Počet koncesionářů je zjistitelný pouze do roku 1974, od roku 1976 jsou v publikacích o rozhlase uváděny pouze údaje o počtu fyzických osob a organizacích vlastnících přijímač. Metodika sběru dat je tedy od roku 1976 odlišná, než byla v předchozím vývoji. Tyto údaje nelze srovnávat se staršími daty. Tento ukazatel již tedy po roce 1974 nesleduji, navíc v tomto období byla již saturovaná vybavenost domácností rozhlasovými přijímači a údaje tedy nebyly potřeba.

Další fáze zajišťování dat pokračovala v knihovně Českého rozhlasu, potrebovala jsem získat údaje o poslechovosti rozhlasu od 60. let do 90. let 20. století a také další data dokládající rozvoj rozhlasového média. Vedoucí knihovny mi ochotně zpřístupnila výzkumné zprávy, kterých bylo velké množství, ovšem pro potřeby mé analýzy bylo málo relevantních

výzkumů. Informace výzkumného oddělení z 60. let se týkaly jednotlivých relací, například *Mikrofóra* nebo jednotlivých rozhlasových jevů, například *Rozhlas a volné soboty*. V 70. letech byly údaje podobného typu, výzkumy se zabývaly například tématy: *Jak se poslouchá rozhlas v létě* a *Rozhlas a venkovský posluchač*. Některé zprávy se zabývaly zajímavými tématy, ale výzkumy se již později neopakovaly, nebylo tak možné sledovat vývojový trend. Podstatnější data jsem přejala ze zpráv z konce 70. let a také z 80. let, kde jsem získala poslechovost za jednotlivé roky, počet a typy přijímačů v domácnostech či důvody zapínání a vypínání přijímačů. V 90. letech již výzkumy neprovádělo výzkumné oddělení v rozhlase, ale mediální agentury. V těchto letech byly výzkumy prováděny jinou metodikou než v předchozích desetiletích a byly v nich zjišťovány jiné informace, například podíl jednotlivých stanic na rozhlasovém trhu, oblíbenost rozhlasových žánrů, denní poslechovost, týdenní dosah atd. Nelze tedy většinou data z 90. let srovnávat se staršími údaji.

V rámci Českého rozhlasu dodnes existuje výzkumné oddělení, které však žádné časové řady o poslechovosti nemá, tyto časové řady nemá k dispozici ani za 90. léta. Z důvodu nedostatku dat nalezených ve výzkumných zprávách v Českém rozhlase jsem zajišťovala další v datovém archivu Sociologického ústavu, kde se nacházejí dokumenty o výzkumech médií, které prováděl Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ. Našla jsem výzkumné zprávy ze 70. a 80. let o sledovanosti rozhlasu a televize a také o poslechu rozhlasu v různých intervalech dne. Podařilo se mi tak doplnit časové řady pravidelného poslechu a zjistit význam a šíření rozhlasového média v 70. a 80. letech.

Další instituce, se kterou jsem spolupracovala, byl také Český statistický úřad. Část údajů jsem našla na internetových stránkách ČSÚ. Získala jsem některá demografická data, především roční časové řady obyvatelstva a počet domácností ve vybraných letech. Na webu úřadu byla uvedena data jen za poslední desetiletí. Starší údaje jsem musela vyhledat v Ústřední statistické knihovně, hlavně informace o počtu obyvatel a domácností ve 20. až 50. letech 20. století. Obtížné bylo sehnat informace o mzdách z doby první republiky, které jsem chtěla využít jako indikátor vývoje rozhlasového vysílání. Nejnáročnější bylo získat demografická data o obyvatelích Protektorátu Čechy a Morava a také údaje o počtu obyvatel z roku 1945, jež jsou také ukazatelem vývoje rozhlasu.

Vyhledávala jsem také ceny rozhlasových přijímačů z období první republiky. Odborná literatura většinou uváděla, že rozhlasové aparáty byly ve vysokých cenových relacích, ale přesné ceny, značky a odpovídající dataci jsem nenalezla. Několik údajů jsem objevila v *Týdeníku rozhlas* z roku 2007, kde byl článek o historické radiotechnice. Data jsem našla také v týdenících *Radiojournal* a později *Náš rozhlas*, které kromě rozhlasového programu a

článků obsahovaly také reklamy na rozhlasové přijímače. Další potřebné údaje o radiotechnice a jejích cenách mi byly poskytnuty specialisty z Historického radioklubu československého. Tito odborníci mě upozornili na časopis *Radiojournal, revue pro sběratele a příznivce HST*, dobové měsíčníky, katalogy z první republiky a podniky, které vyráběly rozhlasové přijímače a příslušenství.

3.5. Analýza datových souborů

V této analýze zkoumám element mediálního subsystému - rozhlas, interpretuji jeho vývoj v daném kulturním systému a zabývám se ukazateli trojího druhu:

1. *Indikátory kulturní inovace rozhlasu:* roční pohyby obyvatelstva a vývoj počtu domácností, vývoj počtu koncesionářů, podíl domácností s koncesí v českých zemích, počet koncesí na tisíc obyvatel, denní poslechovost rozhlasu a sledovanost televize, počet přijímačů v jedné domácnosti.
2. *Indikátory vnějších podmínek ovlivňujících kulturní inovaci:* počet denních mezd odpovídajících roční platbě za poslech rozhlasu, výše rozhlasových poplatků za rok, vývoj technologických inovací ve vybraných letech atd.
3. *Ukazatelé kulturní inovace a vývoje kulturních prvků rozhlasového média v 90. letech:* vývoj podílu poslechovosti Českého rozhlasu z celkového podílu posluchačů na rozhlasovém trhu, vývoj formátů Českého rozhlasu a jeho nejoblíbenějších pořadů, srovnání vývoje týdenní poslechovosti jednotlivých veřejnoprávních a soukromých stanic, dominující věkové skupiny posluchačů u ČRo 2 - Praha.

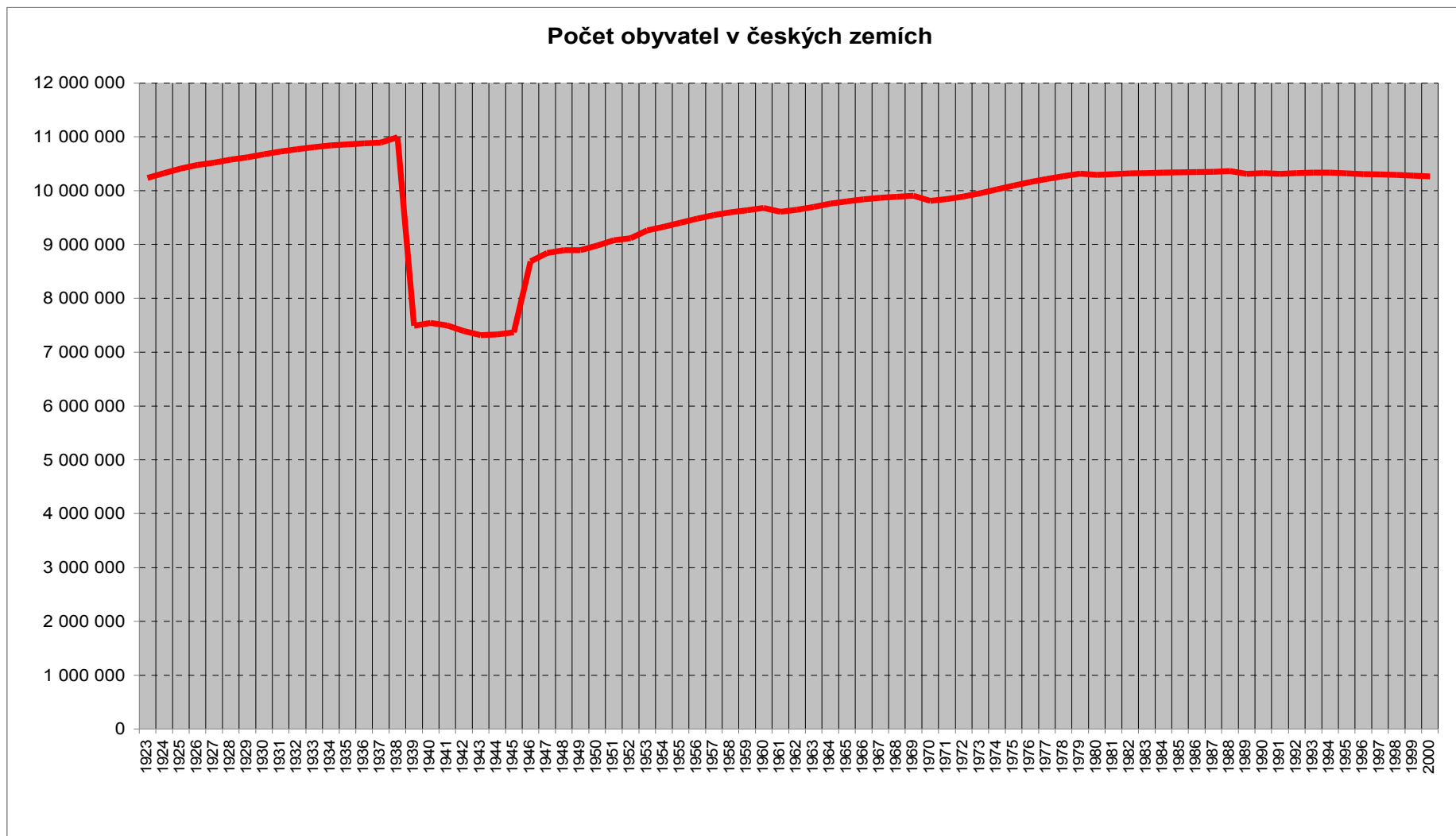
3.5.1. Počet obyvatel versus počet domácností v českých zemích

Důležitými indikátory jsou demografické údaje: vývoj pohybu obyvatelstva a vývoj počtu domácností v českých zemích. Tyto ukazatele se vztahují k vývoji vybavenosti rozhlasovými přijímači v letech 1923 - 1974 a poslechovosti Českého rozhlasu v 90. letech, kterou se v této kapitole také zabývám.

Zároveň komparace obou ukazatelů znamená ověření správnosti datových řad. Údaje o počtech domácností jsem měla pouze za některé roky, zbytek dat byl získán výpočtem, vytvořen pomocí aproximace. Srovnání dvojice indikátorů ukazuje podobný vývojový trend.

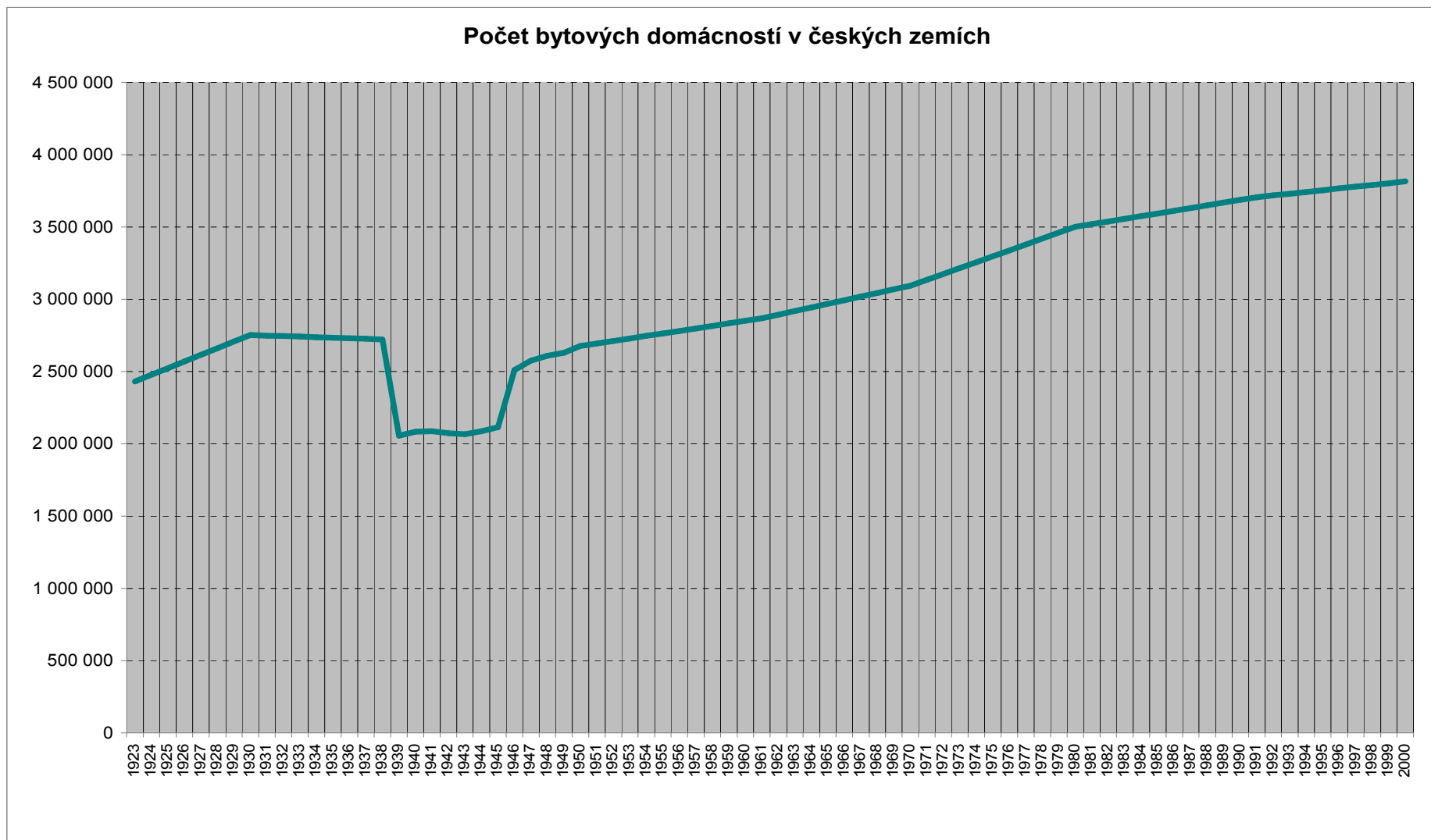
Počet obyvatel ve vnitrozemí (graf č. 1) v roce 1945 jsem získala tak, že jsem od celkového čísla odečetla údaj o obyvatelstvu v pohraničí. Účelem bylo získat počet obyvatel v českých zemích bez pohraničí, abych data mohla dát do vzájemné souvislosti s dalším ukazatelem, počtem koncesionářů. Graf č. 2 zobrazuje počty bytových domácností. Data o domácnostech byla k dispozici pouze z období sčítání lidu v roce 1921, 1930, 1950, 1961, 1970, 1980, 1991 a 2001.

Graf č. 1

Zdroj: Český statistický úřad - data získána z www.csu.cz, 1000 let obyvatelstva českých zemí, Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava, Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010

Graf č.2

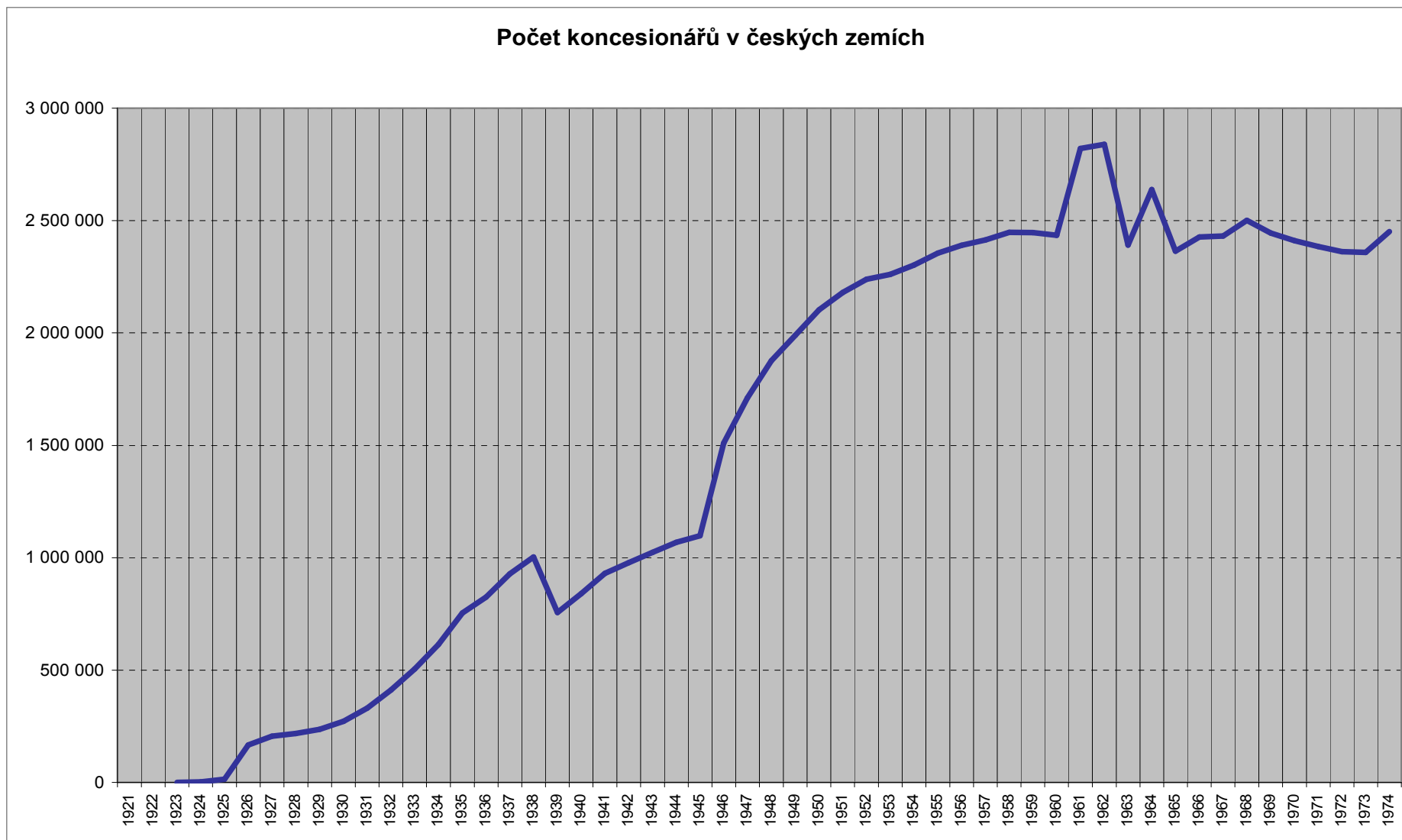
Zdroj: Český statistický úřad - data získána z www.csu.cz, 1000 let obyvatelstva českých zemí, Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010

3.5.2. Vývoj počtu koncesionářů

Jako ukazatele vybavenosti zde uvádím vývoj počtu koncesionářů a počet koncesí na tisíc obyvatel v českých zemích. Tyto indikátory znamenají ověření správnosti a umožňují demonstrovat šíření rozhlasu v českých zemích. Znázorňují proces kulturní změny, zahrnují ranou fázi, fázi růstu a fázi stabilizace. Grafy tedy ukazují vývoj rozhlasu od vzniku kulturního prvku v roce 1923 až do jeho rozvoje v roce 1974. V obou grafech se jedná o počet absolutní, druhý ověřuje správnost tendence vývoje

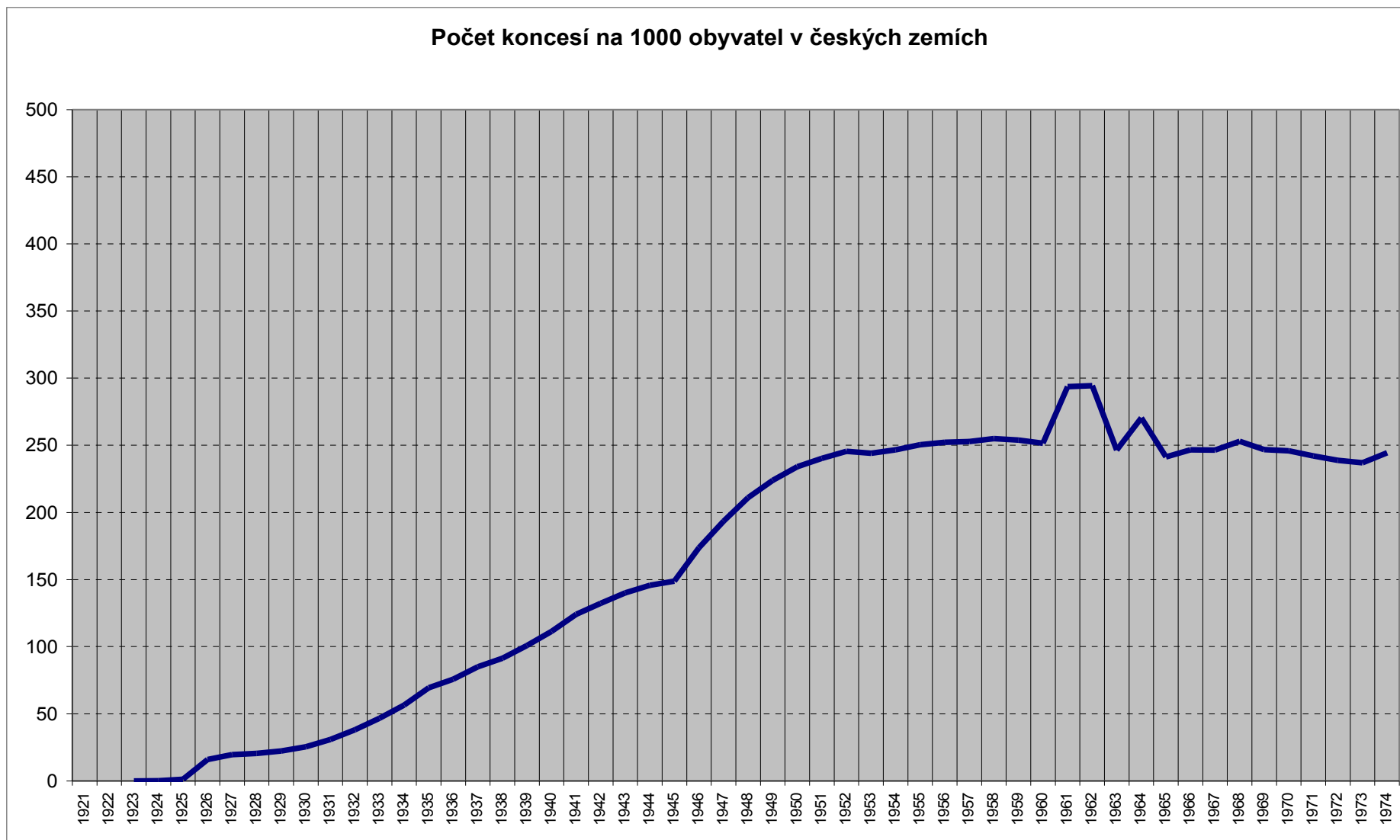
V následujících grafech jsou zřejmé výkyvy. První odchylka je patrná v roce 1939, byla zapříčiněna druhou světovou válkou. Druhý výkyv v letech 1961 a 1962 zřejmě vznikl nepřesností ve vykazování, přestože tyto údaje byly získány v Archivu ČRo. (Trubačová, 2012, s. 70)

Graf č. 3

Zdroj: *Od mikrofonu k posluchačům, Archiv Českého rozhlasu*

Graf č. 4

Zdroj: *Od mikrofonu k posluchačům, Archiv Českého rozhlasu, Obyvatelstvo - roční časové řady (ČSÚ), 1000 let obyvatelstva českých zemí*

3.5.3. Vývoj poslechovosti Československého rozhlasu versus vývoj sledovanosti Československé televize

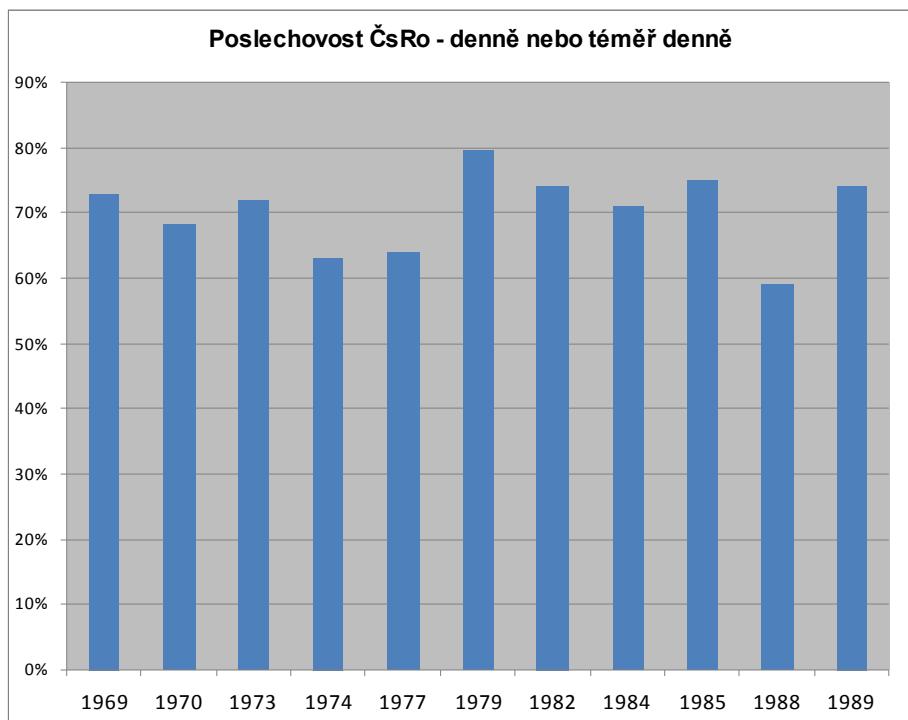
V 70. a 80. letech 20. století, kdy vlastnila většina domácností rozhlasové přijímače, je důležité analyzovat poslechovost rozhlasu. Z grafu vyplývá, že vysoké vybavenosti domácností přijímači odpovídá také vysoká poslechovost pravidelných posluchačů rozhlasu. Další skupinou jsou nepravidelní posluchači, kteří poslouchají rozhlas jednou či několikrát týdně a tvoří kolem 20 % populace. Jen několik procent obyvatel poslouchá rozhlas méně než jednou týdně. Jedno až šest procent lidí si nezapíná přijímač nikdy.

Vývoj poslechovosti vykazuje značné nepravidelnosti, které mohou vyplývat z několika skutečností. Data jsou získána z více zdrojů, část výzkumů provádělo Výzkumné oddělení Československého rozhlasu a část byla prováděna Ústavem pro výzkum veřejného mínění při FSÚ. Výkyvy v jednotlivých letech mohly být také způsobeny proměnami životního rytmu respondentů, změnami v programu rozhlasových stanic, společenskou situací a také rostoucí vybaveností domácností televizními přijímači.

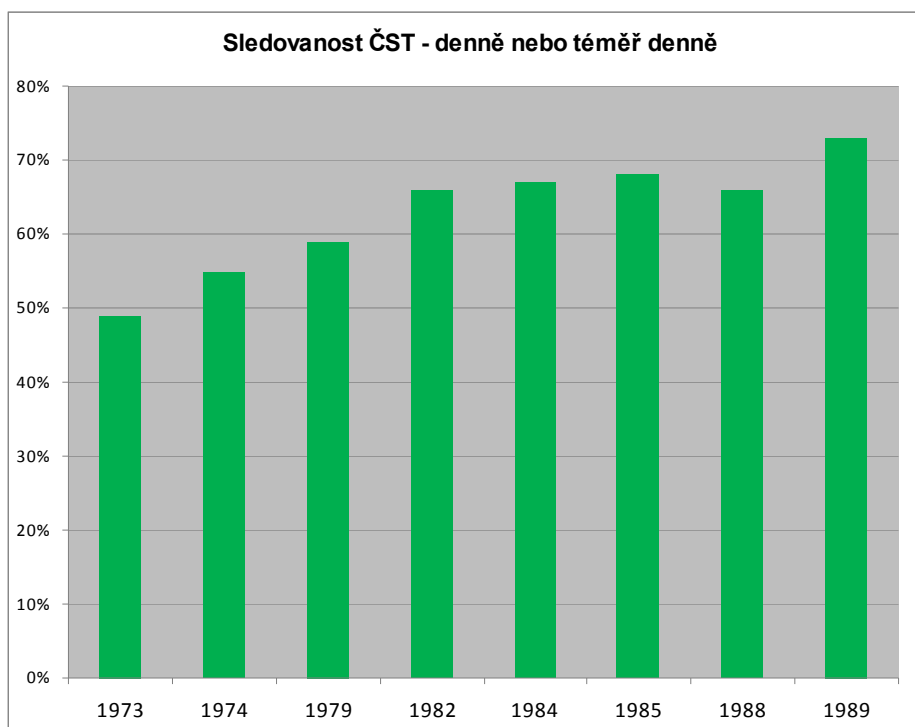
K rapidnímu zvýšení procentních údajů o pravidelných posluchačích došlo v roce 1979 pravděpodobně z několika důvodů. Částečně mohl být výkyv způsoben tím, že byl výzkum proveden jinou metodikou než ostatní, dalším důvodem mohlo být, že dotazování probíhalo v lednu, kdy více posluchačů trávilo čas doma než v jiných ročních obdobích, k poslechu rozhlasu se uchylovali posluchači také kvůli omezení vysílacího času televize v tomto období. (Výzkum poslechu Čs. rozhlasu 79/1, 1980, s. 42, Názory občanů na tisk, rozhlas, televizi jako na zdroje politické a ekonomické informovanosti, 1982, s. 22 – 23)

Graf zabývající se sledovaností televize dokládá vzestupnou tendenci počtu diváků v 70. a 80. letech. Televize se stala v 70. letech běžnou součástí života, stejně jako dříve rozhlas, ale rozhlas z hlediska poslechovosti zůstává stabilizovaný, je nezastupitelný televizí v určitých situacích, například při trávení volného času nebo na dovolené. Zvyšující se denní sledovanost ČST nemá dopady na vývoj počtu denních posluchačů.

Graf č. 5

Graf č. 6

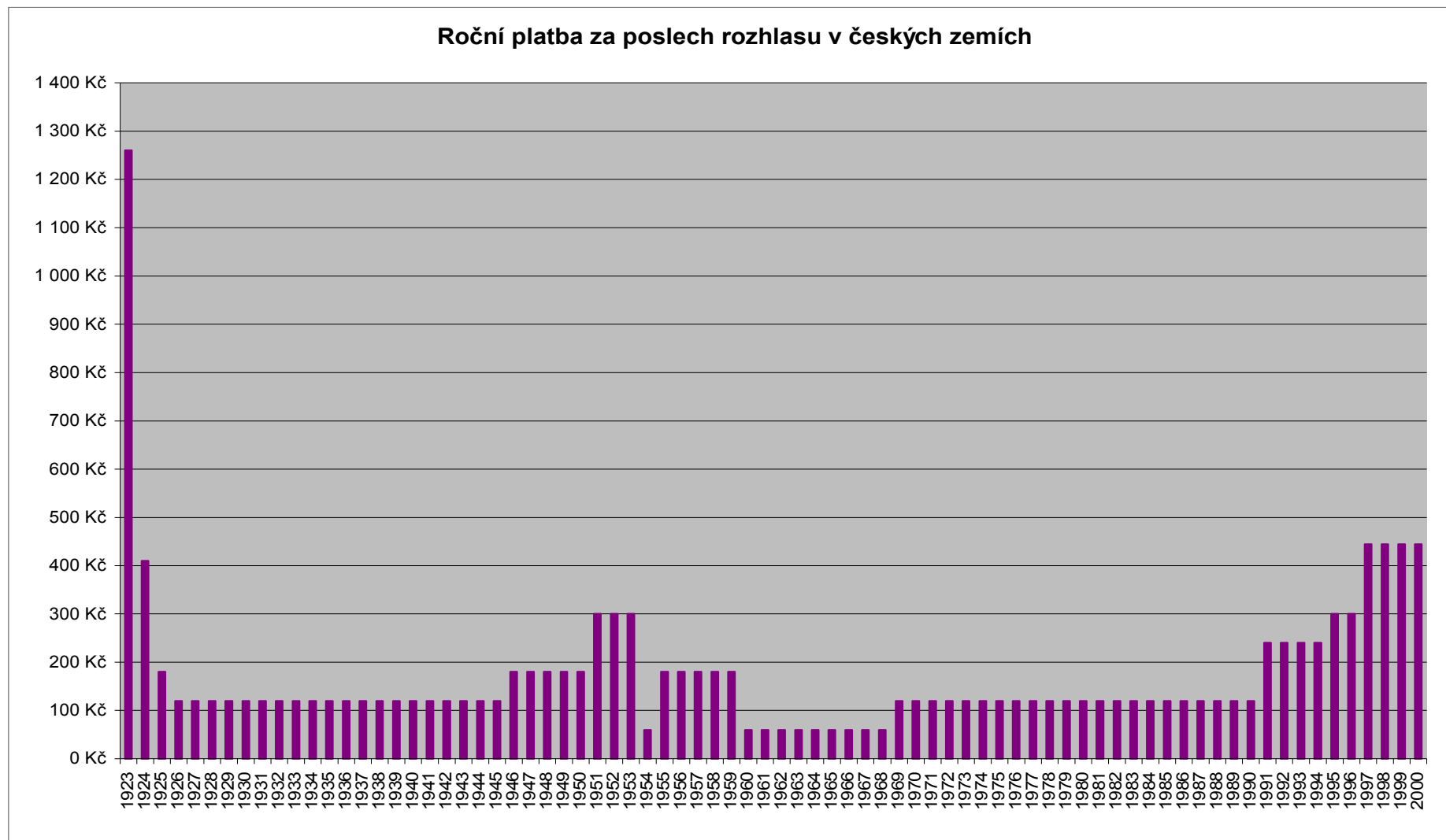
Zdroj: Výzkum poslechu Čs. rozhlasu 79/1 (Informace výzkumného oddělení Čs. rozhlasu), Poslech čs. rozhlasu (Zpráva výzkumu č. 72 – 2), Vliv rozhlasu, televize a tisku (Zpráva z výzkumu 74 – 9), Zdroje politické a ekonomické informovanosti občanů a jejich vztah k prostředkům masové komunikace a propagandy (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 79 – 5), Názory československých občanů na některé stránky ideologického působení vybraných západních televizních a rozhlasových stanic (Závěrečná zpráva z výzkumu 82 – 2),

Názory občanů na tisk, rozhlas, televizi jako na zdroje politické a ekonomické informovanosti (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 84 – 1), Názory československých občanů na některé stránky ideologického působení západní televize a rozhlasových stanic (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 85 – 4), Občané ČSR o hromadných sdělovacích prostředcích a Rudém právu (Informativní zpráva z výzkumu č. 88 – 5), Dějiny českých médií. Od počátku až do současnosti.

3.5.4. Indikátor výše koncesionářského poplatku

Zajímavým ukazatelem rozvoje rozhlasu je vývoj výše koncesionářského poplatku. Tento ukazatel byl podstatný zejména v prvních třech letech od zahájení pravidelného vysílání. K poslechu rozhlasu byla totiž z počátku potřebná vyšší finanční částka. Kromě zakoupení rozhlasového přijímače musel posluchač platit evidenční poplatek, ten činil u prvních koncesionářů 60 Kč a 100 Kč stálo měsíční předplatné pro společnost Radiojournal. Již v roce 1925 bylo zrušeno dvojí placení a posluchač platil pouze jeden poplatek 20 Kč, na konci tohoto roku jen 15 Kč. V roce 1926 se snížil na 10 Kč, což způsobilo rapidní zvýšení počtu posluchačů. (Ješutová a kol., 2003, s. 612) Po tomto cenovém poklesu poplatků neměla již jejich výše významný vliv na šíření inovace rozhlasu. Za povšimnutí stojí ještě výkyv na začátku 50. let, kdy byla cena opět zvýšena. K snížení poplatku na pětinu došlo v roce 1954, což bylo z důvodu měnové reformy, která znehodnotila občanům našetřené peníze, tedy reálně poplatek nebyl snížen. (Trubačová, 2012, s. 74)

Graf č. 7

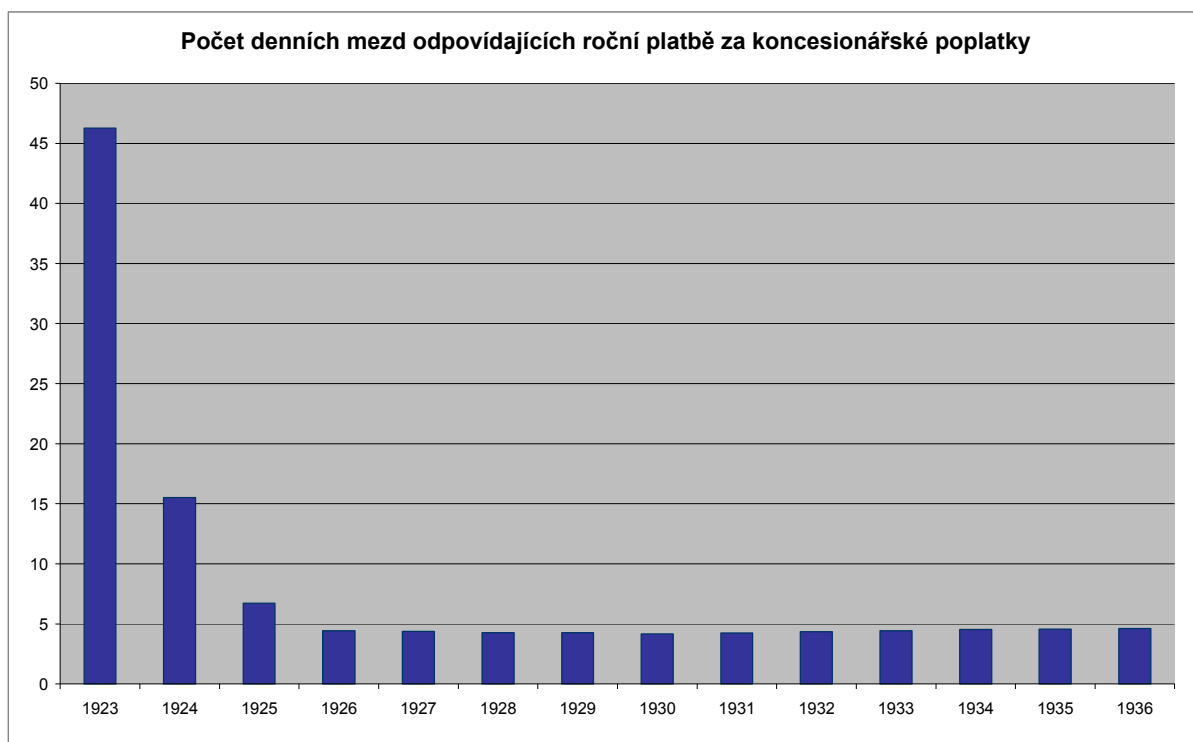
Zdroj: *Od mikrofonu k posluchačům, Archiv Českého rozhlasu*

3.5.5. Průměrná denní mzda versus koncesionářský poplatek

Souvislost mezi průměrnou denní mzdou dělníka a výší koncesionářského poplatku poukazuje na to, že přijímání rozhlasového vysílání bylo pro první koncesionáře velmi drahé. Dělník by musel na koncesionářské poplatky vydělávat v roce 1923 měsíc a půl, v roce 1925 týden, přitom jeho denní plat byl v tomto roce necelých 27 korun, horníková mzda však ve stejném roce činila 39 korun.

V roce 1929 se zvýšily platy jen mírně, průměrný plat dělníka za směnu činil 28 Kč, ovšem u zemědělského mužského dělníka pouhých 17 Kč (žena vydělávala necelých 11 Kč). (Historická statistická ročenka ČSSR, 1985, Statistická příručka republiky Československé, 1925) Pokud připočteme k poplatkům cenu přijímače, které byly na tehdejší dobu drahou záležitostí, výdaje se velmi zvýší. Rozhlasový aparát s příslušenstvím se dal na přelomu 20. a 30. let poříditi do 2 000 Kč. V počátcích vysílání stál dokonce běžný přijímač 3 000 až 4 000 korun. (Radiojournal, revue pro sběratele a příznivce HST, 1990, s. 8 – 10, Radiojournal, revue pro sběratele a příznivce HST, 1989, s. 8 – 11, Myslík – Hyršovský, Radiozavody Přelouč (katalog), 1924, Radio – přístroje a součásti (katalog), 1924) Lepší pět lampový přijímač stál i 14 000 Kč, třilampový s montáží a doplňky, jako byly baterie, reproduktory, sluchátka, náhradní lampy, se pohyboval okolo 10 000 Kč. (Koniček, 1948, s. 22, Trubačová, 2012, s. 76)

Graf č. 8

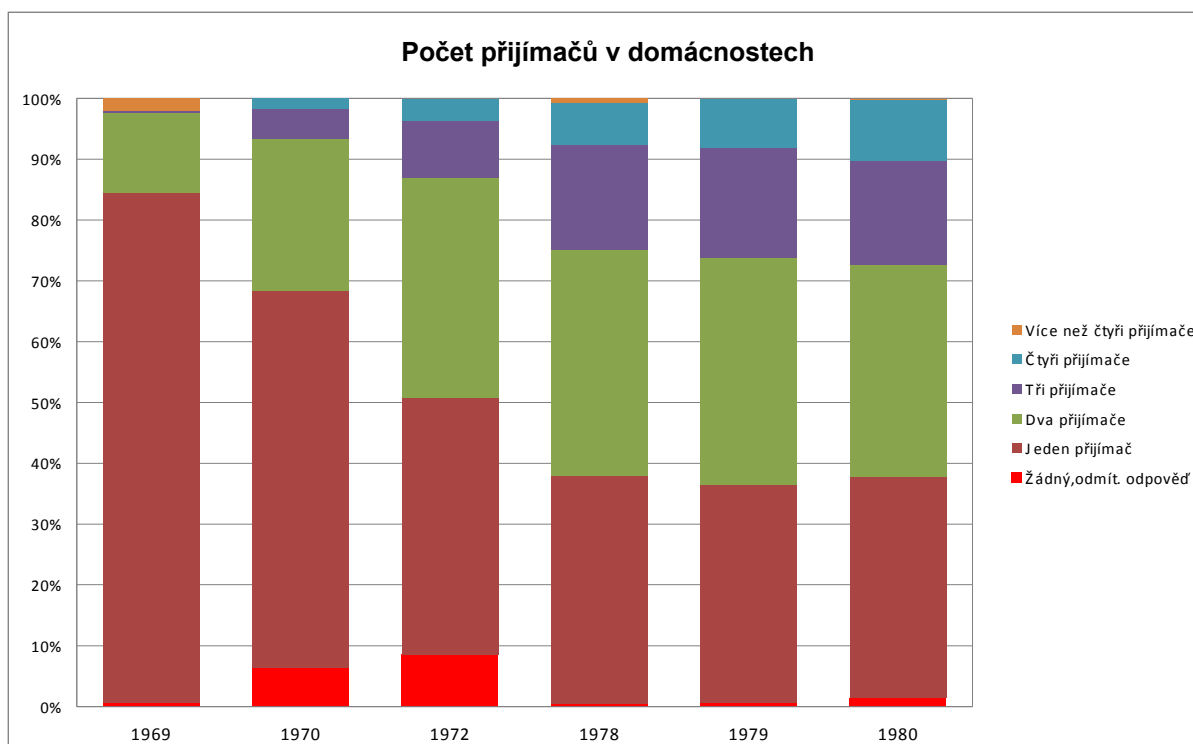
Zdroj: Od mikrofonu k posluchačům, Archiv Českého rozhlasu, Historická statistická ročenka ČSSR, Statistická příručka republiky Československé

3.5.6. Počet rozhlasových přijímačů v domácnostech

Tento indikátor doplňuje graf č. 14 - Podíl domácností s koncesí. Ukazatel počtu rozhlasových přijímačů v domácnostech souvisí se zjištěním, že v 70. letech vlastnila většina domácností rozhlasové přijímače. V těchto letech docházelo k rozvoji kulturního prvku, ke kvalitativnímu a kvantitativnímu růstu rozhlasových přijímačů, což dokládá následující graf.

Ve výzkumu *Materiální vybavenost obyvatel ČSR k poslechu rozhlasu, mínění o hrách ze současnosti a o dopolední programové struktuře* z roku 1980 bylo také zjištěno, že jeden přijímač vlastnili většinou starší posluchači, ženy v domácnostech či obyvatelé s nižšími příjmy. Více přijímačů vlastnily rodiny s odrostlejšími dětmi nebo respondenti, kteří poslouchají rozhlas na pracovišti, dále posluchači na vrcholu ekonomické aktivity a s vyšší kvalifikací.

Graf č. 9

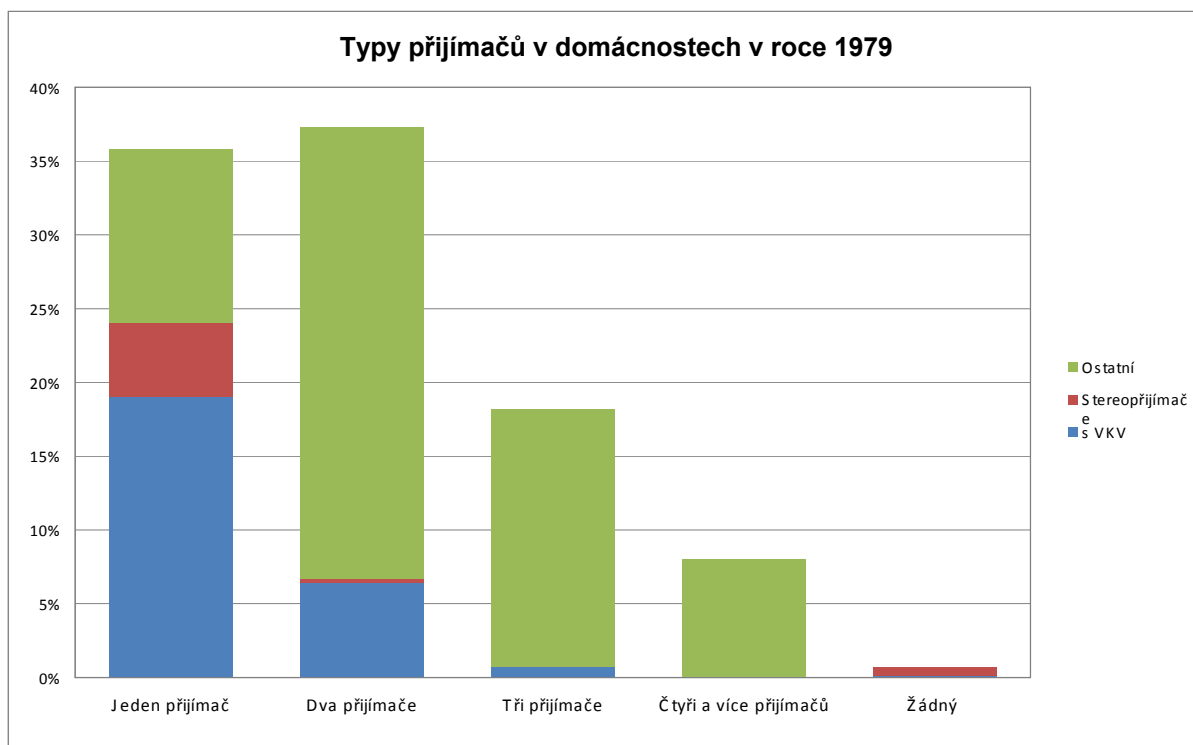

Zdroj: *Materiální vybavenost obyvatel ČSR k poslechu rozhlasu, mínění o hrách ze současnosti a o dopolední programové struktuře (Informace výzkumného oddělení)*

Výzkumy z konce 70. a začátku 80. let (*Materiální vybavenost obyvatel ČSR k poslechu rozhlasu, mínění o hrách ze současnosti a o dopolední programové struktuře, Výzkum poslechu Čs. rozhlasu 79/1*) dokládají technické inovace rozhlasu, přibývá počet přijímačů umožňujících příjem VKV, kombinovaných zařízení (rádio, magnetofon a gramofon). V roce 1980 vlastnilo 10,1 % občanů stereopřijímače a značná část dalších si je chtěla pořídit. Ve stejném roce dvě třetiny populace nejčastěji používaly aparáty s VKV, celkově až 75 %, počet takto vybavených domácností přijímači vzrostl od roku 1970 o 25 %.

Následující graf znázorňuje počet a typy přijímačů v domácnostech v roce 1979. Většina domácností nevlastnila více než jeden aparát s VKV, stejná skutečnost platila o stereofonních přijímačích. Zvyšovaly se také nároky posluchačů na kvalitnější poslech a stoupal zájem o poslech zahraničních stanic.

Graf č. 10

Zdroj: *Výzkum poslechu Čs. rozhlasu 79/1 (Informace výzkumného oddělení)*

3.5.7. Vnímání rozhlasu společností a jeho informační funkce

Od konce 40. let byl rozhlas vnímán jako nástroj propagandy prezentované komunistickou mocí, která se projevovala ve vysílání i během 80. let. V tomto období existovala i řada oblíbených pořadů, většina jich měla zábavní či oddechovou funkci, patřily mezi ně také pořady pro děti a mládež, například Revue Orchestru Karla Vlacha, Kolotoč, „Hajaja“ a Humor z archivu. (Košťál, 1989, s. 36)

Rétorika socialistického státu byla znatelná především ve zpravodajství, které bylo často neobjektivní, publicistika byla ideologicky podmíněná. Československý rozhlas tedy nedostatečně plnil informační funkci, nespokojenost z nevyváženosti a neobjektivnosti zpravodajství během roku 1989 sílila. Nespokojenost společnosti vyvrcholila v listopadu 1989, kdy rozhlas podával zkreslené informace o revolučních událostech. Zlom nastal až po založení Občanského fóra a ustanovení stávkového výboru v rozhlasu 23. listopadu, poté začal být naplňován také požadavek na objektivnost a aktuálnost informací. (Ješutová a kol., 2003, s. 404 – 407) Vývoj názorů posluchačů na informace prezentované ve vysílání je patrný v uvedené tabulce. Významný je posun veřejnosti během prosince 1989 směrem ke kladnějšímu hodnocení vysílání Československého rozhlasu. Stále jsou zde patrné připomínky k úplnosti a pravdivosti informací. Posluchači tedy začínali přijímat změny v informativní funkci rozhlasu, a tak si Československý rozhlas začal získávat lepší postavení jako instituce, i když s určitou obezřetností ze strany společnosti.

Tabulka č. 1

Jak považují posluchači informace čs. rozhlasu za aktuální, úplné, srozumitelné, pravdivé - v procentech (%)

Datum		Rozhodně ano	Převážně ano	Jak kdy	Převážně ne	Vůbec ne	Nevím
27. 3. 1989	Aktuální	12,1	34,4	42,9	7,6	1,5	1,6
13. 12. 1989		35,8	41,9	19,2	1,1	0	1,9
19. 12. 1989		39,8	42,8	12,1	1,5	0	3,8
27. 3. 1989	Úplné	3,5	13,5	49,2	21	11,2	1,6
13. 12. 1989		12,8	37,7	33,2	6,6	1,1	8,3
19. 12. 1989		14,8	40,9	30,3	5,3	1,1	7,5
27. 3. 1989	Srozumitelné	11,2	42,1	38,1	6,1	9	1,5
13. 12. 1989		35,5	47,9	14,3	1,1	0	1,2
19. 12. 1989		41,3	35,2	19,3	0,4	0,8	3,1
27. 3. 1989	Pravdivé	6,1	19,4	56,6	10,9	5,5	1,5
13. 12. 1989		17,4	42,3	26,4	3,8	0,4	9,9
19. 12. 1989		18,6	43,2	25,8	2,7	0,8	9,1

Zdroj: Aktuální dotazování z 15. – 19. 12. 1989

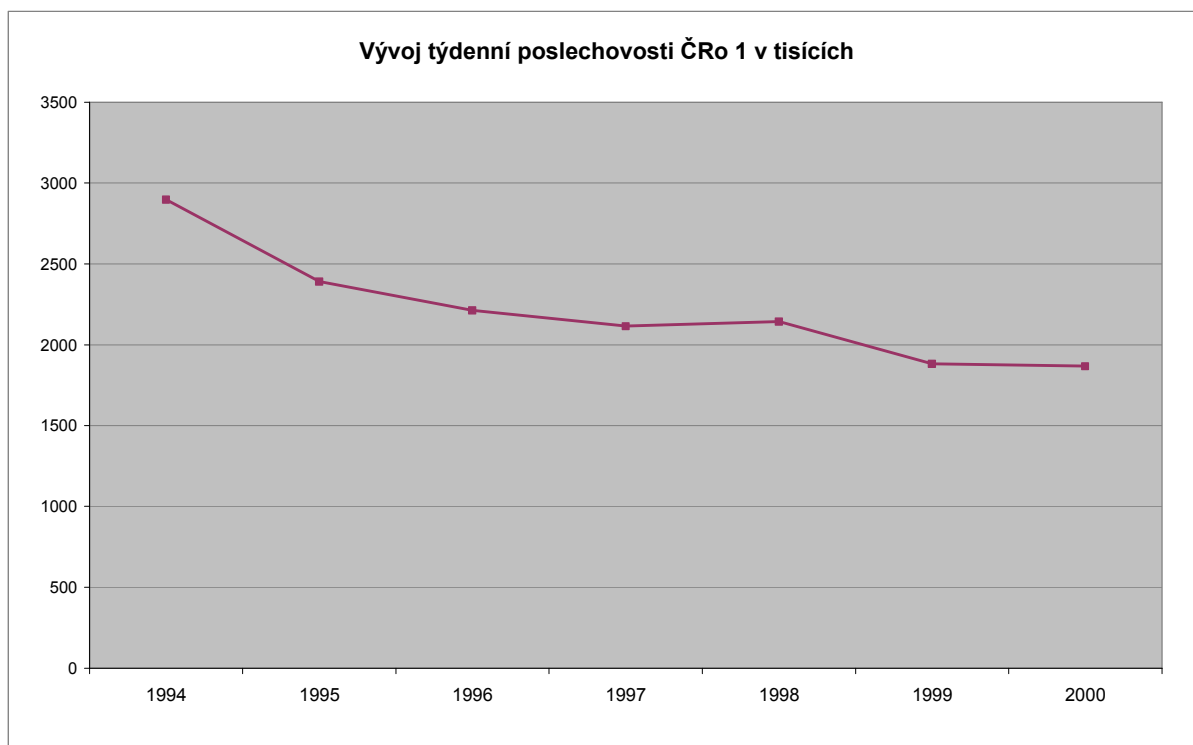
3.5.8. Indikátory ovlivňující vývoj rozhlasového média jako kulturního prvku v 90. letech 20. století

Rozhlasový trh vznikl na počátku 90. let, začalo tak fungovat soukromé vysílání, první regionální stanice tohoto typu. Z hlediska vzniku nového elementu, duálního systému vysílání, lze považovat toto období za ranou fázi šíření inovace. K dalšímu rozvoji kulturního prvku dochází v roce 1993, kdy bylo v září zahájeno vysílání první soukromé celoplošné stanice Rádio Alfa. Zhruba za měsíc ji následovala Frekvence 1. Znamenalo to změnu rozložení sil na mediálním poli. V roce 1994 se prosazují tyto celoplošné stanice a jsou největším konkurentem stanic veřejnoprávního typu. Alfa se snažila konkurovat informačně rekreativním formátem ČRo 1 - Radiožurnálu a Frekvence 1 zase stanicí rodinného typu ČRo 2 - Praha. (Vlček, 2012)

Na níže uvedeném grafu je zachycen vývoj týdenní poslouchovosti Radiožurnálu, tedy kolik posluchačů týdně poslouchalo tuto stanici. V roce 1994 hodnotili posluchači stanici takto: „ČRo 1 – Radiožurnál vysílá podle názoru veřejnosti nejlepší zprávy a komentáře, nejlepší každodenní informace a nejlépe informuje o sportu.“ (Ročenka Českého rozhlasu 1994, 1995, s. 70) V roce 1994 denně poslouchalo tuto stanici milion a půl posluchačů a týdně skoro tři miliony. Formát Radiožurnálu procházel v této době konsolidačním obdobím. Již od roku 1990 prováděla stanice ČRo 1 programové změny, navázala sice na předchozí stanici

Československo, ale došlo k rozčlenění programu na moderované celky, zprávy doplňovaly publicistické a hudební pořady, rozšiřovalo se tak tématické spektrum a žánrový záběr Radiožurnálu. Přesto vlivem nástupu soukromých stanic došlo k oslabení posluchačské základny ČRo 1. Zatímco Rádiu Alfa postupně posluchači přibývali, Radiožurnál měl v roce 1995 o 500 tisíc týdních posluchačů méně než předešlý rok. Postupně však docházelo k ústupu nového prvku Rádía Alfa, především z ekonomických důvodů. Zpravodajský formát byl velmi nákladný, stanice v roce 1999 zanikla z finančních důvodů. Radiožurnál stabilizoval svoji pozici, což ukazuje počet posluchačů v roce 2000. Při srovnání absolutních hodnot poslechového v roce 1999 a 2000, byl zjištěn úbytek posluchačů pouze o 14 tisíc. (Historie MediaProjektů I., II., III., IV., V., VI., VII., VIII., 2012) Nakonec si ČRo 1 udržel pozici v mediálním systému jako objektivní a seriózní stanice plnící informační funkci.

Graf č. 11

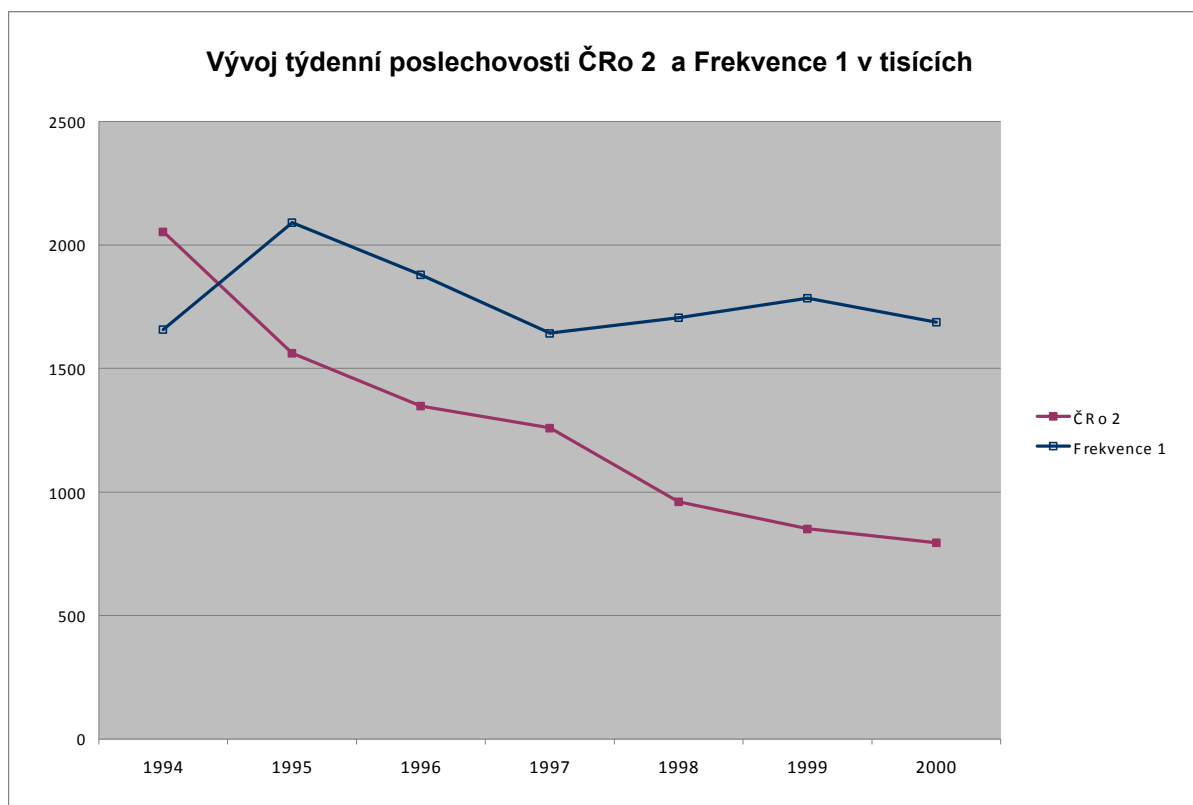

Zdroj: Historie MediaProjektů II. - Rok 1994, Historie MediaProjektů III. - Rok 1995, Historie MediaProjektů IV. - Rok 1996, Historie MediaProjektů V. - Rok 1997, Historie MediaProjektů VI. - Rok 1998, Historie MediaProjektů VII. - Rok 1999, Historie MediaProjektů VIII. - Rok 2000 – data získána z <http://www.radiotv.cz>, Ročenka Českého rozhlasu 1999, Ročenka Českého rozhlasu 2000

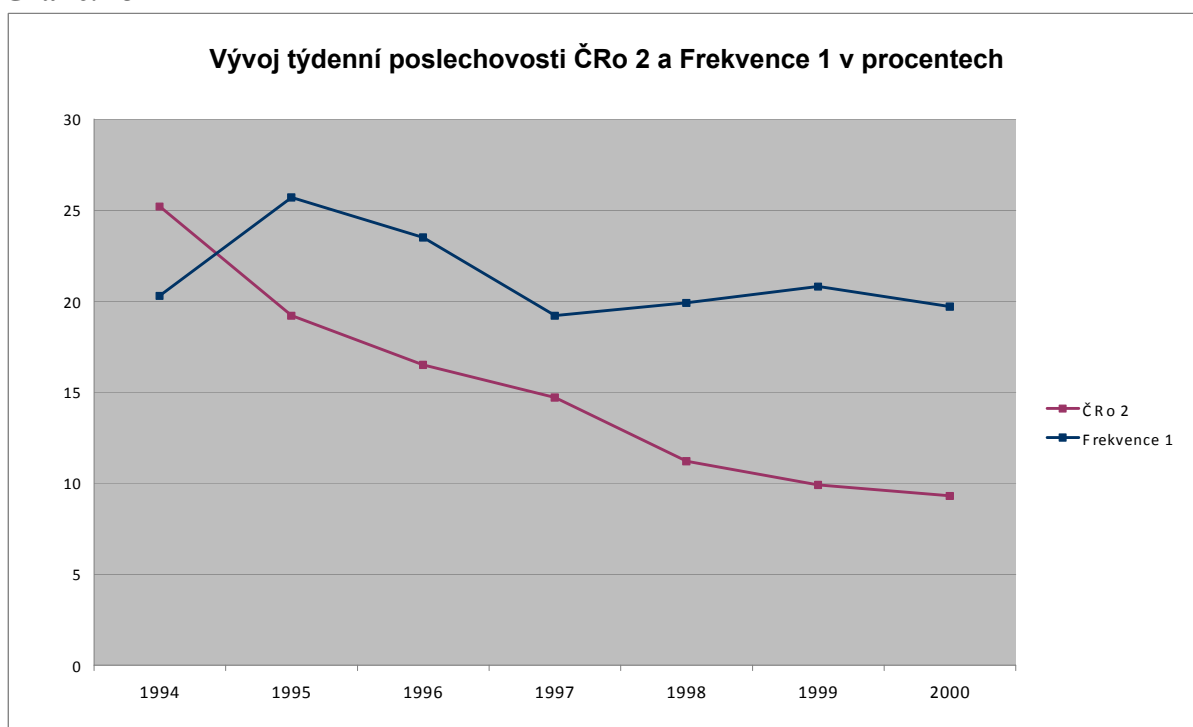
V dalších grafech se zabývám vývojem týdenní poslechovosti ČRo 2 a srovnávám ji s vývojem poslechovosti Frekvence 1 jako protikladem všeobecně zaměřené stanice ČRo 2. Tato stanice, která se orientuje na tzv. rodinný typ programu, je založena na blokovém programování. Typické je pro tuto stanici široké zaměření témat jednotlivých pořadů, různorodé spektrum rozhlasových žánrů a zacílení na všechny typy posluchačů. (Maršík, 1995, s. 51 – 54)

V první polovině 90. let došlo ke změnám programového schématu stanice Praha, které ji mělo více diferencovat od dalších programových okruhů. Proti komponovaným blokům mluveného slova a hudby se postavil formát Frekvence 1 oslovující obdobné publikum. Byl to také smíšený formát, ale atraktivněji složený, hudební bloky střídaly zábavní bloky, diskusní pořady a talk show. Moderátory této stanice se staly populární osobnosti. Formát Frekvence 1 se vyznačoval dynamikou a pravidelností a postupně odváděl diváky od ČRo 2. Stanice Praha zaznamenala během 90. let velký propad: zatímco v roce 1994 měla tato stanice přes dva miliony týdenních posluchačů, v roce 1998 už jen 960 tisíc. ČRo 2 nedostatečně reagoval na změny, které v rozhlasovém systému nastaly. Dalším důvodem ústupu stanice bylo i špatné technické pokrytí území signálem FM, dále zrušení rozhlasu po drátě v roce 1999. (Vlček, 2012) Důležitost veřejnoprávní stanice ČRo 2 tkví v jejích funkcích, přináší vzdělávací, zábavní a uměleckou funkci.

Graf č. 12

Graf č. 13

Zdroj: Historie MediaProjektů II. - Rok 1994, Historie MediaProjektů III. - Rok 1995, Historie MediaProjektů IV. - Rok 1996, Historie MediaProjektů V. - Rok 1997, Historie MediaProjektů VI. - Rok 1998, Historie MediaProjektů VII. - Rok 1999, Historie MediaProjektů VIII. - Rok 2000 – data získána z <http://www.radiotv.cz>, Ročenka Českého rozhlasu 1999, Ročenka Českého rozhlasu 2000

3.5.9. Vývoj oblíbenosti pořadů stanic Českého rozhlasu

Následující tabulky znázorňují nejoblíbenější typy pořadů v letech 1997 - 1999. Změny preferencí publika způsobilo několik faktorů. Jedním z nich byla politická a hospodářská krize, která měla vliv na obsah vysílání. V pořadech byly často řešeny politické a ekonomické problémy. Přepolitizovaný program v nepřehledné týdenní struktuře způsobil přechod některých posluchačů k jiným stanicím, které měly přehlednější formátování. V letech 1998 a 1999 také stoupala nespokojenost ve společnosti, což znamenalo únik posluchačů od politického zpravodajství a řešení závažných témat k bezstarostnějšímu stylu a zábavnějšímu programu, který se nacházel hlavně u soukromých stanic. (Ročenka Českého rozhlasu 1999, 2000, s. 52 – 53, Vlček, 2012)

Tabulka č. 2

Nejoblíbenější rozhlasové pořady v roce 1997

Cílová skupina Radiožurnálu 30 – 50 let		Cílová skupina Prahy 40 – 60 let
Cílová skupina 30 – 40 let	Cílová skupina 40 – 50 let	Cílová skupina 50 – 60 let
1. Zprávy	1. Zprávy	1. Zprávy
2. Předpověď počasí	2. Předpověď počasí	2. Předpověď počasí
3. Populární hudba	3. Populární hudba	3. Populární hudba
4. Humor a zábava	4. Humor a zábava	4. Humor a zábava
5. Povídání, rozhovory	5. Povídání, rozhovory	5. Povídání, rozhovory

Zdroj: Shluková analýza posluchačských preferencí pro ČRo

Tabulka č. 3

Nejoblíbenější rozhlasové pořady v roce 1999

Cílová skupina Radiožurnálu 30 – 50 let	Cílová skupina Prahy 45 – 65 let
1. Humor a zábava	1. Humor a zábava
2. Rozhovory se zajímavými lidmi	2. Předpověď počasí
3. Informace o prezentované hudbě	3. Rozhovory se zajímavými lidmi
4. Dokumentární pořady a reportáže	4. Celostátní a zahraniční zpravodajství
5. Regionální zpravodajství	5. Regionální zpravodajství

Zdroj: Test hudby

3.5.10. Indikátor dominujících věkových skupin ČRo2

Během 90. let došlo k výraznému stárnutí posluchačských skupin této stanice. Skladba posluchačů se během let 1994 - 1998 změnila, na konci tohoto období neměl ČRo 2 téměř žádné zastoupení u mladších věkových skupin, došlo také k oslabení ve skupině posluchačů středního věku. Stanice nechtěla být profilovaná pouze jako stanice pro nejstarší věkovou skupinu, ale existence stanice určené pro tuto věkovou skupinu je důležitým prvkem v systému. Již proběhly určité změny ve vysílání, které se snažily získat posluchače mladší generace, ale to se zatím nepovedlo. Vedení ČRo 2 začalo v roce 1999 plánovat lepší strukturu organizace vysílání, zajímavější hudební formát atd. (Ročenka Českého rozhlasu 1999, 2000, s. 9 – 10, Vlček, 2012)

Tabulka č. 4

Věkové rozložení publika ČRo 2 – Praha v procentech (%)

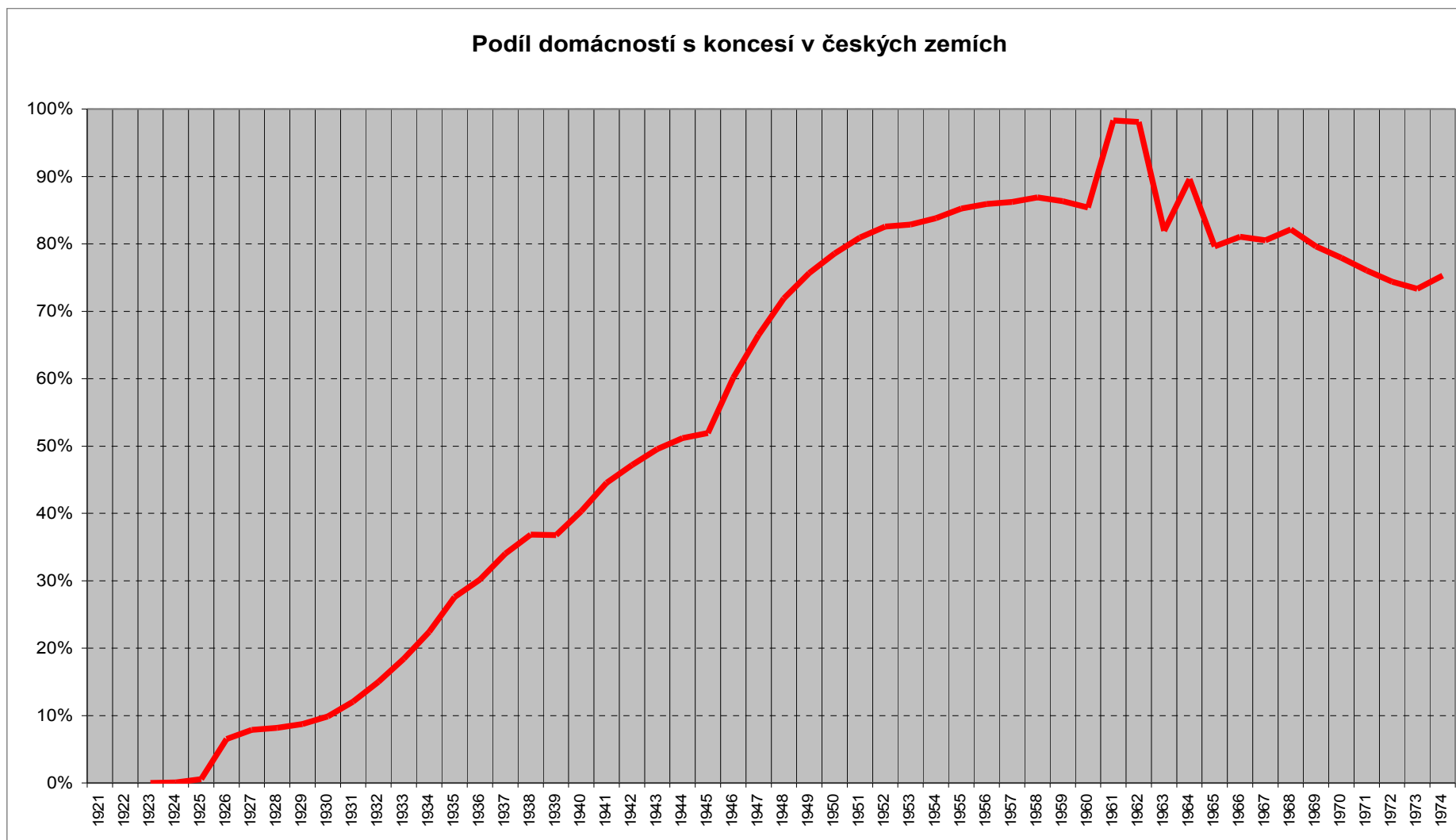
	12 – 19 let	20 – 29 let	30 – 39 let	40 – 49 let	50 – 59 let	60 – 69 let	70 – 79 let	Celkem
podzim roku 1994	11 %	18 %	17 %	20 %	14 %	13 %	7 %	100 %
podzim roku 1998	2 %	5 %	5 %	13 %	22 %	27 %	26 %	100 %

Zdroj: Formát vysílání rozhlasových stanic a jeho proměny v ČR – data získána z <http://archiv.rrtv.cz/>

3.5.11. Vývoj vybavenosti domácností rozhlasovými přijímači

Tento indikátor navazuje na grafy s vývojem počtu koncesionářů. Využívá data o koncesionářích a počtech domácností. Hypotézou je, že na jednu domácnost připadá jedna koncese, tzn. jeden rozhlasový přijímač. Pro potřeby analýzy je podstatné, zda domácnost vlastní přijímač nebo ne. Jejich počet ve zkoumaném období v letech 1923 – 1974 není potřebný. Tento graf demonstruje proces kulturní inovace a je podstatný pro následující kapitulu.

Graf č. 14

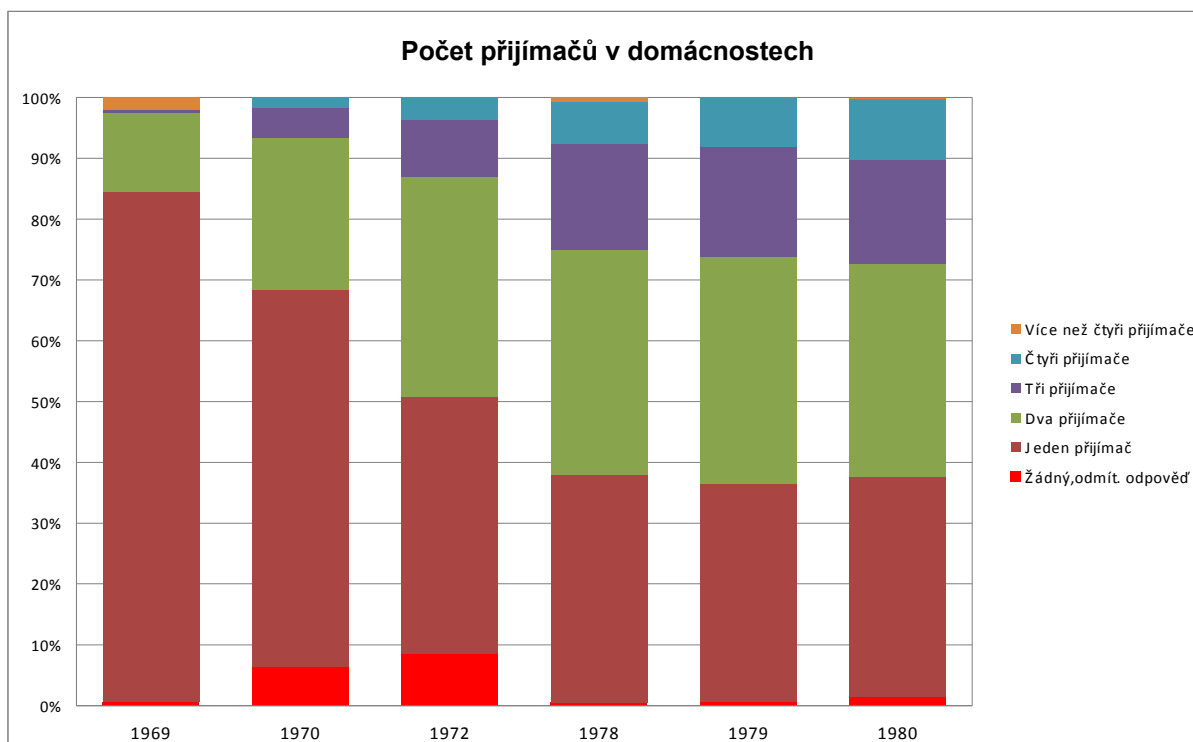
Zdroj: *Od mikrofonu k posluchačům, Archiv Českého rozhlasu, Český statistický úřad, 1000 let obyvatelstva českých zemí*

3.5.12. Kulturologická syntéza: Vývoj rozhlasového vysílání v Československu a v České republice

Předešlé grafy a analýza ilustrují šíření inovace rozhlasu v českých zemích a předchozí kapitoly práce se zabývají společenskými, kulturními a dalšími faktory ovlivňujícími změny v mediálním systému. Následující grafy ukazují celistvost inovačního procesu rozhlasu, který proběhl v českých zemích. Analýza ověřuje hypotézu, že vývojové principy, které jsou typické pro osvojení inovací, lze aplikovat na československý (český) rozhlas. Proces této kulturní změny se vyznačuje typickými fázemi kulturní inovace.

Hromadění technologických vynálezů a kulturních poznatků vedlo ke vzniku rozhlasového média. Za počátek tohoto kulturního prvku lze označit regulérní zahájení vysílání rozhlasové stanice Radiojournal v Praze roku 1923. Při nástupu a počáteční fázi kulturního elementu byly důležité technické inovace, vzápětí vyžadoval rozhlas vytvoření instituce, aby se mohl prvek dále rozvíjet. Po splnění těchto podmínek nastoupila fáze růstu, prudkého osvojování média, která nadešla u českého rozhlasu v druhé polovině 20. let 20. století, podpořily ji technologické, ekonomické, legislativní a další faktory. Ve zlaté éře se rozhlas nacházel ve 30. a 40. letech, v tomto období výrazně rostla vybavenost domácností rozhlasovými přijímači. (Trubačová, 2012, s. 83) I přes nepříznivé faktory, jako byla ekonomická krize ve 30. letech či druhá světová válka, docházelo k rozvoji rozhlasového média a v rámci společenského systému zastávalo důležitou roli. Po válce se stal rozhlas celonárodní institucí významného charakteru. (Ješutová a kol., 2003, s. 192) K saturaci vybavenosti domácností rozhlasovými přijímači došlo ve druhé polovině 50. let, Československý rozhlas dospěl do stádia stabilizace. Tento vývoj demonstruje graf č. 14, který se nachází na předešlé stránce. Další rozvoj tohoto prvku dokládá také graf Počet přijímačů v domácnostech v letech 1969 až 1980, který ukazuje stoupající počet rozhlasových aparátů v domácnostech. Zvyšovala se také jejich kvalita, zatímco v polovině 60. let nevlastnilo přijímače s VKV přes 60 % koncesionářů, v roce 1980 je měly již dvě třetiny posluchačů. Na pásmu VKV vysílaly nejen zahraniční stanice, ale i Československý rozhlas. (Košťál, 1981, s. 21, Hankusová, 2006, s. 85)

Graf č. 15

Zdroj: Materiální vybavenost obyvatel ČSR k poslechu rozhlasu, mínění o hrách ze současnosti a o dopolední programové struktuře (Informace výzkumného oddělení)

Do inovačního procesu zasáhl v druhé polovině 60. let faktor nového média. Televize sice začala vysílat v roce 1953, ale k masivnějšímu osvojení média společností docházelo o deset let později. S rozšířením televize a její institucionalizací však rozhlas nevstoupil do dalšího stádia vývoje, nenastala ani fáze ústupu. V některých ohledech si sice tyto kulturní prvky konkurují, v jiných se naopak doplňují. Vyšší zájem posluchače o rozhlas koreluje s vyšším zájmem o televizi. Rozhlas našel funkční ekvivalenty, které mu umožnily další rozvoj. Jedním z nich bylo rozšíření tranzistorových rádií v 60. letech, v roce 1980 byl počet přenosných a nepřenositelných přijímačů téměř vyrovnán, což demonstruje tabulka.

Tabulka č. 5

Nejčastěji používaný typ rozhlasového přijímače v roce 1978 v %	
Nepřenosný (stolní) s VKV	28,8 %
Nepřenosný (stolní) bez VKV	16,9 %
Přenosný přijímač s VKV	27,5 %
Přenosný přijímač bez VKV	12,1 %
Autorádio	1,2 %
Rozhlas po drátě	12,0 %
Jiná odpověď	0,3 %
Nezjištěno	1,3 %

Tabulka č. 6

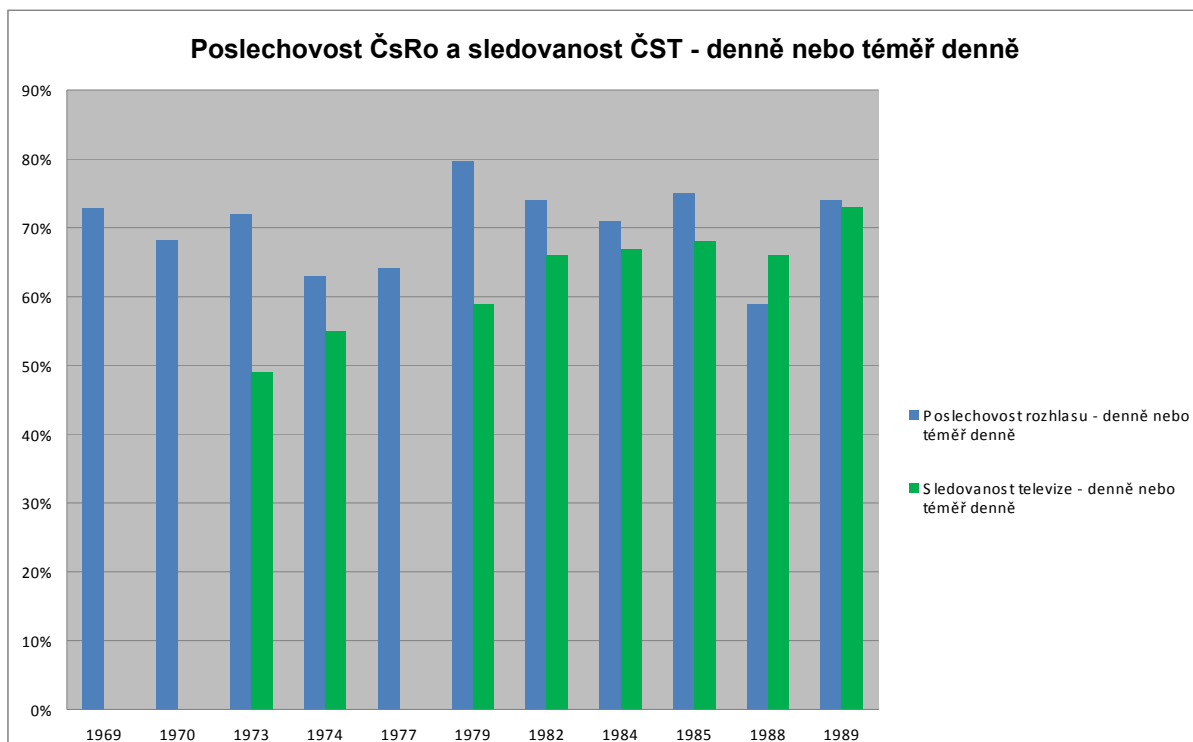
Druhý nejčastěji používaný typ rozhlasového přijímače v roce 1978 v %	
Nepřenosný (stolní) s VKV	12,5 %
Nepřenosný (stolní) bez VKV	8,8 %
Přenosný přijímač s VKV	13,5 %
Přenosný přijímač bez VKV	15,0 %
Autorádio	4,4 %
Rozhlas po drátě	6,4 %
Jiná odpověď	5,8 %
Nezjištěno	33,7 %

Zdroj: Konec roku s pořady Československého rozhlasu (Informace výzkumného oddělení)

Flexibilita rozhlasového přijímače umožňuje jeho nezastupitelnost v určitých rolích, stává se společníkem při trávení volného času, v kuchyni při vaření, při jízdě autem či na dovolené. Uspokojuje potřeby kulisového poslechu a již v první polovině 60. let využívá nesoustředěný poslech až 40 % procent posluchačů. Tato funkce je doplněna funkcí zábavní a informativní, pokud posluchače informace zaujme, mění se poslech na soustředěný. Výzkumy z 60. a 70. let dokládají, že k oslabení pozice rozhlasu došlo především ve večerních hodinách. Během první poloviny 70. let se postupně zkracuje podvečerní poslechová špička, která trvá jen do 18 hodin, část populace pak vypíná rozhlas a dává přednost televizi. Doba nejfrekventovanějšího poslechu rozhlasu je ráno a v podvečer. O víkendu převažuje dopolední a polední poslech. V zaměstnání poslouchá rozhlas až čtvrtina posluchačů.

Jak dokládá další graf poslechovosti, hladina denních posluchačů je velmi vysoká, pohybuje se okolo 60 % až 80 %. Celkové procento posluchačů, kteří poslouchají rozhlas alespoň jednou týdně, činí okolo 90 %. Období 70. a 80. let lze tedy označit za etapu, kdy rozhlas patřil k základním prostředkům masové komunikace a byl denní potřebou většiny společnosti.

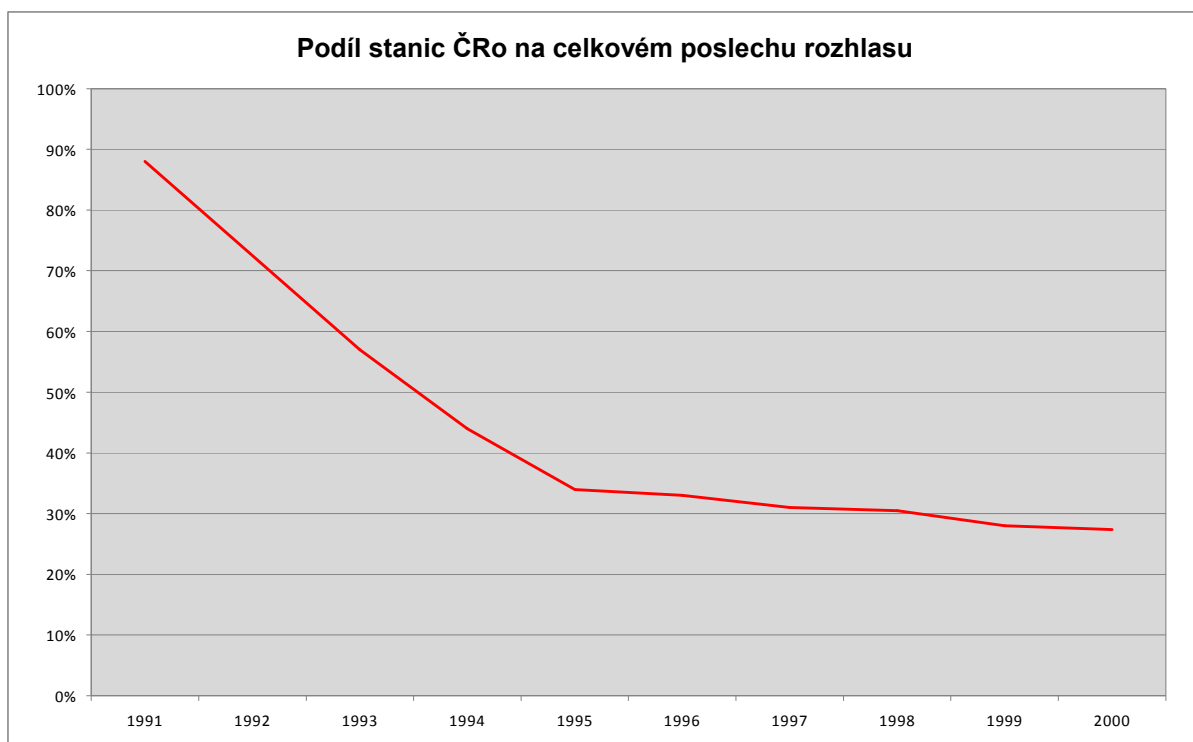
Graf č. 16

Zdroj: Výzkum poslechu Čs. rozhlasu 79/1 (Informace výzkumného oddělení Čs. rozhlasu), Poslech čs. rozhlasu (Zpráva výzkumu č. 72 – 2), Vliv rozhlasu, televize a tisku (Zpráva z výzkumu 74 – 9), Zdroje politické a ekonomické informovanosti občanů a jejich vztah k prostředkům masové komunikace a propagandy (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 79 – 5), Názory československých občanů na některé stránky ideologického působení vybraných západních televizních a rozhlasových stanic (Závěrečná zpráva z výzkumu 82 – 2), Názory občanů na tisk, rozhlas, televizi jako na zdroje politické a ekonomické informovanosti (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 84 – 1), Názory československých občanů na některé stránky ideologického působení západní televize a rozhlasových stanic (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 85 – 4), Občané ČSR o hromadných sdělovacích prostředcích a Rudém právu (Informativní zpráva z výzkumu č. 88 – 5), Dějiny českých médií. Od počátku až do současnosti.

K dalšímu vývoji rozhlasu dochází v 90. letech 20. století, kdy nastává dynamický rozvoj mediálního systému. Vznikají soukromé stanice, které si v 90. letech osvojuje většina rozhlasového publika. Jak ukazuje další graf, veřejnoprávní rozhlasové médium zasáhla v 90. letech změna ve společnosti, transformace mediálního a ekonomického systému.

Graf č. 17

Zdroj: Výzkum rozhlasu v říjnu a listopadu 1991 (Informace výzkumného oddělení), Poslech rozhlasu ve čtvrtém čtvrtletí 1993, Ročenka Českého rozhlasu 1994, Ročenka Českého rozhlasu 1995, Ročenka Českého rozhlasu 1996, Ročenka Českého rozhlasu 1997, Ročenka Českého rozhlasu 1998, Ročenka Českého rozhlasu 1999, Ročenka Českého rozhlasu 2000

Vývoj Českého rozhlasu jako kulturního prvku ukazuje strmý pokles poslechovosti v první polovině 90. let. Zatímco v roce 1991 činil podíl objemu poslechu Českého rozhlasu 88 %, v roce 1999 tvořil jen 28 %. Denně poslouchalo rozhlas v roce 1994 téměř 3 miliony dané populace a v roce 1999 poslouchalo stanice ČRo 2,2 miliony posluchačů. Společným problémem stanic se stalo jejich nedobrovolné zaměření na starší skupiny publika, nízká poslechovost u mladších věkových kategorií. K odlivu posluchačů došlo vlivem nových soukromých stanic a jejich formátů, které jsou pro posluchače atraktivnější a zábavnější. Hudba určuje formát řady stanic, mluvené slovo je často doplňujícím elementem, zpravodajství se vyznačuje bulvarizací veřejného prostoru. Relaxační a zábavní funkce jsou určující u většiny komerčních stanic. Následkem těchto změn v rozhlasovém systému a chování části publika se Český rozhlas dostal do fáze ústupu z hlediska inovačního procesu. Na konci 90. let se zastavuje propad Českého rozhlasu, na změny v rozhlasovém systému reagoval určitými změnami prostředků formátování, prezentací pořadů moderátory, strukturou programů a vznikem nových pořadů.

V české společnosti a v situaci, kdy se rozhlasový trh fragmentoval, má za úkol veřejnoprávní rozhlas přispívat k uspokojování kulturních, společenských a sociálních potřeb. Představuje také jistotu, referenční bod nejen pro většinovou společnost, ale i pro minoritní skupiny.

Český rozhlas představuje stabilní prvek v kulturním systému. Jako společenský jev si prošel všemi fázemi vývoje kulturní změny: fází vzniku, fází osvojování, institucionálním rozvojem i pádem.

3.6. Vývoj a změny funkcí československého (českého) rozhlasu

Vznik rozhlasového média je důsledkem společenských, ekonomických změn a dalších faktorů, které ovlivnily transformaci telegrafu a radiotelefonie v prostředek masové komunikace. Šíření inovačního procesu československého rozhlasu probíhalo v počátečních fázích změny dynamickým způsobem, inovace vychází z řetězce technologických invencí. (DeFleur, Ball-Rokeach, 1982, s. 68 – 69)

Inovačních prvků, které byly důležité pro vznik rozhlasového média, bylo více. Mezi ně patřil například objev Michaela Faradaye a Josepha Henryho, kteří vynalezli v roce 1831 a 1832 nezávisle na sobě elektromagnetickou indukci, v roce 1873 James Clerck Maxwell objevil matematický princip šíření elektromagnetických vln. Německý fyzik Heinrich Hertz v roce 1887 experimentálně prokázal existenci elektromagnetických vln a sestrojil předchůdce dnešní dipólové antény. Roku 1895 se podařilo Italovi Guglielmu Marconimu telegrafovat na vzdálenost přes tři km za pomoci těchto vln. (Trubačová, 2012, s. 84)

Vzniku první rozhlasové stanice v Československé republice předcházela v prvním a druhém desetiletí 20. století řada experimentů s bezdrátovým telegrafem a vyvíjela se také radiotechnologie. Pokusy s radiofonií pozastavila v Československu první světová válka. Radiofonické systémy byly vyvíjeny především pro vojenské účely, na druhou stranu tak došlo k technickému zdokonalení, tento pokrok mohl být po válce využit. Po první světové válce docházelo v Československé republice k technologickým expanzím, začaly vznikat nové telekomunikační systémy, například byly budovány sítě nových vysílačů.

První radiové vysílání a pokusy s ním byly uskutečňovány na fakultě České techniky v laboratoři pod odborným vedením prof. dr. Augustina Žáčka za pomoci vojenských techniků. Na rozvoj radiofonie v Československu zareagovaly státní úřady, aby dostaly toto technické odvětví pod svou kontrolu. Telegraf byl v té době pod správou ministerstva pošt a telegrafů, logickým krokem vlády byla proto v roce 1923 legislativní změna, která znamenala uzákonění monopolu státu na provozování telegrafu i rozhlasového vysílání. V Československé republice byly technické inovace v tomto roce na takové úrovni, že mohlo být zahájeno vysílání. Také společnost byla připravena k přijetí nového kulturního elementu, 20. léta 20. století byla obdobím stability a ekonomické prosperity československého státu. Pravidelné rozhlasové vysílání bylo zahájeno 18. května 1923 ve 20:15 hodin z vojenského stanu v Praze - Kbelích. V provizorních podmínkách se vysílalo hodinu na dlouhých vlnách, obsahem vysílání bylo krátké ohlášení a koncert.

Pro vývoj nového média bylo nutné splnění institucionálních a legislativních podmínek. „Zásluhu na vzniku rozhlasové stanice měli ing. Eduard Svoboda a redaktor Národní politiky Miloš Čtrnáctý, kteří naráželi na odpor přijetí nového kulturního elementu ze strany státu. Založit rozhlasovou společnost pro ně nebylo vůbec jednoduché především kvůli byrokratickým komplikacím, problémům s udílením licence a s financemi.“ (Trubačová, 2012, s. 84 - 85) Prosadit technickou inovaci nebylo tak náročné, jako překonat některé překážky v podobě některých kulturních rysů. Zakladatelům se to s těmito podmínkami podařilo a rozhlasová organizace vznikla pod názvem Radiojournal, společnost s r. o. v červnu 1923. (Čábelová, 2003, s. 35 – 42)

Vznik regulérního rozhlasového vysílání znamenal počátek rané fáze šíření nového média. Tato fáze změny znamenala jeho osvojování a technické zdokonalování. Nový kulturní prvek podněcoval změny v postojích a chování společnosti, která ho zpočátku považovala pouze za drahou technickou hračku, výstřelek. Kromě nedostatku posluchačů, primitivního technického vybavení se československý rozhlas potýkal s finančními problémy a reklama nebyla jako finanční pomoc myslitelná.

Pro Radiojournal byly hlavním zdrojem příjmu poplatky za koncese a za vlastnění rozhlasových aparátů. První koncese byla vydána v září 1923. Za účelem podpory šíření rozhlasového vysílání a získávání nových koncesionářů byly v Praze konány veřejné poslechy. V roce 1923 vznikl časopis Radiojournal, který informoval o novinkách rozhlasového vysílání a programu. Počet koncesionářů byl však v prvních letech nízký, na konci roku 1923 to bylo 47 poplatníků, v roce 1924 činil počet koncesionářů 1 564. (Hankusová, 2006, s. 133) Problémem rozšíření rozhlasu byly vysoké koncesionářské poplatky a špatná dostupnost rozhlasových přijímačů, které byly velmi drahé, v cenové relaci téměř kolem 4 000 Kč.

Zadlužování rozhlasové společnosti pokračovalo, nastaly také programové potíže. Situace musela být vyřešena, proto se stát rozhodl vstoupit do rozhlasového podnikání jako jeden z podílníků. Radiojournal musel přebírat zprávy od ČTK a byly mu také omezeny pravomoci. Stát mu odebral licenci na prodej radiotelegrafních aparátů. (Ješutová a kol., 2003, s. 28 - 39) Mezi další kompetence, které neměla v působnosti rozhlasová společnost, ale poštovní správa, příslušelo „zajišťování výstavby budov pro studia, budování a údržba vysílacích stanic, speciálních telefonních vedení a kabelových linek pro potřeby vysílání a také udržování rozhlasové studiové techniky.“ (Ješutová a kol., 2003, s. 38) V roce 1925 byla bilance aktivní i bez příspěví státu, protože se rapidně zvyšoval počet koncesionářů. (Trubačová, 2012, s. 86)

Druhé stádium vývoje kulturního elementu, fáze růstu, nastala v případě českého rozhlasu v druhé polovině 20. let. V roce 1926 činil počet přihlášených koncesionářů 167 132, v roce 1931 již byl 331 155. (Pištora, 2006, s. 74)

Vysoké náklady na poslech rozhlasu se postupně snižovaly, výdaje za koncesionářské poplatky a rozhlasové přijímače byly pro posluchače přístupnější. Začaly se vyrábět rozhlasové aparáty českých firem a bylo možné je pořídit v dostupnější ceně i kolem tisíce korun.

Důležitý aspekt pro vývoj rozhlasu ve 20. letech 20. století byl rozšiřující se program, který byl již pestřejší. Obsahoval široké spektrum rozhlasových žánrů, přinášel nejen pravidelné zprávy, přenosy oper, ale i naučné pořady, sportovní reportáže, ženskou hlídku, pohádky atd. Začala tvorba původních rozhlasových her, první měla premiéru již v roce 1926. Invencí bylo zavedení časového signálu a vznik orchestru Radiojournalu, který v pozmeněné formě existuje i v dnešní době. (Historie Radia Praha, 2012) Dalším důvodem rozvoje rozhlasu v Československu byl větší dosah signálu a pokračující elektrifikace českého i slovenského území. (Pištora, 2006, s. 75 - 76) V tomto období lze již mluvit o rozhlasu jako o masovém médiu.

Podle antropologa Bronislava Malinowského na každou funkci ve společnosti připadá určitá instituce. Instituce, tedy i rozhlas, uspokojuje určité potřeby a je pro chod společnosti důležitá. (Petrušek, 1985, s. 105) Základní funkce, kterou má rozhlasové vysílání vůči společnosti plnit, je uspokojení potřeby informací, jež byla dříve naplňována tiskem. Další funkcí, kterou rozhlas zastával za první republiky, byla vzdělávací a osvětová funkce. Radiojournal se v prvním desetiletí své existence zaměřoval především na klasickou hudbu, přednášky, jazykové kurzy atd. (Ješutová a kol., 2003, s. 51)

Funkce rozhlasu vystihuje výroční zpráva Radiojournalu z roku 1926. „Úkol rozhlasu je vyšší, než aby byl provozován jen za účelem finančního efektu, má nejen poskytovat zábavu účastníkům, nýbrž i vzdělávat a informovat.“ (Výroční zpráva společnosti Radiojournal 1926, 1927, s. 6, cit. podle: Čábelová, 2003, s. 99) Již ve druhé polovině dvacátých let byl zaveden také školský rozhlas, který byl součástí výuky na základních školách. Důraz byl kladen na vysokou uměleckou hodnotu uváděných pořadů, umělecký zážitek v podobě přenosů, koncertů oper, RJ chtěl poskytnout i „zapadlému venkovu dobrou hudbu“ a nestát „se šířitelem laciné zábavy“. (Patzáková, 1935, s. 73)

Za zlatou éru vývoje rozhlasu jsou označována 30. a 40. léta. Toto období začalo světovou ekonomickou krizí ve 30. letech 20. století, která zasáhla také Československo. Rozhlas se přesto dále rozvíjel, každá třetí domácnost v českých zemích měla rozhlasový přijímač. (graf

č. 14 - Podíl domácností s koncesí v českých zemích) V době hospodářské krize byla ještě zesílena potřeba informací, rozhlas představoval levnější zdroj než denní tisk. Rozhlasové pořady také povzbuzovaly obyvatele a některé měly zábavní funkci.

Do programové skladby byly v roce 1936 zařazeny pořady určené posluchačům v zahraničí. Ve 30. letech začaly některé evropské státy (Velká Británie, Německo, Sovětský svaz) vysílat na krátkých vlnách. S blížící se válkou se tak snažil i československý stát získat posluchače v zahraničí a propagovat své politické názory. Z Československa se vysílalo v pěti jazycích 4 hodiny denně. Objem vysílání postupně rostl. Kulminoval v roce 1938, kdy bylo vysílání prodlouženo o hodinu denně do západní Evropy, Ameriky a do východní Evropy vysílal rozhlas déle o dvě hodiny. (Krupička, 2012) Během třicátých let sice hospodářské problémy postupně ustupovaly, ale zostřovala se mezinárodní politická situace, která v roce 1939 vyústila ve válku.

V období okupace byla média podřízena protektorátním úřadům. Nacisté zabavovali rozhlasové vysílače a kabelová spojení, což způsobilo technické potíže. Byla obsazena centra vysílání a zastaveno krátkovlnné vysílání do zahraničí. Nacisté si uvědomovali potenciál rozhlasu a používali ho k propagandistickým účelům. Politicky zneužívali rozhlasové vysílání pro své zájmy a snažili se ovlivňovat českou společnost. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 92, s. 101 - 102)

Během války bylo do Protektorátu Čechy a Morava vysíláno ze zahraničí, například ze Sovětského svazu, Spojených států a Velké Británie, kde sídlila exilová vláda. Poslech zahraničního rozhlasu byl zakázán a každý přijímač měl visačku s nápisem: „Pamatuj, pamatuj, že poslouchání zahraničního rozhlasu je zakázáno a trestá se kázníci nebo i smrtí.“ (Jeřutová a kol., 2003, s. 158) Přestože byl poslech zahraničního vysílání přísně trestán, byl tento jev rozšířenou záležitostí.

Pomocí rozhlasového vysílání se snažila vláda na dálku morálně posilnit občany, rozhlas plnil za války psychologickou a informativní funkci. (Historie Radia Praha, 2012) I v tomto těžkém období se v protektorátním rozhlasu našli takoví pracovníci, kteří se snažili na posluchače vlastenecky působit, například autoři nových rozhlasových her se snažili svým dílem posílit statečnost, vzájemnost ke svým blízkým. Rozhlas měl tedy funkci sociální koheze.

Po skončení druhé světové války probíhal rozvoj rozhlasového vysílání a jeho růst. Rozhlas více naplňoval zpravodajskou funkci, neodebíral už zprávy od ČTK a zpracovával si je sám ve zpravodajském oddělení. (Krupička, 2012) Nejdříve ale zastával důležitou funkci

informátora při poválečné obnově, například apeloval na občany, aby nepřetěžovali telefonní síť. Bylo také nezbytné informovat obyvatelstvo o stavu energetiky a dalších záležitostech.

Po válce byl přitom český rozhlas velmi technicky poškozen, muselo být obnoveno jeho zařízení a zázemí. Rozhlasové vysílání přesto plnilo podstatnou organizační funkci a podílelo se velkou měrou na obnově státu. Rozhlas organizoval i hmotnou pomoc. (Ješutová a kol., 2003, s. 38)

Rozhlas byl v této době nejdůležitějším médiem v zemi, nepostradatelnou institucí a pomáhal zajišťovat fungování společnosti. V českých zemích v roce 1945 připadalo na jednu domácnost průměrně 0,5 aparátu (graf č. 14 – Podíl domácností s koncesí v českých zemích). Rozhlas se v této době stal součástí veřejného a společenského života. Získával pracovníky pro průmysl a zemědělství, organizoval brigády, snažil se posilovat pracovní morálku dělníků a zemědělců. Začal podléhat prosocialistickým tendencím, v jejich duchu byl v těchto letech kladen důraz v rozhlase a dalších médiích na tyto aspekty: posilování zájmu o domácí uměleckou tvorbu, „skutečná“ umělecká díla a zaměření na problematiku lidu. Plnil výchovnou funkci a posiloval národní jednotu.

V roce 1948 byl demokratický vývoj v Československu tvrdě přerušen nástupem socialismu, rozhlas se stával nástrojem komunistické propagandy. (Krupička, 2012) Po převzetí moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 byl rozhlas v dubnu zestátněn. Na příštích čtyřicet let se média podrobila vládnoucí straně, rozhlas se tak stal prostředkem pro ovládání společnosti a kultury.

K historickým událostem, kdy československý rozhlas více zasahoval do kulturního systému, patřil vykonstruovaný politický proces se Slánským v roce 1952. Rozhlasové vysílání také ideologicky působilo na občany při měnové reformě v roce 1953, snažilo se uklidňovat posluchače při obsazení Sověty v srpnu 1968, plnilo tedy funkci morální opory. (Krupička, 2012, Trubačová, 2012, s. 88 - 89)

Technologický pokrok, rozvoj a institucionalizace jsou charakteristickými rysy televizního vysílání v Československu v 50. a 60. letech 20. století. Tyto faktory způsobily v 60. letech změny v inovačním procesu rozhlasového média. Televize byla v té době ve vzestupné fázi a začala vytlačovat rozhlas z jeho výsostného postavení. Masově se rozšířila na konci 60. let. V roce 1968 činil počet evidovaných televizních přijímačů 2 200 069, počet rozhlasových činil pouze o 250 000 více. Rozhlas přestával být postupně centrem domácností, nacházel se například v kuchyni, autě a práci. Funkčním ekvivalentem se stala tranzistorová rádia, která umožňovala snadný přenos a byla tedy využitelná ve více situacích. (DeFleur, Ballová-

Rokeachová, 1996, s. 121) Přenosná rádia byla stále menší, vyráběly se i barevné aparáty. (Virtuální museum historické radiotechniky, 2012)

Počet domácností vybavených rozhlasovými a televizními přijímači se vyrovnal na začátku 70. let. (Ješutová a kol., 2003, s. 613) Vývoj rozhlasu byl zasažen dalším aspektem, úbytkem posluchačů v určitých vysílacích časech, poslech kulminoval v 70. letech v podvečerních hodinách, od 19 hodin prudce klesala poslechovost a dominovala televize, kdy respondenti sledovali hlavní večerní programovou nabídku.

V roce 1970 začal vysílat celonárodní okruh Hvězda, který přinášel zpravodajství 24 hodin denně, stanice vysílala také relace zaměřené na mladé posluchače. V roce 1972 byla založena stanice Vltava pokrývající české území, která přinášela vážnou hudbu a literární dramatizace. Stanice vzdělávacího typu se podílely v rámci kulturního systému na funkci enkulturace a vzdělávání. (Krupička, 2012, Trubačová, 2012, s. 92)

V 70. a 80. letech 20. století se rozhlas nacházel ve fázi stabilizace. V této době plnil československý rozhlas kromě základních informačních a zábavních funkcí také úlohu ideologickou. Rozhlasová technika postupně zastarávala, ale finanční prostředky byly pouze na obnovu základního vybavení. Také byla budována síť vysílačů pro šíření velmi krátkých vln. Vzniklo několik technologických inovací, vysílalo se stereo a postupně se začínalo s počítačovým zpracováním dat. (Ješutová a kol., 2003, s. 363) Autorádia byla také jedním z funkčních ekvivalentů, který zajistil rozhlasovému vysílání posluchačskou přízeň. U rozhlasu začala převažovat funkce kulisového poslechu, například při sportovních aktivitách, hraní her či domácích pracích. Rozhlas byl stále nejrozšířenějším médiem. Právě technologické invence v druhé polovině 20. století zajistily tomuto prostředku masové komunikace stabilitu a nenastala u něj tedy fáze ústupu (z hlediska vybavenosti domácností rozhlasovými přijímači) jako u tisku. (DeFleur, Ballová-Rokeachová, 1996, s. 119 - 121)

Po listopadové revoluci se Československý rozhlas vymanil z vlivu komunistické moci a propagandy. Brzy po pádu komunistického režimu byla zahájena transformace médií. V roce 1991 byl vytvořen nový legislativní rámec pro média. Byl tak zaveden duální systém vysílání a došlo k odstátnění rozhlasu. Vedle veřejnoprávního vysílatele Československého rozhlasu (tzv. provozovatel ze zákona) začaly působit v mediální sféře také soukromé stanice (vysílatel s licencií). (Trubačová, 2012, s. 57, 90, Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 250 - 261)

Československý rozhlas měl jako kulturní instituce plnit vzdělávací, výchovnou, informační i zábavní funkci. Po zániku Československa vznikl v roce 1993 Český rozhlas. V tomto roce došlo k rozvoji soukromých stanic, začalo vysílat několik celoplošných stanic, mezi něž patřilo Rádio Alfa a Frekvence 1. Během dalších let přibývala veřejnoprávnímu

rozhlasu konkurence. Zatímco v roce 1991 měl Československý rozhlas denní dosah 77,9 %, v roce 1994 poslouchalo denně Český rozhlas v průměru 34 % dané populace (ve věku 12 – 79 let). Československý (Český) rozhlas se dostatečně nepřizpůsobil nové situaci ve společnosti, jeho stanice potřebovaly inovovat strukturu vysílání. Tendence ve vysílání v 90. letech, které se týkaly především soukromých stanic, byly: zábavný program převažoval nad publicistickým, vzdělávání a umělecká stránka byly okrajovou záležitostí. Tyto stanice vysílaly především hudební proudy, které prokládaly stručnými zprávami. Posлуhači dávali přednost funkci zábavy a zahraniční hudbě komerčních stanic.

V polovině 90. let 20. století došlo k ukotvení duálního systému. Začala se projevovat uniformita rozhlasových formátů, které se snažily oslovit co nejširší publikum. Některé stanice, například Impuls, Blaník, zaznamenaly úspěch, našly optimální poměr mluveného slova a k němu se hodícího stylu hudby, nebo uspokojily potřebu po české hudbě, která se po roce 1989 téměř vytratila z programu většiny stanic. Oproti univerzálním formátům charakteristických unifikací a standardizací se objevily speciální formáty a došlo k diverzifikaci obsahu rozhlasových stanic a vytváření specifického publika.

Na konci 90. let, kdy začala stabilizace rozhlasového trhu, Český rozhlas plnil funkce, které soukromým médiím chyběly. Důležitá byla informační funkce, na kterou byl kladen požadavek vyváženosti a aktuálnosti zpravodajství. Kvalitní zpravodajství většinou soukromé stanice nenaplňovaly, věnovaly se raději populárnějším tématům, informacím ze života celebrit.

Český rozhlas nadále plnil funkci formativní a vzdělávací. Oproti jeho předešlým obdobím vývoje před rokem 1989, kdy byla tato funkce dominantní, ustoupila do pozadí, například byl zrušený školský rozhlas. (Maršík, 2009, s. 14 - 19)

Ve vývoji rozhlasu tak došlo v 90. letech k významným změnám: k transformaci mediálního systému, k technickému zdokonalení, které vyústilo po roce 2000 v digitalizaci rozhlasového vysílání, poslechu jednotlivých stanic po internetu či v mobilních telefonech. (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 270) Díky nové záznamové technice je možné pustit si oblíbený pořad kdykoliv. V závislosti na změnách života společnosti se proměnily i rozhlasové funkce.

3.7. Verifikace hypotéz

Hypotéza č. 1: Vývoj kulturního prvku, rozhlasu, odpovídá charakteristikám procesu šíření kulturní inovace v moderních společnostech a prochází několika fázemi.

Výsledky analýzy odpovídají hypotéze, že vývoj rozhlasu lze označit jako šíření kulturní inovace, které se vyznačuje čtyřmi fázemi. V československé společnosti však prošel rozhlas pouze třemi fázemi, a to v souvislosti sledovaného indikátoru, tedy vybavenosti domácností rozhlasovými aparáty, jsou zjištěné tyto fáze – počáteční fáze vzniku rozhlasu, fáze osvojování a fáze stabilizace. Z tohoto pohledu rozhlas do čtvrté fáze zastarávání ve zjišťovaném období nedospěl.

Počátek rozhlasu nastal v roce 1923, fáze růstu rozhlasového média nastala v druhé polovině 20. let. Fáze stabilizace nadešla kolem roku 1958, kdy došlo k nasycenosti vybavenosti domácností rozhlasovými přijímači.

Hypotéza č. 2: Ve fázi stabilizace kulturní inovace došlo k dalšímu rozvoji rozhlasu z hlediska kvantity a kvality rozhlasových přijímačů.

Tato hypotéza se nachází v souladu s výsledky analýzy. Výzkumy realizované v období od poloviny 60. let 20. století ukazují, že v letech 1969 - 1980 došlo k technologickým inovacím rozhlasového média, u posluchačů narůstá počet kvalitnějších přijímačů, rozvoj víceúčelových přístrojů. Posluchači vlastní více přenosných aparátů, přijímačů vybavených stereem a umožňujících příjem VKV. Tyto technologické inovace umožňují rozhlasovému médiu setrvat ve fázi stabilizace v 70. a 80. letech.

Hypotéza č. 3: Nové médium - televize a její masivní rozšíření v druhé polovině 60. let mělo za následek snížení poslechovosti rozhlasu v 70. a 80. letech 20. století.

Tato hypotéza se nepotvrdila. Denní poslechovost rozhlasu je značně vysoká, vykazuje pouze prvky kolísání v některých letech, kdy se počet pravidelných posluchačů sice snižuje, ale na druhou stranu se zvyšuje počet nepravidelných posluchačů. Celkově je tedy poslechovost velmi vysoká, pohybuje se okolo 90 %, rozhlas neposlouchá jen okrajová část společnosti. U televize lze zaznamenat trend zvyšující se frekvence sledování, nebyla však zjištěná přímá souvislost se snižující se poslechovostí rozhlasu v některých letech, pouze lze vysledovat úbytek posluchačů ve večerních hodinách. Rozhlas představuje nejsnáze dostupné

médium, vysílá nepřetržitě, vyznačuje se všudypřítomností, tudíž nezastupitelností v určitých prostředích a situacích.

Hypotéza č. 4: Proces kulturní inovace je ovlivňován jak vývojem radiových a rozhlasových technologií, tak vnějšími podmínkami, zejména kulturními, sociálními, politickými a ekonomickými.

Z analýzy odborné literatury a pramenů vyplynul vliv sledovaných ukazatelů na vývoj kulturní inovace. Tuto hypotézu také podporuje analýza dat, která byla zaměřena především na ekonomické, technologické a demografické faktory. Ekonomické podmínky působily na vývoj rozhlasu, nejvíce jsou patrné v rané fázi inovačního procesu. Rozvoj vybavenosti domácností rozhlasovými aparáty pozitivně ovlivňovalo snižování koncesionářských poplatků a cen radiopřijímačů. Technologické a technické faktory lze v počátečním vývoji rozhlasového média také identifikovat, například zlepšení kvality rozhlasových přijímačů, výstavba výkonnějších vysílačů a elektrifikace měst se podílely na rozvoji rozhlasu. V dalším vývoji vznikaly různé inovace, kupříkladu rozhlas po drátě, tranzistorová rádia, stereopřijímače a další. Jako demografický ukazatel byl sledován vývoj počtu obyvatel, počtu domácností, který je v souvislosti s počtem koncesionářů a vybaveností domácností rozhlasovými přijímači.

Hypotéza č. 5: V 90. letech 20. století došlo k dynamickému procesu rozvoje nových kulturních prvků v rámci mediálního systému, v tomto případě rozhlasového vysílání, v důsledku společenských, politických a ekonomických změn.

Analýza dat a odborné literatury odhalila změny kulturních prvků i institucionalizovaný rozvoj v rámci mediálního systému. Společenské změny znamenaly rozsáhlé proměny v působnosti rozhlasu. Zapříčinily zavedení duálního systému vysílání, změny organizační struktury médií a legislativního rámce. Vytvořilo se tedy konkurenční rozhlasové prostředí, vznikly nové stanice. Také se transformovaly stávající, ze státního rozhlasu se stalo médium veřejné služby. Některé soukromé stanice jako nové kulturní jevy během krátké fáze osvojování zanikly. Proces transformace médií 90. let lze označit za dynamický, v rámci rozhlasového vysílání došlo k přijetí nebo eliminaci některých kulturních elementů.

Hypotéza č. 6: Vznik a rozšíření soukromých stanic a změny chování rozhlasového publika způsobily strmý úbytek posluchačů Českého rozhlasu v první polovině 90. let. Tento trend nadále pokračoval až do konce 90. let.

Analýza prokazuje propad Českého rozhlasu z hlediska počtu pravidelných posluchačů. Ústup dané formy média se projevil také v množství doby věnované poslechu, zatímco v roce 1993 patřilo veřejnoprávnímu vysílání přes 50 % podílu na rozhlasovém trhu, v roce 1999 zaujímal jen 28 %. Na konci 90. let dochází ke stabilizaci a zastavení pádu tohoto média. V rámci inovačního procesu dospěl Český rozhlas do fáze ústupu, ale zůstává institucionalizovaným kulturním jevem a součástí komunikačního systému.

Hypotéza č. 7: V 90. letech se změnilo věkové složení posluchačů Českého rozhlasu, došlo k posunu od mladších ke starším věkovým kategoriím. Silnou posluchačskou skupinou se stali senioři.

Na základě analýzy dat se tato hypotéza potvrdila jen částečně, data o věkovém rozložení publika ČRo 2 - Praha prokázala odliv posluchačů mladších i středních věkových skupin, těžiště publika této stanice se přesunulo směrem k seniorskému věku. Tento problém se týká i dalších stanic, ČRo 3 – Vltava, ČRo 6 – Rádio Svobodná Evropa. Nejvýrazněji se však tento jev projevil u stanice Praha. Mladší věkové skupiny raději vyhledají stanice, které se vyznačují výrazným podílem hudby a menším podílem mluveného slova, což odpovídá výrazným trendům rozhlasového publika od poloviny 90. let.

4. Závěr

Rozhlas je kulturním elementem, důležitou součástí kulturního systému, označuje též prostředek masové komunikace, který plní vůči společnosti určité funkce. Jako médium představuje také technologii, která umožňuje extenzi našich možností komunikace. Zrovna tak je institucí a podílí se na přenosu hodnot a norem v daném společenském systému. V širším pojetí je rozhlas mediální organizací a patří sem i jeho produkty jako jsou rozhlasové pořady. V neposlední řadě je rozhlas kódem, v kterém je sdělení zaznamenáváno a přenášeno až ke svému publiku.

V mém pojetí je rozhlas kulturním fenoménem. Vyznačuje se jinou výchozí pozicí než televize, která vznikla v 50. letech 20. století v době nesvobody, zatímco rozhlas začal vysílat za první republiky, která byla vhodná pro tvůrčí nápady a technické inovace. V roce 1923 zásluhou několika jedinců vznikla v Praze první rozhlasová stanice, vysílala umělecky hodnotný program, který měl posluchačům rozšířit kulturní rozhled. Zprvu společnost považovala rozhlas za zázrak a technickou novinku, ale už ve 30. letech ho přijala, došlo k institucionalizaci rozhlasu jako kulturního prvku.

Počátečním obdobím vývoje rozhlasu jsem se zabývala hlavně ve své postupové práci *Rozhlasové vysílání na území Československé republiky v letech 1923 – 1939*. Ve výzkumu československého rozhlasu jsem pokračovala také v diplomové práci *Vývoj rozhlasového vysílání jako kulturní změna*. Československý rozhlas jsem prostřednictvím komparativní analýzy srovnávala s americkým rozhlasem. Ověřovala jsem v této práci hypotézu, že šíření rozhlasu v USA bylo obdobné vývoji rozhlasu v Československu. V rigorózní práci *Československý (český) rozhlas a kulturní inovace* jsem tematicky navázala na problematiku kulturní změny, v této práci se však zaměřuji především na vývoj rozhlasu v českých zemích, ve výzkumu se zabývám tímto kulturním prvkem od jeho počátku v roce 1923 až do roku 1999.

Tato rigorózní práce představuje celistvý pohled na vývoj československého (českého) rozhlasu a snaží se přiblížit jednotlivé fáze šíření rozhlasového vysílání jako kulturní inovace. Hromadění vynálezů a akumulace kulturních poznatků vedly k vzniku rozhlasu jako elektronické distanční komunikace. Vhodné vnější podmínky a připravenost společnosti k osvojení média přeměnily rozhlas v prostředek masové komunikace. V dalším jeho vývoji působily faktory, které ovlivňovaly tento kulturní element, například ekonomická krize ve 30. letech či druhá světová válka. Tyto podmínky a také další kulturní rysy byly v zásadním

vztahu k širokému přijetí rozhlasového média společností. Rozhlas se stával institucí významnějšího charakteru ve druhé polovině 40. let 20. století. Zároveň působil jako nástroj propagandy komunistické moci a prostředek ovládnutí společnosti a kultury. Z hlediska vybavenosti domácností přijímači se dostal státní rozhlas na konci 50. let do fáze stabilizace. Šíření inovace rozhlasového média nezastavil ani nástup nového elementu, televize. Rozhlas se však začal proměňovat, našel efektivní funkční alternativy v podobě tranzistorových rádií a funkcí kulisového poslechu. K dalším výrazným změnám dané formy média došlo až v 90. letech, kdy byl Československý rozhlas odstátněn, následně vznikl duální systém vysílání. Nově vzniklé kulturní prvky, komerční rozhlasové stanice, způsobily změnu postavení instituce Českého rozhlasu. Veřejnoprávní rozhlas má však v současnosti nezastupitelnou roli v kulturním systému. (DeFleur, Ballová-Rokeachová, 1996, s. 96 - 121)

Zjištění analýzy bylo tedy v souladu s hypotézou, že proces kulturní změny lze aplikovat na vývoj rozhlasového vysílání v Československu a v České republice. Výsledky ukazují, že v případě instituce Českého rozhlasu dospěl v 90. letech do fáze ústupu, tento kulturní element se vyznačuje snižujícím se vzorcem užívání. Došla jsem také k dalším zajímavým výsledkům, že rozvoj televizního média v 70. a 80. letech nezpůsobil snížení poslechovosti rozhlasu a jeho pád, ale především se změnila jeho funkce, relaxační a informační šla ruku v ruce s funkcí kulisového poslechu. Tato funkce v průběhu jeho dalšího vývoje nabývala na síle a předpokládám, že to je jeden z důvodů, proč z hlediska objemu času věnovaného poslechu rozhlasu nedochází k sestupné fázi. Průměrně byl rozhlas poslouchán v roce 1990 přes dvě a půl hodiny denně, na přelomu roku 2010 a 2011 téměř tři hodiny denně. (RadioTV, 2011, Košťál, 1992, s. 1) Bylo by jistě přínosné analyzovat tento aspekt rozhlasového vysílání, tedy kolik času posluchači věnovali rozhlasu během jeho vývoje, ale z metodologického hlediska není tento faktor možné do hlubší historie zkoumat.

Hlavním cílem práce bylo postihnout vývoj téměř osmi desetiletí rozhlasu v českých zemích, přičemž důraz byl kladen na instituci Radiojournalu, později Českého rozhlasu, Československého rozhlasu a v 90. letech opět Českého rozhlasu. Ukazuje se zde nejen proces kulturní změny, ale také určitý cyklický vývoj. Československý rozhlas vznikl v meziválečné době v demokratické republice, byl prostředkem vzdělávání a osvěty obyvatelstva. V dalším období se snažila nacistická a později komunistická ideologie odklonit rozhlas od jeho ušlechtilých záměrů. Až v 90. letech se Český rozhlas částečně navrácí ke své původní koncepci, kdy se stal veřejnoprávním médiem v demokratické společnosti. Má za úkol plnit základní funkce vůči společnosti, informovat, vzdělávat a formovat. Rozhlas veřejné služby je důležitým aspektem současné společnosti. Funguje na principech názorové plurality, principu

univerzality, vysílání se uskutečňuje v podmínkách kulturního relativismu a mělo by představovat stabilní prvek ve společnosti.

Myslím si, že jak veřejnoprávní rozhlas, tak soukromé rozhlasové stanice mají v současné společnosti opodstatnění. Zatímco Český rozhlas je kulturně orientovaný, větší atraktivitu a zábavnost nabízejí soukromé stanice, které se většinou vyznačují komercionalizací a cílem získat co největší zisk prostřednictvím inzerce.

V této práci jsem snažila přinést nové poznatky o vývoji rozhlasu, ukázat prostřednictvím kulturologického pohledu vznik a rozvoj kulturního prvku a zároveň také představit svůj vhled na danou problematiku. Psaní práce mě obohatilo a ve výzkumu rozhlasu bych ráda pokračovala během dalšího studia, kde bych se zaměřila na další aspekty rozhlasu a vývoj jednoho pořadu. Doufám, že poznatky v mé práci obohatí studenty zajímající se o problematiku kulturní inovace, rozhlasu a medií, což jsou aktuální témata v oblasti výzkumu sociálních věd.

Seznam literatury

Bednařík, P., Jirák, J., Köpplová, B. (2011). *Dějiny českých médií. Od počátku až do současnosti*. Praha: Grada

Cuhra, J., Ellinger, J., Gjuričová, A., Smetana, V. (2005). *České země v evropských dějinách*. Praha: Paseka

Čábelová, L. (2003). *Radiojournal. Rozhlasové vysílání v Čechách a na Moravě v letech 1923 – 1939*. Praha: Karolinum

DeFleur, M. L., Ball-Rokeach, S. J. (1982). *Theories of mass communication*. New York: Longman Inc.

DeFleur, M., L., Ballová-Rokeachová, S. J. (1996). *Teorie masové komunikace*. Praha: Karolinum

Disman, M. (2002): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum

Hankusová, V. (2006). *Vývoj výzkumu rozhlasových posluchačů v Československu a České republice*. Praha: Karolinum

Historická statistická ročenka ČSSR. (1985). Federální statistický úřad. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury. Bratislava: ALFA - Vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry

Jandourek, J. (2003). *Úvod do sociologie*. Praha: Portál

Ješutová, E. a kol. (2003). *Od mikrofonu k posluchačům. Z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas

Jirák, J., Köpplová, B. (2009). *Masová média*. Praha: Portál

- Končelík, J., Večeřa, P., Orság, P. (2010). *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál
- Koníček, K. (1948). *Ve službách československého rozhlasu v prvních pěti letech (1923 – 1929)*. Praha: Československý rozhlas
- Kolektiv autorů. (2005). *10 let v českých médiích*. Praha: Portál
- Košťál, J. (1990). *Aktuální dotazování z 15. – 19. 12. 1989*. Praha: Český rozhlas
- Košťál, J. (1981). *Materiální vybavenost obyvatel ČSR k poslechu rozhlasu, mínění o hrách ze současnosti a o dopolední programové struktuře*. Praha: Československý rozhlas
- Košťál, J. (1989). *Moderní výzkum posluchače. Rozhlasová práce*. Praha: Československý rozhlas
- Košťál, J. (1980). *Výzkum poslechu Čs. rozhlasu 79/1 (Informace výzkumného oddělení Čs. rozhlasu)*. Praha: Československý rozhlas
- Košťál, J. (1992). *Výzkum rozhlasu v říjnu a listopadu 1991*. Praha: Československý rozhlas
- Pokorná L., Klusová, I. (1994). *Poslech rozhlasu ve čtvrtém čtvrtletí 1993*. Praha: Český rozhlas
- Kunczik, M. (1995). *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum
- Maršík, J. (2009). *Tendence vývoje (veřejnoprávního) rozhlasového zpravodajství a publicistiky po r. 1990. Rozhlas veřejné služby: stojí na rozcestí?* Praha: Sdružení pro rozhlasovou tvorbu
- Maršík, J. (1995). *Úvod do teorie rozhlasového programu*. Praha: Karolinum
- Maříková, H., Petrušek, M., Vodáková, A. (2000). *Kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON

Maříková, H., Petrusek, M., Vodáková, A. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum

McQuail, D. (2002). *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál

McLuhan, M. (2011). *Jak rozumět médiím. Extenze člověka*. Praha: Mladá fronta

Myslík – Hyršovský - *Radiozávody Přelouč (katalog)*. (1924). Praha: Radiozávody Přelouč

Navarová, R. (1980). *Zdroje politické a ekonomické informovanosti občanů a jejich vztah k prostředkům masové komunikace a propagandy (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 79 – 5)*. Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ

Navrátil, K. (2006). *Čtrnáct kapitol o rozhlase*. Praha: Literární akademie

Pacovský, J. (1993). *Na vlnách rozhlasu*. Praha: Český rozhlas

Parsons, T. (1971). *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda

Patzáková, A. J. (1935). *Prvních deset let Československého rozhlasu*. Praha: Radiojournal

Perglerová, J. (1986). *Názory československých občanů na některé stránky ideologického působení západní televize a rozhlasových stanic (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 85 – 4)*. Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ

Petrusek, M. (1985). *Úvod do obecné sociologie*. Ostrava: Institut VHJ Vítkovice

Punčochář, J. (2005). *Karel Tejkal a jeho specifčnost rozhlasového zpravodajství. Svět rozhlasu č. 14*. Praha: Český rozhlas

Radiojournal, revue pro sběratele a příznivce HST – č. 2. (1989). Zlín: Historický klub československý ve Zlíně

Radiojournal, revue pro sběratele a příznivce HST – č. 4. (1990). Zlín: Historický klub československý ve Zlíně

Reifová, I. a kol. (2004). *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál

Ročenka Českého rozhlasu 1994. (1995). Praha: Český rozhlas

Ročenka Českého rozhlasu 1995. (1996). Praha: Český rozhlas

Ročenka Českého rozhlasu 1996. (1997). Praha: Český rozhlas

Ročenka Českého rozhlasu 1997. (1998). Praha: Český rozhlas

Ročenka Českého rozhlasu 1998. (1999). Praha: Český rozhlas

Ročenka Českého rozhlasu 1999. (2000). Praha: Český rozhlas

Ročenka Českého rozhlasu 2000. (2001). Praha: Český rozhlas

Shluková analýza posluchačských preferencí. (1997). Praha: Český rozhlas, Rapid-DEMA.

Soukup, V. (2000). *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál

Soukup, V. (2011). *Antropologie: Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál

Srb, V. (2004). *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum

Srb, V. (1989). *Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010*. Praha: Ministerstvo výstavby a stavebnictví ČSR

Statistická příručka republiky Československé: 2. (1925). Praha: Státní úřad statistický

Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren. Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava. (1943). Praha: Ústřední statistický úřad

Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren. IV. Jahrgang. Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava. (1944). Praha: Statistisches Zentralamt

Surynek, A. (1983). *Názory československých občanů na některé stránky ideologického působení vybraných západních televizních a rozhlasových stanic (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 82 – 2).* Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ

Surynek, A. (1984). *Názory občanů na tisk, rozhlas, televizi jako na zdroje politické a ekonomické informovanosti (Závěrečná zpráva z výzkumu č. 84 – 1).* Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ

Šubrt, J. a kol. (2007). *Soudobá sociologie I. (Teoretické koncepce a jejich autoři).* Praha: Karolinum

Štěpánek, Z. (1998). *Vliv mimoposlechové činnosti na míru posluchačem zachycené verbální rozhlasové informace. Psychologie, estetika a rozhlasová publicistika.* Praha: Sdružení pro rozhlasovou tvorbu

Švestka, V. (1989) *Občané ČSR o hromadných sdělovacích prostředcích a Rudém právu (Informativní zpráva z výzkumu č. 88 – 5).* Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ

Telegrafia. *Radio – přístroje a součásti (katalog).* (1924). Praha: Telegrafia Praha

Test hudby. (1999). Praha: Median

Trampota, T. (2009). *Česká média a Evropská unie: 20 let smazávání hranic. Soubor vědeckých statí.* Praha: Metropolitní univerzita Praha

Trampota, T., Vojtěchovská M. (2010). *Metody výzkumu médií.* Praha: Portál

Trubačová, L. (2012). *Vývoj rozhlasového vysílání jako kulturní změna.* Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova

Vacek, L. (1973). *Poslech čs. rozhlasu (Zpráva výzkumu č. 72 – 2)*. Praha: Kabinet pro výzkum veřejného mínění při FSÚ

Vacek, L. (1974). *Vliv rozhlasu, televize a tisku (Zpráva z výzkumu 74 – 9)*. Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ

Votavová, J. (1993). *Stručný nástin historie Českého rozhlasu (Příspěvek k 70. výročí)*. Praha: Český rozhlas

Zdroje na internetu

Boj v éteru. Historie Radia Praha. (2012). Získáno

z <http://www.radio.cz/cz/static/historie-radia-praha/boj-v-eteru>

Historie MediaProjektů II. - Rok 1994. RadioTV. (2012). Získáno

z http://www.radiotv.cz/p_radio/r_obchod/historie-mediaprojektu-ii-rok-1994-2/

Historie MediaProjektů III. - Rok 1995. RadioTV. (2012). Získáno

z http://www.radiotv.cz/p_radio/r_obchod/historie-mediaprojektu-iii-rok-1995/

Historie MediaProjektů IV. - Rok 1996. RadioTV. (2012). Získáno

z http://www.radiotv.cz/p_radio/r_obchod/historie-mediaprojektu-iv-rok-1996-2/

Historie MediaProjektů V. - Rok 1997. RadioTV. (2012). Získáno

z http://www.radiotv.cz/p_radio/r_obchod/historie-mediaprojektu-v-rok-1997/

Historie MediaProjektů VI. - Rok 1998. RadioTV. (2012). Získáno

z http://www.radiotv.cz/p_radio/r_obchod/historie-mediaprojektu-vi-rok-1998-2/

Historie MediaProjektů VII. - Rok 1999. RadioTV. (2012). Získáno

z http://www.radiotv.cz/p_radio/r_obchod/historie-mediaprojektu-vii-rok-1999/

Historie MediaProjektů VIII. - Rok 2000. RadioTV. (2012). Získáno

z http://www.radiotv.cz/p_radio/r_obchod/historie-mediaprojektu-viii-rok-2000/

Janoušek, J. (2001). *Intrapersonální komunikace a vnitřní řeč. Československá psychologie.*

Získáno z <http://csppsych.psu.cas.cz/result.php?from=270&to=270>

Jeřábek, H. (1992). *Úvod do sociologického výzkumu.* Praha: Karolinum. Získáno

z <http://www.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/jerabek3/>

Jiráček, J. (2005). *Komercializace médií a tradic.* Metodický portál. Získáno

z <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/p/281/KOMERCIALIZACE-MEDII-A-TRADIC.html/>

Kodex Českého rozhlasu. Český rozhlas. (2012). Získáno
z http://m.rozhlas.cz/rada/legislativa/_zprava/kodex-ceskeho-rozhlasu—789056

Krupička, M. (2012). *Historie českého rozhlasu.* Získáno
z <http://www.radio.cz/cz/static/historie-radia-praha/historie-cro>

Malý lexikon rozhlasových formátů. RadioTV. (2012). Získáno
z http://www.radiotv.cz/p_radio/r_program/maly-lexikon-rozhlasovych-formatu/

Normalizace. Historie Radia Praha. (2012). Získáno
z <http://www.radio.cz/cz/static/historie-radia-praha/normalizace>

Obyvatelstvo - roční časové řady. Český statistický úřad. (2010). Získáno
z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

Petera, M. (2011). RadioProjekt IV. Q. 2010 + I. Q. 2011: Posluchači tráví se svým rádiem téměř 3 hodiny. Získáno
z http://www.radiotv.cz/p_radio/radioprojekt-iv-q-2010-i-q-2011-posluchaci-travi-se-svym-radiem-temer-3-hodiny/

Pištor, L. (2006). *Vznik prvního masmédia - rozhlasu ve dvacátých a třicátých letech minulého století v Československé republice (Vývoj počtu radiokoncesionářů v době první republiky).* Praha: Český statistický úřad. Získáno
z <http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf06c1/pistora.pdf>

Přenosná rádia Tesla. Virtuální museum historické radiotechniky. (2012). Získáno
z <http://www.olderadio.cz/trans.htm>

Rybář, R. (2011). *Kultura jako výchova lidskosti a tvořivému životu.* Získáno
z <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/rybar/texty/vychova.htm>

Technický vývoj v čase. Fonogram. (2012). Získáno
z <http://www.fonogram.4fan.cz/index.php?page=vynalez>

V zajetí ideologie. Historie Radia Praha. (2012). Získáno
z <http://www.radio.cz/cz/static/historie-radia-praha/v-zajeti-ideologie>

Vlček, J. (1999). *Zpráva o stavu vysílání a činnosti Rady České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání - část druhá: Formáty rozhlasových stanic – část druhá.* Získáno
z <http://archiv.rrtv.cz/files/zprava1998/c25.doc>

Vlček, J. (2012). *Formát vysílání rozhlasových stanic a jeho proměny v ČR.* Získáno
z <http://archiv.rrtv.cz/zprava1999/b5.html>

Začíná se znovu. Historie Radia Praha. (2012). Získáno
z <http://www.radio.cz/cz/static/historie-radia-praha/zacina-se-znovu>

Příloha – použité zkratky

AC – Adult Contemporary

AČRo – Archiv Českého rozhlasu

BBC – British Broadcasting Corporation

CHR – Contemporary Hits Radio

ČNB – Česká národní banka

ČRo – Český rozhlas

ČSFR – Česká a Slovenská Federativní Republika

ČSR – Československá republika

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

ČsRo – Československý rozhlas

ČSSR – Československá socialistická republika

ČST – Československá televize

ČT – Česká televize

ČTK – Československá tisková kancelář

FM – frekvenční (kmitočtová) modulace radiových vln

FSÚ – Federální statistický úřad

KSČ – Komunistická strana Československa

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

MEVRO – Mezinárodní výstava rozhlasu

MI – Ministerstvo informací

MPT – Ministerstvo pošt a telegrafů

MV – Ministerstvo vnitra

NTM – Národní technické muzeum

ODA – Občanská demokratická aliance

ODS – Občanská demokratická strana

PEN (klub) – Poets, Essayists, Novelists (celosvětové sdružení spisovatelů)

RJ – Radiojournal

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

TO – Tiskový odbor

UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Správa spojených národů pro okamžitou pomoc a první obnovu)

ÚPS – Ústřední publikační správa

USA – United States of America (Spojené státy americké)

ÚTI – Úřad pro tisk a informace

ÚV – Ústřední výbor

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ÚV KSSS – Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu

VKV – velmi krátké vlny